

OSZK HÍRADÓ

az Országos Széchényi Könyvtár lapja
XXXIX. évfolyam – 1996. 9–10. szám

TARTALOM

KRÓNIKA

2. Főigazgatói körlevél
2. Főigazgatói utasítás
3. Személyi hírek és változások
3. Ábry Béláné (1924–1996) (Dömötör Lajosné)
4. Dr. Fajcsék Magda (1918–1996) (Melczér Tibor)
5. Sebestyén Géza emlékülés

MUNKÁINKRÓL, KÉRDÉSEINKRÓL

6. Az OSZK-ról brit szemmel (Poprády Géza)
7. Jelentés az Országos Széchényi Könyvtárban tett látogatásról Budapest, 1996. szeptember 23–26-ig (Richard Heseltine)
16. Országos Széchényi Könyvtár: Megoldandó feladatok és intézkedési javaslatok (Maurice B. Line)
33. Az állománygyarapítás helyzete a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban (Rácz Ágnes)
36. Tájékoztató a Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Irodájának tevékenységéről (Kiss Barbara–Vas Viktória)
37. Rendkívüli adomány az OSZK-ban (Bánkeszi Lajosné)
38. Beszámoló a Külföldön Élő Magyar Könyvtárosok IV. Szakmai Találkozójáról (Csapó Edit)
41. Egy elveszettnek hitt mű megkerült (Kovács Ilona)
41. A Pester Lloyd utolsó számai az OSZK-ban (Rózsa Mária)

KIÁLLÍTÁS

42. Kincs, Műkincs, Közkincs. Az Országos Széchényi Könyvtár Címeliagyűjteménye (Földesi Ferenc)
44. Jakó Zsigmond levele az OSZK Kincs, Műkincs, Közkincs c. kiállításáról
44. 120 éve halt meg gr. Mikó Imre művelődéspolitikus (Vidovszky Ferencné)
45. Kéthly Anna az emigrációban (Zichy Mihály)

KIADVÁNYAINKRÓL

46. Megjelent a mutató az RMK III-hoz
47. 1996. évben megjelenő új kiadványok

MÚLTUNK, ÖRÖKSÉGÜNK

48. Emlékezés Tipray Tivadarra. 150 éve született az OSZK kurrens nemzeti bibliográfiájának első szerkesztője (Kégli Ferenc)
50. 75 éve született Gombocz István, az OSZK Csereszolgalatának megalapítója (Vekérdi Judit)

NYUGDÍJASAINKRÓL

52. Beszélgetés Busa Margit irodalomtörténésznél (Batári Gyula)

TÁJÉKOZÓDÁS

54. Kovács Máté emlékülés, Debrecen, 1996. október 28–29. (Berczik Imréné)
56. Megkésztett recenzió (Sziklavári Károly)

SAJTÓFIGYELŐ

59. Angol tudományos könyvek bemutatója
59. A Képes Krónika
60. Kérdezz-en, válaszolunk
61. Könyvek tára mellett számítógép (K. P.)
61. A betűk jelentősége

SZERKESZTŐSÉGI ROVAT

62. Helyreigazítás

Cimlapkép: Mikó Imre

KRÓNIKA

Országos Széchényi Könyvtár
1943/96

KÖRLEVÉL

valamennyi főosztályvezető, osztályvezető
és önálló szervezeti egység vezetője részére

Az Országos Széchényi Könyvtár 1996-ra is meghirdeti pályázatát a

KERESZTURY-JUTALOMra.

Keresztury Dezső, akinek egykor az OSZK biztosított „kedves munkahelyet”, 1977-ben alapítványt hozott létre a nemzeti könyvtár munkatársai javára azzal a céllal, hogy „Nemzeti Könyvtárunkban, mely a könyvtártudományi, történelmi, irodalomtörténeti és művelődéstörténeti kutatások egyik fontos műhelye, a könyvtárosok tudományos munkássága fokozott megbecsülésben részesüljön”.

Pályázhatnak a könyvtár önálló, kinevezett, aktív állományú munkatársai, munkaköri feladataikon kívül bármely tudományterületen elért tudományos teljesítményeikkel (könyv, forrásközlés, bibliográfia, tanulmány). Elsősorban egyéni, kivételesen társas munka is benyújtható.

A pályamunkák megkívánt terjedelme a társadalomtudományok területén legalább 3 szerzői ív (1 szerzői ív 40 000 „n”, ez 32 gépelt oldalt jelent, oldalanként 25 sorral, soronként 50 betűhellyel).

Az 1996. évi pályázatokon 1995/96-ban elkészült munkákkal lehet részt venni, függetlenül attól, hogy azokat publikálták-e vagy sem. A pályázat időszakában megvédett egyetemi doktori értekezés is benyújtható a pályázatra. Ugyancsak pályázni lehet a pályázat időszakában megvédett kandidátusi dolgozatokkal is. Ez utóbbiakat a bíráló bizottság a pályázatokon kívül, külön részesítheti jutalomban.

A pályázatra beérkezett műveket a főigazgató elnökletével működő OSZK Tudományos Bizottság bírálja el. A bizottság gondoskodik a pályaművek lektorálásáról, és a díjakra érdemes munkákat a lektori vélemények figyelembevételével jutalmazza.

A pályázati mű egy példányát – névvel vagy jeligével ellátva – 1997. január 31-éig kell eljuttatni Bányai Viola tudományos titkárhoz.

A jeligével pályázók nevüket egy lezárt borítékban adják meg, a borítékon tüntessék fel jeligéjüket. A bizottság a döntés meghozatala után csak a díjazottak jeligés borítékát nyitja fel.

Kérem, hogy a pályázati lehetőségekről munkatársait értesítse.

Budapest, 1996

Poprády Géza
főigazgató

Országos Széchényi Könyvtár
Szám: 2009/96

Tárgy: A könyvtár épületében
tartott rendezvényekről

FŐIGAZGATÓI UTASÍTÁS

A könyvtár épületében szervezendő csoportos látogatásokról és rendezvényekről a szervezésért felelős szervezeti egység vezetője előzetesen – legalább 3 nappal korábban – írásban köteles értesíteni mind a Biztonsági osztályt, mind a Nemzetközi kulturális kapcsolatok irodáját.

Csoportos látogatásnak vagy rendezvénynek tekintendő, ha azon 5 vagy több külső személy (nem OSZK dolgozó) vesz részt.

Ugyancsak értesíteni kell a két fent említett szervezeti egységet, ha televíziós forgatócsoportot – függetlenül annak nagyságától – várnak valamelyik szervezeti egységbe. Az értesítés a szervezeti egység vezetőjének a feladata, akkor is, ha a forgatást előzőleg a főigazgató vagy megbízottja engedélyezte. Mivel itt az előzetes 3 nap nem minden esetben tartható, az értesítést azonnal meg kell tenni, amint a forgatás időpontjáról értesülnek.

Ha a Műszaki osztály – esetleg más szervezeti egység – megbízásából külső munkaerő dolgozik a könyvtár épületében, arról – annak létszámától függetlenül – a Biztonsági osztályt kell értesíteni, továbbá esetenként azt a szervezeti egységet, amelyiknek a területén fognak dolgozni. (A külső dolgozókat a Biztonsági osztály az érvényben lévő rendelkezések szerint megfelelő ideiglenes igazolvánnyal látja el.)

A rendszeresen ismétlődő rendezvényekről (pl. OSZK Kórus próbái; KMK oktatás) azok megkezdésekor kell az értesítést megtenni. Ezek legfeljebb fél évig lehetnek érvényben, tehát ha hosszabb sorozatról van szó, a bejelentést félévenként meg kell ismételni.

Amennyiben a rendezvényhez az OSZK valamelyik helyiségét – termét – igénybe kívánják venni, azt a főigazgatóval vagy megbízottjával engedélyeztetni kell, az esetleges bérleti díjat pedig a gazdasági igazgatónak jóvá kell hagynia.

Budapest, 1996

Poprády Géza
főigazgató

SZEMÉLYI HÍREK ÉS VÁLTOZÁSOK

1996. szept. 1–1996. okt. 31.

Új dolgozóink

Barabás Veronika könyvtárkezelő, KFKK, Derzsenyi Péter ügyvit. alk., Raktári osztály, Hangay Gabriella ügyvit. alk., Nemzetközi és kult. kapcs. ir., Kaló Jánosné gazd. üi., Bérsgazd. osztály, Mészáros Ildikó könyvtáros, Fölöspéldány Központ.

Áthelyezés a könyvtáron belül

Gruber Klára ügyvit. alk., a Raktári osztályról az Idősz. kladv. feldolg. osztályra.

Eltávoztak a könyvtárból

ÁTHELYEZÉSSSEL: Horváthné Major Rita a Kézíráttárból a Magyar Táncművészeti Főiskolára

MUNKAVISZONYA MEGSZŰNT: Habos László ügyvit. alk., Cédulasoksz. csop., Virág Istvánné gazd. üi., Pü. és számvit. osztály, Juhász Nikolett igazg. üi., Gazd. Ig.

KILÉPETT: Horváth Tamás szakmunkás, Műsz. fenntart. osztály.

NYUGDÍJAZÁSSAL: Berlász Piroska tud. kut., Színháztört. tár, Nagy Lajosné főkönyvtáros, Szakozó osztály, Pálmai József könyvt. fotós, Mikrofilmtár, Savanyó Rezsőné igazg. üi., Igazgatási osztály.

Ábry Béláné

(1924–1996)

„Az élet nem más, mint utazás a halál felé” – írja Seneca.

A halál tehát életünk része.

Gondolatával együtt élünk, de elfogadni mégsem tudjuk.

A halál ugyanis gyökeres és végleges változás.

Mozdulatlansággá változik a mozgás, csendé az élet lüktetése: a halál az egész ember végét jelenti abban a formában, ahogyan ismertük, szerettük.

A halál ezért mindig megdöbbenő és fájdalmas a túlélőknek.

A mi szívünk is csordultig van fájdalommal, mivel 1996. július 9-én váratlanul meghalt egyik kedves, soha el nem feledhető munkatársunk, barátunk: Ábry Béláné sz. Blásch Ottília, közismert becenevén: Dórika. A Máramarosszigettől Dunavecseig vezető útból 31 évet töltött – előbb gépíróként, majd adatrögzítőként – körünkben, a Sajtórepertórium Szerkesztőségben.

Életének jelentős része tehát az OSZK változó falai között, változó munkatársak körében,

de változatlan szorgalommal és pontos, lelkiismeretes, igényes, fegyelmezett munkával telt el.

A könyvtár kiváló munkáját, hűségét „Kiváló Dolgozó” kitüntetéssel jutalmazta.

Évei száma szerint idős is lehetett volna, de nem volt az: fiatalos lendülettel, kíváncsi érdeklődéssel ismerkedett meg minden újjal, ami a munkakörét érintette.

Fiatalokat megszegyenítő módon sajátította el a számítógépes alapismereteket, és végezte 1989-től a számítógépes adatrögzítés nehéz feladatát.

Csendes, szerény ember volt, egyet azonban büszkén vállalt: azt, hogy a Széchényi Könyvtárban dolgozni, nemzeti bibliográfiát csinálni rangot jelent.

Móra Ferenc alábbi sorait ő is írhatta volna:

„Én az irodalomnak csak barkácsoló kisembere vagyok.

Én utánam nem maradnak piramisok, sokat kell fúrnom, farigcsálnom.

...

Nem vagyok csillag, csak rőzsetűz, de ez amíg él, meleget tud adni...”

Mi, akik olyan szerencsések voltunk, hogy hosszabb-rövidebb ideig munkatársai lehettünk, melegedhettünk ennél a tűznél, a szeretet tüzénél.

Köszönjük Dórikának – mint jó nővérnek – a sok-sok apró figyelmességet, a segítőkészséget, a szeretet ezernyi megnyilvánulását, a megtisztelő barátságát, a bizalmat, amellyel megosztotta velünk örömeit és gondjait, és azt, hogy mi is meghallgatásra és megértésre találtunk mindig nála. Békés természete miatt távol állt tőle, hogy bárkit is megbántson. A gyakorlati életben való jártasságáért, technikai érzékéért, családja iránti olthatatlan szeretetéért mindenki tisztelte.

Nemes lelke, egyenes jelleme, becsületes-sége, önzetlensége, hivatástudata miatt mindenki becsülte.

Kedvessége, közvetlensége, jó humora, közösségi szelleme miatt mindenki szerette.

Még hosszú időt tervezett közöttünk tölteni, még tele volt tervekkel, de a sors mást rendelt el...

A napok múlásával egyre jobban éreztük hiányát, hiába van lélekben továbbra is velünk a – róla elnevezett számítógépben,

- az általa rögzített adatokat tartalmazó adatbázisban,
- az 1965 óta megjelent repertórium füzetekben,
- az általa átültetett és gondozott virágokban,
- minden elszívott cigarettában, a kávé illatában, a sütemények ízében,
- a jóízű beszélgetések hangulatában,
- és szívünkben, ahová örökre beleszólt magát.

Fájdalmunkat csak az enyhíti, hogy teljesült kívánsága:

„Haljak megnyugván
Bú s kín nélkül.”

(Balassi Bálint)

Dórikám!

Fájó szívvel búcsúzunk, de emlékedet kegyelettel és szeretettel őrizzük meg.

Nyugodj békében!

Sit tibi terra levis! Legyen neked könnyű a föld!

Isten veled! Isten veled! Isten veled!

Dömötör Lajosné

Dr. Fajcsek Magda

„Magda néni”
(1918–1996)

Harmincnégy aktív évéből könyvtárunké az a tizenkét esztendő (1964–1976), amit az Olvasó- és Tájékoztató Szolgálat osztályvezetőjeként töltött el, nyugdíjas idejéből pedig az, amit – míg egészsége engedte –, a Régi magyarországi nyomtatványok munkacsoportjában a magyar tudományra fordított.

Sorsa a humaniorákra eleve elrendelte. Már tíz éves korában tudta: latin tanár lesz. Szülei ezért írásták a Szent Szív Szerzetesnők (Sacré Coeur) Sophianum katolikus leánygimnáziumába, azon kevés leánynevelő intézmények egyikebe, ahol a latin középiskolai tantárgy volt. Itt érettségizett, mindvégig színjeles bizonyítványt hitelesítve, 1936-ban, kitüntetéssel, s tett néhány hónap múlva – egyetemi humán tanulmányait előkészítendő –, kiegészítő érettségig görögből is.

Ez évben iratkozott be a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar–latin szakára. Magyar irodalomtörténetből mestere Horváth János, nyelvészetből Pais Dezső, latinból Huszti József volt. Horváthnál és Paisnál védte meg doktori disszertációját – betetőzve színjeles egyetemi tanulmányi eredményeit és kitűnővel minősített tanári szakvizsgáját –, „summa cum laude”, hogy azután „sub auspiciis gubernatoris” (kormányzógyűrével) avassák doktorrá.

Doktori értekezése – *Hagyományosság vált mondatképletek középkori és XVI. századi verseinkben* – ekkor már ismertté vált a magyar tudományosságban, mivel az egyetem 1941/42. tanévi magyar irodalmi pályázatán díjat nyert munkaként, a Bölcsészettudományi Kar és a Magyarságtudományi Intézet támogatásával 1942-ben megjelent, s a magyar verstan,

költészet- és nyelvtörténet művelői számára máig megkerülhetetlen munka maradt. Mint ahogy számon tartatik *A magyar versítmika mai állása* című tanulmánya is, amelyben Arany, Négyesy, Gábor Ignác és Németh László nyomán jutott új eredményekre, jóllehet annak csak első része jelenhetett meg a Magyar Csillag 1944. április 1-jel, utolsó előtti számában, mivel a lapot a német megszállást követően csakhamar betiltották.

Fajcsok Magda számára így adott volt a tudományos pálya. Ám ő megszállottan *tanár* akart lenni. 1943 januárjától tanít a Bajza utcai polgári leányiskolában, majd a Szemere utcai leánygimnáziumban, az újpesti ipari gimnáziumban (utóbb technikumban), közben orosz szakos tanári oklevelet is szerez, később a József Attila Gimnáziumba kerül, végül 1959-től 1964-ig az ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Iskolájának vezető tanára lett.

Ekként 1959 őszén, a Cukor utcai gyakorló iskola I/C. gimnáziumi osztályában, több mint harmincadmagammal, az egyik legnagyobb magyar tanáregyéniséget ismerhettem meg. Fajcsok Magda néni.

Mert nekem az volt, az maradt. Akkor is, mikor az érettségi előtti, utolsó magyarórán, mindnyájunk nevében búcsúztattam. Akkor is, amikor egyetemistaként, úgyszólván a Széchényiben lakva, újra és újra találkozhattam vele. Akkor is, amikor pályakezdő gimnáziumi tanárként, a középiskolai oktatók számára, a magyar nyelv tanításához írott kézikönyveit forgattam. És ak-

kor is, mikor 1973-ban, az ő akaratából és segítségével, a könyvtár, közelebbről az ő osztályának munkatársa lehettem. S akkor is, mikor egy derék kollégánknak figyelemfelhívása nyomán, elesettsége utolsó két esztendejének tanúja voltam.

Mert Magda néni – hadd nevezsem így továbbra is e megtört emlékezésben –, nekem – akár megannyi diáktársamnak, majd könyvtári kollégámnak is –, mindig ugyanaz volt. Az, amit az évek során mindinkább romló szememben az értelem szikrázó fénye, és a humanum, a szeretet melege jelentett. Meg kedves közvetlensége, s úgyszólván a végsőklg kiltartó humora. Ez a szikrázó értelem, mindenek intellektuális felfogása volt nemcsak éltetője, menedéke, hanem – mert utolsó éber percelig kísért –, legkegyetlenebb próbatétele is. Mert a végsőkhöz közeledve is, nemcsak érezte, világosan *tudta* állapotát. Azt, hogy mi vár rá.

Ismerve, nemcsak betegápolói lélektelenségtől is nemritkán súlyosbított, legvégső elesettségét, de mély hitét, katolicizmusát is, *Az égi és földi szépről* című, a késő antik és a kora középkori esztétika történetéhez készült forrásgyűjtemény – általa fordított – Szent Ágoston fejezetrészeinek – az ő hitével is teljes – szellemi magaslatait is, úgy érzem, hogy választott hivatásához méltó élete, s nagyságához, emberiségéhez méltatlan halála is azt teljesítette be, amit imitatio Christinek, Krisztus követésének nevezhetünk.

Melczer Tibor

Sebestyén Géza emlékülés

Az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Könyvtárosok Sallai István Társasága Sebestyén Géza (1912–1976) az OSZK 1958–1976 között volt főigazgatóhelyettese halálának húszéves évfordulója alkalmából 1997. február 13-án csütörtökön, de. 10³⁰

órai kezdettel emlékülést tart, amelyre a rendező szervek az egész magyar könyvtáros társadalmat tisztelettel meghívják. Az emlékülés helye: Országos Széchényi Könyvtár, Budavári Palota F épület, VI. emeleti előadóterem.

MUNKÁNKRÓL, KÉRDÉSEINKRŐL

Az OSZK-ról brit szemmel

Jó két évvel ezelőtt a British Counciltől felkeresett Szabó Sándor, és a két intézmény közötti együttműködés lehetőségéről beszélgettünk; pontosabban arról, hogy milyen segítséget tudna nyújtani az OSZK-nak a British Council. Ennek során vettem fel, hogy brit könyvtárosok külső szakértőként megvizsgálhatnák az OSZK szervezeti felépítését, tevékenységét, elemezhetnék feladatait, működésének hatékonyságát. Az elképzelés kedvező fogadtatásra talált. A következő, gyakorlati teendő az volt, hogy mind az OSZK-nak, mind a potenciális brit szakértőknek pályázatot kellett benyújtani. A pályázat sikeres volt, ha nem is teljesen: kaptunk támogatást, de nem annyit, amennyit kértünk. A két brit pályázó, Maurice Line és Richard Heseltine összesen mintegy másfél hetet töltött Magyarországon.

Az ennek alapján szerzett tapasztalataikat az itt olvasható jelentésekben foglalták össze.

Ennyi talán elegendő lehetne bevezetőnek. A két jelentéssel kapcsolatban eddig hallott vélemények azonban arra készítetnek, hogy megpróbálják valamilyen (használati utasítást) adni, hogyan kell ezeket a jelentéseket olvasni-fogadni.

Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyva félredobni őket, arra hivatkozva, hogy idejön két angol úr, nem ismerik eléggé a magyarországi körülményeket, és másfél hét alapján nyilatkoznak rólunk. Nem, mert a legelfogultabb szemüvegen át nézve is a jelentéseket, tagadhatatlan, hogy sok tekintetben igazuk van.

Nem szabad persze elkeserednünk vagy kétségbeesnünk sem, hogy íme milyen rosszul dolgozunk, mennyi mindent helytelenül csinálunk.

Az egyetlen dolog, megítélésem szerint, amit tehetünk, hogy mindkét jelentést gondosan,

és lehetőségeinkhez képest elfogulatlanul, elemezzük, és mindazt amit hasznosítható megállapításnak tartunk, megkíséreljük további munkánk során felhasználni.

Ezzel kapcsolatban hadd jelezzem előre, hogy a privatizációs többletbevételből kapott 50 millió Ft egy részét is további elemzésre – ha úgy tetszik: átvilágításra – fogjuk fordítani. Kérjük a hazai könyvtáros szakma jeles képviselőinek a véleményét is. Természetesen az OSZK munkatársainak a véleményét is a lehető legszélesebb körből szeretnénk megismerni, meghallgatni.

Mindezeket a tapasztalatokat összegezve fogjuk a nemzeti könyvtár rövidebb és hosszabb távra szóló teendőit – az elkerülhetetlen változtatásokat is beleértve – meghatározni annak érdekében, hogy a gróf Széchényi Ferenc alapítólevelében meghatározott feladatokat és azokat a feladatokat, amelyek az azóta eltelt csaknem kétszáz évben „ránk rakódtak”, és amelyeket a készülő új könyvtári törvény remélhetőleg egyértelműen fog meghatározni, teljesíteni tudjuk. Teljesíteni tudjuk, mégpedig nem az utóbbi évek védekező, defenzív pozíciójából, hanem az ország egyik legfontosabb intézményéhez illő magabiztos helyzetben.

Hangsúlyozni kívánom, hogy ennek a pozíciónak az eléréséhez a magunk részéről is meg kell tenni a szükséges lépéseket. Ezeket viszont csak akkor lehet eredményesen megtenni, ha a könyvtár vezetősége számíthat a munkatársak együttműködésére.

Poprády Géza

Jelentés

az Országos Széchényi Könyvtárban tett látogatásról

Budapest, 1996. szeptember 23–26-ig

Richard Heseltine
Director of Academic Services and Librarian
The University of Hull, UK
November 1996

Jelentés

az Országos Széchényi Könyvtárban tett látogatásról

Budapest, 1996. szeptember 23–26.

Bevezetés és szakértői feladatok

1. Ez a dokumentum a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban tett látogatásom eredménye, amely 1996. szeptember 23–26-ig tartott. Látogatásom ideje alatt a következő szakértői feladatokat kellett elvégezniem:

- * A könyvtár állománygyarapítási és feldolgozó szolgáltatásainak és a gépesítés megszervezésének felülvizsgálata és kiértékelése a felismert prioritást élvező tevékenységek, szolgáltatások és erőforrásbéli korlátok figyelembevételével;
- * Értékelés és tanácsadás a könyvtár jövőbeli feldolgozó, bibliográfiai és információkeresési szolgáltatásaira vonatkozó külső és belső követelmények és prioritások tekintetében;
- * Ezeknek a követelményeknek és prioritásoknak a figyelembevételével különböző választási lehetőségek ajánlása a gépesítés megszervezésére, beleértve az egyes alternatívák költség- és erőforrásbéli vonatkozásait;
- * A fenti szolgáltatásokkal és az automatizálással kapcsolatban olyan témák és kérdések meghatározása és ajánlása a British Library számára, amelyekre ki lehetne térni az OSZK felsőbb vezetése számára tervezett nagy-britanniai tanulmányút során;
- * Rövid jelentés készítése.

2. Látogatásom ideje alatt megbeszélést folytattam a főigazgató-helyettessel, a Gyarapító és Feldolgozó Főosztály és az Olvasószolgálati és Tájékoztató Főosztály vezetőivel, valamint a főosztályok munkatársaival; a Fejlesztési Osztály vezetőjével és személyzetével, a Könyvtártudományi Szakkönyvtár személyzetével, a

Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának személyzetével és a Hungarika Dokumentációs Osztály vezetőjével. Minden lehetőségem megvolt arra, hogy megtekintsem a munkahelyeket, a személyzet segítőkészen nyújtott információkat. Hasznos találkozási volt Rónai Ivánnal is, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kulturális örökség főosztályának vezetőjével és Skaliczki Judittal, a Minisztérium Könyvtári osztályának vezetőjével.

3. Köszönetet kell mondanom a Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Irodája személyzetének – különösen Bátonyi Violának és Kiss Barbarának – a látogatásom ideje alatt nyújtott segítségükért.

A gyarapítási és feldolgozási munkafolyamatok áttekintése

4. Látogatásom ideje alatt főként a könyvek, az időszaki kiadványok és az egyéb dokumentumok gyarapítására és feldolgozására fordítottam figyelmemet. Érdekes megjegyezni, hogy ez a feladat 125 ember munkáját jelenti, ami a könyvtár teljes személyzetének körülbelül 20%-át teszi ki. Ezen a területen kérdőjelezhető meg leginkább a jelenlegi magas létszám szükségessége. Ezt később részletesebben is tárgyalni fogom.

5. A gyarapítási és feldolgozási munkafolyamatok legfőbb jellemzője a széttagozottság és a feladatok ésszerű összefogásának alacsony szintje. Ez egyaránt vonatkozik a munkafolyamatok szervezésére, a támogatásukra használt számítógépes rendszerekre, és az eredményként nyert különböző outputokra.

6. Ami a szervezeti felépítést illeti, a főosztály kilenc osztályból áll:

- * A Gyarapítási Osztály, amely az összes dokumentumtípus szerzeményezésével foglalkozik, három csoportra tagolódik: egyenként a külföldi dokumentumok, a kötelempéldányok és a régi dokumentumok szerzeményezésének feladatkörével;
- * A Könyvfeldolgozó Osztály felelős a Magyar Nemzeti Bibliográfiába nem bekerülő külföldi és magyar könyvek (például tankönyvek) feldolgozásáért;

- * Az Időszaki Kiadvány Feldolgozó Osztály ugyancsak a Magyar Nemzeti Bibliográfia körén kívül eső külföldi kiadványokkal és folyóiratokkal foglalkozik;
- * A Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek szerkesztősége, együtt a Magyar ISBN Irodával, a Magyar Nemzeti Bibliográfiába bekerülő könyvek feldolgozásáért felelős;
- * A Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok szerkesztősége, együttműködve a Magyar ISSN Irodával, a Magyar Nemzeti Bibliográfiába bekerülő időszaki kiadványokat dolgozza fel;
- * A Szakozó Osztály osztályozza az összes dokumentumot az Egyetemes Tizedes Osztályozás szerint;
- * A Hungarika Dokumentációs Osztály körülbelül 400 külföldi folyóiratból kiválasztott cikket dolgoz fel, és bibliográfiai információt gyűjt az 1880 után külföldön élő magyarokról;
- * A Magyar ISSN Nemzeti Központ nemzetközi összekötő irodaként működik;
- * A Cédulaszorosító Önálló Csoport a katalóguscédulák szükség szerinti szorosítását végzi.

7. Az integráció hiánya kétségtelen a különböző munkafolyamatok támogatására alkalmazott rendszereknél is. A munkafolyamatok közül néhány egyáltalán nincs gépesítve, például a külföldi könyvek és az összes időszaki kiadvány gyarapítása teljesen manuális folyamat. A többi munkafolyamat, például a Magyar Nemzeti Bibliográfiába bekerülő könyvek feldolgozása a DOBIS/LIBIS rendszert használja. Sok egyéb munkafolyamat, például a külföldi könyvek feldolgozása és a Hungarika adatbázis építése a PC-ken futtatott MicroSIS program alkalmazásával folyik. Egy másik munkafolyamatot, nevezetesen a magyar időszaki kiadványokból válogatott cikkek annotációjának a készítését a PC-alapú WORD 5.0 szövegszerkesztő segítségével végzik.

8. A munkafolyamatok és a hozzájuk kapcsolódó rendszerek széttöröttségére az előállított végtermékek széles skálájában is tükröződik. Látogatásom folyamán kilenc különböző számítógépes bibliográfiai adatbázist találtam. Ennek a széttöröttségnek a káros következményei különösen három tekintetben súlyosak: 1) a DOBIS-ban készült OPAC, amely az 1991 óta Magyarországon megjelent könyvek információit tartalmazza, elkülönül a MicroSIS-ben készült KATAL adatbázistól, amely a könyvtár által 1986 óta szerzeményezett külföldi köny-

veket katalogizálja; 2) a könyvekről szóló információk el vannak választva az Időszaki kiadványok leírásaitól; 3) hiányzik egy olyan egységes adatbázis, amely a Magyar Nemzeti Bibliográfiában előforduló összes dokumentumtípust tartalmazza.

9. A számítógépes adatbázisok mellett számos nyomtatott kiadvány is létezik. Hét, bibliográfiai információkat tartalmazó időszaki kiadványt találtam. Ezek közül a legfontosabbnak számít az MNB három sorozata (könyvek, időszaki kiadványok, zeneművek és hangfelvételek) és az Időszaki Kiadványok Repertórium, amely folyóiratcikkek annotációit tartalmazza. Katalóguscédulákat nagy mennyiségben állítanak elő a könyvtárban található számos cédulakatalógus számára, különösen a folyóiratok óriási és rendkívül részletes katalógusát lehet kiemelni. A DOBIS bevezetése előtti szabadpolcos anyag cédulakatalógusait is karbantartják, és tervezik azok frissítését a DOBIS-ból származó katalóguscédulákkal. Bizonyos mennyiségű kézi katalogizálás, néha rekatalogizálás a különgyűjteményekben és másutt is folyik. Például a Könyvtártudományi szakkönyvtár számára szerzeményezett könyveket a DOBIS-ban feldolgozzák, majd szövegszerkesztővel újból leírják őket, hogy a szakkönyvtár számára megfelelő tárgyszavakkal rendelkező katalóguscédulákat hozzanak létre. Ezt a funkciót a DOBIS nem támogatja. Katalóguscédulákat állítanak elő a KELLO, azaz a Könyvtárellátó számára is, amely ezután ezeket a közművelődési könyvtárak számára terjeszti. Ezt részletesebben is fogom tárgyalni a 49–50. bekezdésben.

10. A teljesség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az MNB Könyvek sorozata CD-ROM-on is megjelent. Az első kiadás 1976–91-ig terjed, és körülbelül 100 ezer rekordot tartalmaz, amelyek a DOBIS előtt használt számítógépes rendszerből származnak. Ennek egy aktualizált változata is elkészült – ez az 1992–1995-ig terjedő időszakot öleli fel és DOBIS-rekordokból hozták létre. A végtermék egy kéthetenként aktualizált floppy lemez, amely az MNB legújabb gyarapodását tartalmazza. Ezt később részletesebben is fogom tárgyalni.

A gyarapító és feldolgozó munkafolyamatokkal kapcsolatos problémák és ésszerűtlenségek

11. A könyvtári személyzet kész gyorsan rámutatni, hogy a munkafolyamatok összefogásának a hiányát és a változatos outputokat a rosszul integrált számítógépes rendszerek ered-

ményezik. Ennek az érvnek kétségtelenül van valamennyi súlya, és foglalkozni is fogok vele ebben a dokumentumban. Mindazonáltal először azt kell tisztáznunk, hogy a problémák hol merülnek fel, és meg kell fontolnunk, hogy vajon az összes probléma a rossz számítógépes rendszereknek tulajdonítható-e.

12. Elsőként meg kell jegyeznünk, hogy a gyarapító és feldolgozó főosztály túl sok részlegre tagolódik. A legtöbb, hasonló tevékenységet végző könyvtár nem oszlik háromnál több részlegre – ezek általában az állománygyarapítás, a feldolgozás és az időszaki kiadványok részlegei. Ez utóbbi ennek a speciális dokumentumtípusnak a gyarapítási és feldolgozási feladatait is ellátja. Az OSZK szóban lévő főosztályán viszont összesen tíz részleg van, és még akkor is, ha figyelembe vesszük a könyvtár speciális feladatait, például a hungarikák területét, ez a szám túl magasnak tűnik. *A dokumentumok szétszétlása és különböző csatornákon történő feldolgozása elkerülhetetlenül kevésbé hatékony az áramvonalasabb és egységesített munkafolyamatoknál, mert az előbbi módszer többszöri felesleges munkavégzést, valamint túl sok dokumentumkezelést eredményez.*

13. Semmi sem mutat arra, hogy ez a munkaszervezési forma a számítógépes rendszerek hiányosságainak lenne a következménye. Valójában ez a szervezeti forma megelőzte a gépesítés területén tett első lépéseket. Ezt a munkaszervezetet nem kényszerből, hanem szándékosan választotta az OSZK. Az igaz, hogy egy valóban racionális munkafolyamat új számítógépes megoldásokat követel meg, azonban sok mindenhez már azonnal hozzá lehet kezdeni. Például nincs ésszerű magyarázat arra, hogy a könyvtár által 1992 óta szerzeményezett külföldi könyveket miért nem lehetett volna feldolgozni a DOBIS rendszerben, és miért katalogizáljuk őket még mindig az inkompatibilis MicroISIS rendszerben. Nincs más magyarázata annak sem, csupán a szokás és a hagyomány, hogy a dokumentumok szakozását miért végzi egy külön osztály. Semmi sem magyarázza azt, csupán a szokás és a hagyomány, hogy az MNB-be bekerülő magyar könyvek feldolgozását miért kell elválasztani az azon kívül maradó könyvek feldolgozásától. Egyedül a szokás és a hagyomány indokolja azt is, hogy a könyvek beérkeztetését, – amit tulajdonképpen az állománygyarapítás gépesített része végez – el kell választani a feldolgozástól. Mély, berögződött demarkációs vonalak léteznek ennél a főosztálynál, amelyeknek semmi közük nincs a számítógépes rend-

szerekhez. Nem kétséges az sem, hogy a főosztály munkája sokkal hatékonyabbá válhatna még a jelenleg használatos számítógépes rendszerek fejlesztésének hiányában is, ha a munkafolyamatok átszervezését elvégeznék.

14. *Az egyes munkafolyamatokban is nyilvánvaló az ésszerűtlen munkavégzés.* Ennek legszembetűnőbb példája az állománygyarapításnál figyelhető meg. Korábban már említettem, hogy a gyarapítás gépesített része lényegében az érkeztetésre korlátozódik. Magától értetődően nem rendelik meg a kötelezpéldányokat, továbbá a DOBIS-t nem használják a külföldi anyag gyarapítására sem, mert a külföldi dokumentumokat egy közvetítő ügynökség útján rendelik meg. Annak ellenére, hogy a DOBIS-t felhasználják a kötelezpéldányként szerzeményezett magyar dokumentumok érkeztetésére, emellett egy kézzel írt leltárkönyvet is vezetnek. Ez megkettőzi a DOBIS-ban nyilvántartott, vagy nyilvántartható információkat. A külföldi dokumentumok érkeztetésére is – kissé jobb indokkal ugyan – egy kézzel írt leltárkönyvet vezetnek.

15. A nem hatékony munkavégzés másik példája a kötelezpéldányok kezelésénél jelentkezik. A könyvek elsőként a Magyar ISBN Iroda/Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek szerkesztőségéhez kerülnek, ahol egy rövid, öt alapvető adatmezőt tartalmazó bibliográfiai rekord készül róluk a DOBIS-ban. A könyvek ezután a gyarapítási osztályhoz kerülnek vissza, ahol a bibliográfiai rekordhoz „ál-rendelési” információkat kapcsolnak. Látogatásom során nem derült ki az, hogy a leltárkönyvbe kézzel írt rekord mikor készül, de nyilvánvalóan a gyarapítási osztály végzi ezt a feladatot, valószínűleg első lépésként. A könyveket ezután visszajuttatják a Magyar Nemzeti Bibliográfia könyvek szerkesztőségének, ahol a teljes bibliográfiai rekordot elkészítik róluk. Ez a munkamódszer nem éppen az elvégzendő munkafolyamatok legoptimálisabb megszervezését tükrözi.

16. Annak ellenére, hogy a feldolgozás sebessége kielégítőnek tűnik, mert az MNB-be bekerülő könyvek az elmondottak szerint két héten belül elhagyják a feldolgozó osztályt, *egyértelmű, hogy a feldolgozási teljesítmény személyenként nagyon alacsony.* A kötelezpéldány-szolgáltatás keretében a könyvtár maximum 10 ezer új könyvcímet kap évenként; egyes, pontosabbnak tűnő becslések szerint e mennyiség 8000-9000 kötetre tehető. Vegyük alapul a magasabb számot. A Magyar ISBN Irodában és a Magyar Nemzeti Bibliográfia könyvek szerkesztőségében 16 teljes és 2 részmunkaidőben dolgozó beosztott dolgozik, számol-

kaldőben dolgozó beosztott dolgozik, számoljunk tehát 17 fővel. Ez pedig azt jelenti, hogy évente egyenként körülbelül 580 könyvet dolgoznak fel. Ha egy 42 munkahétből álló évet vesszünk, akkor egy hétre 14 feldolgozott könyv esik. Ez teljességgel elfogadhatatlan. Nagyon alacsony szintű teljesítményre utal, még akkor is, ha figyelembe vesszük azt a ténytet, hogy a magyar ISBN Iroda egy PC-s adatbázist is karbantart a magyar kiadókról.

17. Az alacsony teljesítmény másik példája az osztályozási munkafolyamat. Figyelembe véve a szerzeményezett külföldi dokumentumok alacsony számát, az OSZK teljes könyvgyarapítása nem túl tetemes, hasonló egy közepes nagyságú brit egyetemi könyvtárhoz. Mindezek ellenére 12 beosztottra van szükség a szerzeményezett dokumentumok szakozásához. Az ő teljesítményük alig magasabb, mint a dokumentumleíróké, s ha figyelembe vesszük, hogy egy-egy könyv szakozása alátámaszthatóan kevesebb munkát igényel, mint a leírása, akkor az osztályozók teljesítménye még a dokumentumleírókéknél is gyengébb.

18. *Azt javaslom, hogy az Gyarapító és Feldolgozó Főosztály mélyrehatóan vizsgálja felül és elemezze újra az osztályaikön végzett munkafolyamatokat.* Ez az elemzés legyen független a gépesítési megoldásoktól. Addig nincs értelme egy úgy gépi rendszer bevezetésének, amíg a folyamatok újraelemzése nem történt meg. Fontos, hogy az illetékesek nyitott szemlélettel álljanak hozzá ehhez a munkához, s ne korlátozzák őket a hagyományos „demarkációs vonalak”. Az újraelemzési, illetve újraszervezési folyamat eredményeként egy olyan munkaszervezési modellnek kell létrejönnie, amelyik maximális mértékű integrációt és minimális mennyiségű dokumentumkezelést képes megvalósítani. A munkafolyamatokat a lehető leggördülékenyebben kell megszervezni, az illető dolgozók a képességeiknek megfelelő összes részfeladatot végezzék el a folyamat adott pontján. E szervezési modellt valószínűleg nem lehet egyszerre bevezetni, de már rövid időn belül jelentős eredmény érhető el, továbbá rendelkezésre fognak állni az elméleti keretek a jövőbeli automatizált rendszerek kifejlesztéséhez. E kezdeti lépések végül elvezetnek a modell-munkaszervezés teljes körű bevezetéséhez.

A Gyarapító és Feldolgozó Főosztály alapfunkcióinak meghatározása

19. Az egész OSZK-ban újra át kell gondolni az egyes főosztályok és osztályok alapfunkcióit.

Mindenki számára a legfontosabb a Könyvtár prioritásainak előtérbe helyezése, és – a gazdaságosság és hatékonyság érdekében – a marginális tevékenységek elhagyása.

20. A Gyarapító és Feldolgozó Főosztály fő felelőssége a nevében is tükröződik: új dokumentumok beszerzése, adatbázisok és nyomtatott megfelelőik előállítás, amelyekben a használó megtalálhatja a számára szükséges információkat. Jelenleg azonban a főosztály olyan egyéb feladatokkal is meg van terhelve, amelyek a fenti küldetés szempontjából nem kulcsfontosságúak. Ennek legnyilvánvalóbb példája a Hungarika dokumentációs osztály jelenléte a Főosztályon. Ezzel *nem* azt akarom mondani, hogy ez az osztály nem fontos; később érinteni is fogom a szerepét a Könyvtár jövőbeli fejlesztésével összefüggésben. Mindazonáltal nyilvánvaló, hogy nem illeszkedik be a Főosztály profiljába, ezért *javaslatom szerint a Hungarika dokumentációs osztályt máshová kell áthelyezni.*

21. A kulcsfontosságú teendőkre való összpontosítás szükségességének megfelelően *azt javaslom, hogy komolyan fontolóra kell venni a Főosztály néhány tevékenységének teljes megszüntetését.* Így például nem világos számomra, miért kellene az OSZK-nak tovább folytatnia az Időszaki Kiadványok Repertóriumának előállítását, amely válogatott folyóiratok cikkeiről ad közre annotációkat. Nyolc teljes munkaidős dolgozó foglalkozik ezzel a feladattal, de nem tudni, hogy a nyomtatott kiadványt milyen mértékben használják. Annak fényében, hogy erősen takarékoskodni kell a személyzetrel, ez egy marginális, ugyanakkor erősen munkaigényes tevékenység, amelyet csak bizonyítottan nagyfokú igény esetében szabadna fenntartani.

A technikai infrastruktúra

22. Amint már volt róla szó, a számítógépesítés helyzete enyhén szólva nem kielégítő. Két fő rendszer működik: az IBM nagyszámítógépen futó DOBIS/LIBIS és a kisszámítógépes MicroSIS. Értesüléseim szerint az OSZK-ban több mint 120 PC csatlakozik egy Novell Netware 3.11 alapú helyi hálózathoz. Az IBM-gép is elérhető a hálózaton, de vannak közvetlen kapcsolati pontok is hozzá. A hálózat X.25-ös hozzáférést is nyújt, miközben egy SUN gép IP kiszolgálóként működik, elektronikus levelezést és Internet-alkalmazásokat biztosítva. Egy CD-ROM szerver 21 CD-ROM adatbázist tesz elérhetővé a helyi hálózaton.

23. Mindenek előtt azt kell hangsúlyozni, hogy a fizikai hálózat nem megfelelő, s nem lesz

képes támogatni a következő generációs gépi rendszereket. A helyi hálózat szűk kapacitású Ethernet kábeleket használ, a közvetlen, pontról pontra való csatlakozás pedig régi koaxiális kábelezéssel van megoldva. A hálózat lassú és megbízhatatlan, ami látogatásom idején állandó panaszok tárgya volt az egész OSZK-ban. A Könyvtárnak nem szabad e problémát figyelmen kívül hagynia. Jóllehet látható, hogy az épületet – sajátos épületszerkezeti jellege miatt – nehéz lesz újrakábelezni, ez nem lehetetlen, csak drágább, mint egy könyvtári céllal épült épület esetében. *E problémára irányulóan egy tanulmány sürgős elkészítését javaslom, a kábelrendszer lecserélésének tervével és költségvetésével.* Az új tervet a strukturált kábelezés alapelveire kell építeni. Olyan rendszerre lenne szükség, amelyik száloptikai és sodrott érpárú kábel kombinációját alkalmazza, 100 MB/s-ig biztosítaná az adatátvitelt a munkaállomásokhoz, és 10BaseT vagy 100BaseT Ethernet hálózatot szolgálna ki. Ezután a jelenlegi Novell szoftvert is le kell cserélni a NetWare legújabb verziójával. A hálózati tervnek gondoskodnia kell arról is, hogy az új hálózati protokollokra (pl. ATM) való áttérés zökkenőmentes legyen. Amíg ez a tanulmány el nem készül, lehetetlen a költségeket megbecsülni. Ezt az összeget legnagyobb mértékben az fogja befolyásolni, hogy mennyi épületszerkezeti átalakításra van szükség.

24. Az infrastruktúra egyéb összetevői is elégtelenek. A legtöbb PC rendkívül elavult, főleg AT és XT, amelyek nem támogatják hatékonyan a korszerű alkalmazásokat. *A Könyvtárnak, gépesítés-újratejesztési stratégiája részeként tervet kell készítenie szinte mind-egyik PC lecserélésére.* A CD-ROM rendszer szintén korszerűtlen, ezért – amennyiben a CD-ROM a jövőben is fontos információforrásnak fog számítani – a jelenlegi rendszer kicserélését is fontolóra kell venni.

A fő számítógépes rendszerek áttekintése

25. A DOBIS/LIBIS-szel nem sikerült elérni azokat az előnyöket, amelyeket 1990-ben, a rendszer megvásárlásakor elvártak tőle. E kudarc története némi magyarázatra szorul.

26. 1992 előtt az OSZK kötegelte üzemmódú feldolgozási rendszert használt, amelyet egy külső szolgáltató biztosított. Ez figyelemre méltóan jól működött. Több mint 100 ezer kurrens és retrospektív rekord készült el, és a Könyvtár egy átfogó és ésszerűen egybeszerkesztett nemzeti bibliográfiát tudott rendszeresen megjelentetni. A kéthetenként megjelenő füzetek nemcsak a

könyvek leírásait közölték, hanem az új folyóiratokról és azok címváltozásairól is számot adtak, továbbá a gyűjteményes műveket analitikusan is feltárták. A fő részt ETO-tárgykörök szerint rendezték, s betűrendes, valamint ISBN/ISSN szerinti mutatók is készültek. Az évi első számok és az évi kumulációk a magyar kiadók jegyzékét is tartalmazták, azok ISBN/ISSN jelzeteivel együtt. Katalóguscédulákat is készítettek, amelyeket egy külső könyvtárellátó terjesztett több, mint háromezer közkönyvtár számára. A rendszer rekordjai a MARC formátumot követték.

27. A külső batch rendszer felmondását célzó határozat egyrészt költség-megfontolásokra alapult, mivel a szolgáltatás meglehetősen drága, másrészt egy általános, de elégtelenül körvonalazott korszerűsítési törekvés is érvényesült. A döntést nagyban előmozdította az OSZK-nak a Nemzeti Információs Infrastruktúra keretében adományozott IBM nagygép, amely viszont szinte kikényszerítette a DOBIS/LIBIS szoftver beszerzését, mert akkoriban egyéb, IBM nagygépen futtatható rendszer szinte nem létezett. Ebben az időben számos európai nemzeti és egyetemi könyvtár is ezt az utat választotta. Utólagos bölcsességgel most már látható, hogy a hasonló projekteket mennyire a pillanatnyi körülmények határozzák meg, s mennyire nem gondolnak a következményekre. A fő tényező a kívánság szerinti gondolkodás. Mindazonáltal fontos hangsúlyozni, hogy nem az OSZK az első és nem is az utolsó intézmény, amelyik hibát követett el, ill. fog elkövetni a számítógépesítésben, ezért nem szabad az akkori döntéshozókat túlzott mértékben hibáztatni.

28. A következmények katasztrofálisaknak bizonyultak az OSZK számára. Az 1992 előtt kiadott integrált nemzeti bibliográfia – a legfontosabb dokumentum, amelyet egy nemzeti könyvtártól elvárnak – adatbázisok és nyomtatott kiadványok sokaságává forgácsolódott, amelyekről korábban már volt szó. Ha csak a könyvekre gondolunk, akkor is visszaesés történt; látogatásom idején, hat évvel a DOBIS/LIBIS megvásárlása után még mindig lehetetlen volt a rendszer segítségével egy tárgy szerint rendezett, átfogó mutatókkal ellátott nyomtatott nemzeti bibliográfiát előállítani. Az új rendszerre való áttérés egyetlen előnye az 1992 utáni magyar kiadványok online katalógusa. Ez nem nagy eredmény a befektetett erőfeszítésekhez képest, sőt ma már maga az OPAC is teherterhel, mert a szoftver annyira ősi, hogy a könyvtárosok kénytelenek tudomásul venni az igen kedvezőtlen összehasonlításokat a korszerű keresőszoftverek, a

CD-ROM-ok vagy az Internet világában jártas olvasók részéről.

29. A DOBIS/LIBIS rendszer kudarcra a kötegelts rendszer kiváltására, nem beszélve a vásárlásakor hozzá fűzött egyéb reményekről, egyre inkább a PC-kre építő fejlesztést mozdította elő, a szintén antik, bár megbízható MicroSIS szoftver alkalmazásával. Ezzel a Könyvtár még tovább sodródott az elaprózott fejlesztés irányába.

30. Mi volt a hiba a DOBIS/LIBIS-szel? Először is, a DOBIS sohasem volt egy jó rendszer. Minden képzelőerő nélkül és gyengén tervezték meg. A használói felület a nagygépes automatizálás korai generációját képviseli. Nincsenek képernyő-szerkesztési lehetőségei. Alapvető funkciók hiányoznak, pl. a katalogizáló modulban (ami az OSZK számára kulcsfontosságú terület) nincs mód a besorolási adatok valódi ellenőrzésére, továbbá a rendszer visszakeresési lehetőségei is korlátozottak. A hardver és az operációs rendszer sem igazán alkalmas a hálózatosításra és a külvilággal való összeköttetésre.

31. Azonban még ennél is alapvetőbb hiányosságok is mutatkoztak. Először, a rendszer nem támogatta a magyar karakterkészletet. Másodsor, a szoftver nem magyarul beszélt. Harmadsor, a rendszer nem tudta könnyen kezelni a bibliográfiai rekordok importját és exportját. Negyedsor, s talán ez a legsúlyosabb, nem támogatta a nyomtatott termékek előállítását, főleg a Nemzeti Bibliográfia elkészítését, ami az OSZK egyik kulcsfontosságú feladata.

32. Ezért, megszerelve a DOBIS forráskódját, az OSZK rátért a rendszer újrafelállítására hosszú és fájdalmas újtára, megpróbálva felvenni a harcot a fenti négy problémával. Két évbe került, amíg az első modult üzembe helyezték, s a rendszer nagy része még ma is használaton kívül van. A folyóiratkezelő modul például még ma sem működik, s az állománygyarapító rendszert is csak 1995-ben adták át, korlátozott mértékben. A karakter-problémát megoldották, és a rendszer működő moduljait lefordították, de a nyomtatott termékek előállítását még mindig nem sikerült megoldani.

33. E folytatódó hiányosságokon túlmenően a rekord-import és export megoldatlansága különösen elrettentő. Jóllehet dolgoznak rajta, látogatásom idején még nem született meg a megoldás sem az 1992 előtti anyagoknak, sem a külföldi dokumentumok MicroSIS rekordjainak a DOBIS rendszerbe való integrálására. Amíg e feladatokat el nem végzik, addig nincs lehetőség egy egységes kurrens és retrospektív könyvadatbázis létrehozására.

34. Nem szabad alábecsülni az olyan régi-módi és rugalmatlan rendszerekkel való fejlesztő munka nehézségeit, mint amilyen a DOBIS/LIBIS. Ám az az idő, amely alatt az eddigi korlátozott eredményeket sikerült elérni, hosszabb, mint a rendszer normális életciklusa, ezért úgy tűnik, hogy valami hiba történt a fejlesztő csoport háztáján is. A munka ilyen nagy mértékű elhúzódása vezetési hiányosságokra enged következtetni. Ami a csoport munkatársainak szaktudását illeti, megalapozott lenne azt a következtetést levonni, hogy nem megfelelőek az adatkonverziós technikákra vonatkozó ismereteik. A csoport életét valószínűleg a bibliográfiai rekord szabványaival kapcsolatos rugalmatlan hozzáállás is megnehezíti a katalogizálók és mások részéről.

A gépi rendszerekre vonatkozó ajánlások

35. A gépesítés jelenlegi állapotának áttekintéséből számos ajánlás következik. *Az első és legfontosabb ajánlás az, hogy az OSZK-nak ki kell fejlesztenie egy átfogó stratégiát az információtechnológiai rendszerekre.* Ennek foglalkoznia kell a 22–24. bekezdésekben tárgyalt *infrastruktúrával*, továbbá a kulcsfontosságú *alkalmazási területekkel*. Ki kell térnie személyzetfejlesztési kérdésekre is, megjelölve azokat a fő területeket, ahol a személyzet szakértelme fejlesztésre szorul. Négy ilyen terület azonnal eszembe jut: adatkonverziós kérdések; UNIX; hálózati technikák és Internet-alkalmazások, különös tekintettel a World Wide Web alapvető technikai ismereteire.

36. Mindazonáltal fontos tudomásul venni, ahogyan a 18. bekezdésben hangsúlyoztam, hogy az információtechnológiai stratégia másodlagos az alapvető munkafolyamatok átszervezéséhez képest. Az átszervezésnek *meg kell előznie* az új gépesítési megoldásokat, s nem fordítva.

37. *Nem kétséges, hogy az OSZK-nak a munkafolyamatok integrálása és a bibliográfiai termékek újraintegrálása érdekében minél előbb le kell cserélnie az alaprendszereit.* A cél egyetlen rendszer és egyetlen adatbázis legyen, olyan egymással összefüggő output-termékcsoportokkal, amelyek szorosan megközelítik az igényeket. A DOBIS/LIBIS és a MicroSIS alkalmazások ezért már csak igen korlátozott ideig maradhatnak életben. *Ezért javaslom a DOBIS/LIBIS-re irányuló mindenfajta fejlesztő munka leállítását.* Nincs értelme még több időt és energiát befektetni csődöt mondott rendszerekbe.

38. Rövid távon is van elvégzendő munka. *A lényeges feladat egy terv kidolgozása az*

1972 előtti kötegelt rendszer, a DOBIS/LIBIS rendszer és a MicroISIS-ben feldolgozott folyóiratok és külföldi könyvek egyetlen adatbázisba való integrálására. Ideális körülmények között ezt az új integrált rendszer üzembehelyezésével karöltve kellene elvégezni, de ha ez nem lehetséges, az előkészítő elméleti munkának akkor sincs akadálya. *Hangsúlyozottan javaslom, hogy e munka során vegyenek számításba egy OCLC-típusú bibliográfiai szolgáltató vállalatot is, amely olyan szabványos, egységesített MARC formátumú rekordokból álló adatbázissal rendelkezik, amelyet az illető vállalat a saját rendszerével állított elő.* A szolgáltató intézménnyel való tárgyalások megkönnyítése érdekében azt ajánlom, hogy alkalmazzanak tanácsadóként egy adatkonverziós szakértőt, aki segítséget nyújthatna a stratégia kifejlesztésében. A szóba jöhető konzultánsokkal kapcsolatos ajánlásokat kérésre be lehet szerezni.

39. *Azonnal hozzá kell látni annak kidolgozásához, milyen funkcionális követelményeknek kell megfelelnie az új rendszernek és meg kell ismerkedni a jelenleg piacon lévő rendszerekkel.* A Könyvtárnak azonban semmiképpen sem szabad az elkövetkező két-három évet azzal szenvedve eltöltenie, hogy részletes funkcionális jellemzést ír. Ha megtörtént a könyvtár által végzett munkafolyamatok alapvető átszervezése, nagyon gyorsan elkészíthető egy pragmatikus tanulmány a funkcionális követelményekről, amely irányadó lesz az új rendszer beszerzése során. A munkafolyamatokat kell meghatározni, nem azt, amit a Könyvtár jelenleg végez.

40. Rendkívül fontos, hogy a Könyvtár ne hibázzon az új rendszer kiválasztásában. Feltétlenül ellen kell állnia annak a kísértésnek, hogy egyetlen lehetőséget vizsgáljon, mert az tűnik jelenleg a legletszertősebb megoldásnak. Semmiképpen sem szabad az OSZK-nak megvásárolnia egy rendszert anélkül, hogy az összes lehetőséget át ne gondolta volna teljesen. Nem tartozik szaktanácsadói szerepemhez, hogy javaslatot tegyek a potenciális helyettes rendszerrel kapcsolatban: nem lenne helyes és korai is lenne bármit ajánlani. Mindazonáltal, ha dönteni kell az új rendszer beszerzéséről, a következő alapvető kritériumokat kell elsősorban figyelembe venni:

- az új rendszer nem igényelhet helyi szoftver-fejlesztést;

- az új rendszernek alkalmasnak kell lennie a magyar karakterek kezelésére a nemzetközi szabványok szerint;

- az új rendszernek könnyen és rugalmasan kell végeznie az adatok importját és exportját a nemzetközi szabványok szerint;

- a szerződés aláírása előtt megfelelő intézkedéseket kell hozni a rendszer gyors magyarrá fordítása érdekében;

- a rendszernek alkalmasnak kell lennie arra, hogy az OSZK számára szükséges legfontosabb nyomtatott termékeket előállítsa;

- a rendszert szállító cégnek a hazai piacon elismertnek kell lennie, és nem olyanoknak, amely azért kereskedik Kelet-Európában, hogy kompenzálja gyenge hazai helyzetét;

- a rendszernek igazodnia kell a jelenlegi hálózati szabványokhoz és teljes World Wide Web hozzáférést kell biztosítania a katalógushoz.

Hozzáférés

a hálózati információforrásokhoz

41. A 35. bekezdésben javasolt információtechnológiai stratégiának arra is tekintettel kell lennie, milyen mértékben szeretne az OSZK az olvasói számára külső információforrásokhoz hozzáférést biztosítani. Ide tartoznak a CD-ROM termékek és a hálózati információforrások, főként az Internet-források. Az OSZK munkatársai körében megoszlanak a vélemények arról, milyen mértékben kell a Könyvtárnak ilyen típusú hozzáférést nyújtania. Csak a saját anyagára kellene koncentrálnia és el kellene feledkeznie az Internetről?

42. *Ez a jelentés azt javasolja, hogy az OSZK a lehető legjobb hozzáférést nyújtsa a használók számára a külső információforrásokhoz.* A használók egyre inkább azzal az elvárással keresik fel a Könyvtárat, hogy itt magától értetődő módon hozzáférhetnek az elektronikus információforrásokhoz. Van rá példa, hogy ez már most is így történik. Hosszú távon az OSZK közérzete és hitelessége szempontjából létfontosságú, hogy modern képet vetítsen magáról. Tevékenyen részt kell vennie a globális információs társadalom kialakításában. A kívülállás nem lehet választási lehetőség. A 23. bekezdésben javasolt hálózatfejlesztési politikának ezért tartalmaznia kell olyan terveket is, amelyek az Internet teljes elérését támogatják a Könyvtár olvasói számára. Ez minden bizonnyal a jelenlegi 64 kb-os vonal korszerűsítését is magában foglalja, mert ez most az alapvető tétel típusú szolgáltatásokon kívül másra nem alkalmas. Valószínűleg nem lehet majd mindent egyszerre megvalósítani, de az Internetnek állandóan szerepelnie kell az OSZK jövőképében és stratégiájában.

Külső Információs szolgáltatások

43. Az OSZK sokféle szolgáltatást nyújt az ország más könyvtárainak. Ezek közül a technikai szolgáltatásokhoz leginkább kapcsolódókat tekinti át a jelentésnek ez a része.

44. Tanácsadói látogatásom során lehetőségem volt a Nemzeti Periodika Adatbázist szerkesztő osztály munkáját tanulmányozni. A magyar könyvtárakban lévő külföldi folyóiratok nyilvántartása 1923-ban kezdődött, 1952 óta az OSZK feladata. Jó néhány nyomtatott katalógus készült, most pedig egy MicroSIS alapú adatbázist építenek. A retrospektív munkálatok terén is jelentős haladást értek el, és nagyobb időszakot átfogó (1981-ig terjedő) CD-ROM-okat adtak ki. A nyomtatott katalógusok a 17. századig nyúlnak vissza.

45. Az OSZK általam meglátogatott osztályai közül ez tett rám a legmélyebb benyomást. A személyzet szakértelme egészen kiváló, s munkájukról és eredményeiről kitűnő dokumentációt mutattak be nekem. Különösen érdekes volt az az általuk végzett kutatás, amely a különböző szakterületeken az SCI és SSCI által feldolgozott időszaki kiadványok előfordulását vizsgálta a magyar könyvtárakban. Valóban izgalmas volt olyan részlegre találni az OSZK-n belül, amely valódi kutatómunkában vesz részt.

46. A kutatás gyors csökkenést tapasztalt azoknak a könyvtáraknak a számában, amelyek a leginkább hivatkozott külföldi folyóiratokat gyűjtik. 1981 és 1993 között a címenkénti példány 5,9-ről 3,1-re csökkent. A gyűjtemények rendkívül nagy része koncentrálódik Budapesten. A könyvtárak 60%-a a fővárosban van, és csak a címek 20%-a érhető el fővároson kívüli gyűjteményből. A külföldi magfolyóiratok száma tíz év alatt 52%-kal csökkent Magyarországon.

47. Az OSZK e részlegének valóban részélnie kell a külföldi folyóiratok hozzáféréseinek javítására szánt jövőbeni fejlesztésekből, mert ez az ország gazdasági, tudományos és kulturális fejlődése szempontjából létfontosságú kérdés. Ennek az osztály is tudatában van, amit az is bizonyít, hogy adatbázisukat egy SWETS szolgáltatásra telepítve a World Wide Webre tették, így Internet-hozzáféréssel gyakorlatilag bárki díjtalanul elérheti. Az OCLC-vel és a British Library-vel is online kapcsolatot teremtettek. Nem azt javaslom, hogy az OSZK kulcsszerepet játsszon a dokumentumok szolgáltatásában, hanem azt, hogy meglévő szakértelmére építve továbbra is a fő információközvetítő maradjon a külföldi folyóiratokhoz való hozzáférés területén.

48. *Javaslom, hogy a Nemzeti Periodika Adatbázis nagyfokú prioritást kapjon, és a szerkesztést végző elhivatott munkatársaknak minden lehetőség rendelkezésükre álljon, hogy megismerkedhessenek a könyvtárközi kölcsönzés területén a nemzetközi fejleményekkel.*

49. Az OSZK a Magyar Nemzeti Bibliográfia előállításának részeként bibliográfiai információt nyújt a többi könyvtárnak. Új szolgáltatásként floppy lemezen is forgalmazzák az új tételeket, s erre jelenleg nyolc előfizető van. Ezenkívül a katalóguscédulákat továbbra is a KELLO, a könyvtárellátó terjeszti. Ez utóbbival való viszony további vizsgálatot igényel. Jelenleg a KELLO 4-5 ezer könyvet küld évente az OSZK Magyar Nemzeti Bibliográfia könyvek szerkesztőségének. Ezek elsőbbséget élveznek a feldolgozás során, és néhány napon belül visszaküldik őket. A KELLO számára katalóguscédula formában szolgáltatják az outputot. Az OSZK 500 forintot kap címenként. Ez a megoldás aligha gazdaságos az OSZK szempontjából, de azzal védték, hogy a KELLO bizonyos fajta köteleespéldányszolgáltató szervként működik az OSZK számára: sok könyvről csak akkor szerez a Könyvtár tudomást, amikor a KELLO feldolgozásra küldi őket (a köteleespéldány-törvény ennyire rosszul működik).

50. *Javaslom, hogy a 18. bekezdésben ajánlott, a Gyarapító és Feldolgozó Főosztály alapvető munkafolyamatait érintő munkaszervezési felülvizsgálat részeként a KELLO-val való kapcsolatot is tekintsék át, és külső szolgáltatást csak a reális költségek teljes ismeretében nyújtson a Könyvtár, s ez után szabja meg az árat.*

Hungarika dokumentáció

51. Korábban már szerepelt az a javaslat, hogy a Hungarika Dokumentációs Osztálynak a Gyarapító és Feldolgozó Főosztályon kívül kellene működnie. Hangsúlyoztam, hogy ennek nem azért kell így lennie, mert az osztály munkája jelentéktelen. Éppen ellenkezőleg: tevékenysége, főként a magyar emigrációval kapcsolatos blográfiai munkája rendkívül érdekes. A jelentés egyik előző részében azt javasoltam, hogy az OSZK bizonyos tevékenységeit meg kell szüntetni. Ez azonban olyan terület, ahol további beruházás előnyös lehetne. Az OSZK jövője minden bizonnyal azon múlik, hogyan oldja meg pénzügyi válságát nagyobb nyereséget hozó, hatékony intézkedésekkel. De mindenképpen szükséges, hogy új és az eddiginél pozitívabb

képet alakítson ki magáról, olyat, amelyet nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt el tud fogadtatni. Olyan helyzetbe kell kerülnie, hogy a kormány számára ne problémát, hanem értéket jelentsen.

52. Nem valószínű, hogy az OSZK a könyvtári és információs szolgáltatások fő támaszpontjává válik Magyarországon. Túl sok történelmi terhet kell viselnie ahhoz, hogy ez megvalósulhasson, és egyébként is: a jövő az együttműködésen alapuló és nem a központosított szolgáltatásoké. De a magyar kulturális örökség megőrzésével kapcsolatos történelmi misszióját a modern világban pozitív szereppé alakíthatja, felhasználva ehhez a technológiát is. A biográfiai adatbázis jó példa az elérhető eredményekre. Fontos Web szolgáltatássá válhatna, s így jelentős nemzetközi érdeklődésre tarthat számot. Megfelelő reklámmal külföldi támogatókra található. Ez jól illik a könyvtárbarátok nemzetközi szervezetéről kialakított elképzelésbe.

53. *Az OSZK-nak alaposan mérlegelnie kell az információtechnológia alkalmazásának lehetőségeit kitűnő muzeális értékű dokumentumai és gyűjteményei széles körű megismertetése érdekében. A külföldi partnerekkel való együttműködés bizonyul majd valószínűleg a legjobb megoldásnak, és a megfelelő partnerekkel való megfelelő együttműködési programok feltehetően támogatásra találnak az Európai Unió és más szervezetek részéről. Az OSZK-nak meg kell értenie, hogy a magyar kulturális örökség megőrzése többet kíván, mint precízen részletezett cédulakatalógust vezetni a folyóirat-címekről.*

Az információtechnológiai stratégia költségei

54. Ebben a fázisban nagyon nehéz pontosan megadni a jelentésben szereplő javaslatok megvalósításához szükséges költségeket. Részletesebb elemző munkára van szükség, különösen a kábelezés és az adatkonverzió területén. Feltételesem azonban egy körülbelül 620 ezer fontos összeg tekinthető reálisnak az OSZK-ban az információtechnológiai megoldások költségeinek

menyiségi meghatározására. Ez a szám – szintén nagyon provizórikusan – a következők szerint részletezhető:

* A számítógépes rendszer kicserélése	L300.000
* Együttműködés egy bibliográfiai szolgáltatóval	L50.000
* Szakértői költségek	L10.000
* Újrákabelezés	L75.000
* A PC-k kicserélése	L150.000
* A CD-ROM rendszer kicserélése	L15.000
* Képzés és továbbképzés	L20.000

55. Ezek az összegek nem fedezik a hálózat időnkénti karbantartásának költségeit, melyeket most túlságosan koral lenne felbecsülni. Mindazonáltal óvatos becslés alapján valószínűleg évi 50 ezer fontnál nem kell többel számolni az ismétlődő költségek esetében, beleértve a személyzet bérét is.

Összefoglalás

56. Az Országos Széchényi Könyvtár Európa egyik kitűnő könyvtára és érdemes arra, hogy kincsként őrizze és becsben tartsa. De nem működik hatékonyan, túlságosan nagy a személyzete és nincs határozott felfogása küldetéséről. Mivel nem képes prioritásokat kiemelni, most hatalmas és közvetlen pénzügyi válság előtt áll.

57. A Könyvtárnak határozott lépéseket kell tennie költségvetésének csökkentésére a bérköltségek mérséklésével, meg kell határozni alapszolgáltatásait és ezekre a szolgáltatásokra minőségi normákat kell kidolgoznia, korszerűsíteni kell infrastruktúráját, és gondoskodnia kell arról, hogy pozitívabb képet alakítson ki magáról nemzeti és nemzetközi szinten egyaránt. A Könyvtárban nagyon sok tehetséges és elkötelezett munkatárs dolgozik, akik kétségtelenül jól reagálnának a hatékony vezetésre, és nagy mértékben profitálhatnának a képzési és továbbképzési programokból. Azonban a Könyvtár külső segítséget igényel az átalakulás olyan fokának eléréséhez, amely feltétlenül szükséges, ha a Könyvtár nem csupán múzeumként szeretne fennmaradni.

*Richard Heseltine
1996. november 10.*

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR: Megoldandó feladatok és intézkedési javaslatok*

Maurice B. Line
1996. október

Tartalom

1. BEVEZETÉS
 - 1.1. A tanulmány feladatai
 - 1.2. A tanulmány elvégzésének körülményei
 2. AZ OSZK-RA NEHEZEDŐ PROBLÉMÁK
 - 2.1. Az küszöbön álló könyvtári törvény
 - 2.2. A válság közvetlen veszélye
 - 2.3. Hosszú távú elképzelések szükségessége
 3. INTÉZKEDÉSEK A PÉNZÜGYI PROBLÉMÁK MEGOLDÁSÁRA
 - 3.1. Finanszírozási folyamat
 - 3.2. Működés korlátozott költségvetéssel
 - 3.3. Térítési szolgáltatások
 - 3.4. Munkafolyamatok szerződéses kladása
 4. SZEMÉLYZETI KÖVETELMÉNYEK
 5. A SZOLGÁLTATÁSOK, TERMÉKEK ÉS TEVÉKENYSÉGEK ALAPOS FELÜLVIZSGÁLATA ÉS A MUNKAFOLYAMATOK ELEMZÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE
 - 5.1. A szolgáltatások, termékek és tevékenységek felülvizsgálata
 - 5.2. A munkafolyamatok elemzése
 - 5.3. A felülvizsgálat hatása a személyzetre és a munkaköri szintekre
 6. AZ ÉPÜLET
 7. ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS
 - 7.1. Kötelesepéldány
 - 7.2. Gyűjtőköri politika
 8. KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK
 9. AZ INFORMÁCIÓS INFRASTRUKTÚRA FEJLESZTÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE
 10. VEZETÉS
 - 10.1. Általános kérdések
 - 10.2. Szervezeti felépítés
 - 10.3. Rugalmasság
 - 10.4. Kulturális és viselkedésbeli változás szükségessége
 11. BELSŐ ÉS KÜLSŐ KOMMUNIKÁCIÓ
 - 11.1. Belső kommunikáció
 - 11.2. Külső kommunikáció
 12. EGYÜTTMŰKÖDÉS MÁS KÖNYVTÁRAKKAL
 13. „TÁMOGATÓI KLUB” SZÜKSÉGESSÉGE
 14. A SZEMÉLYZET TOVÁBBKÉPZÉSI PROGRAMJA
 15. KOORDINÁLT PROGRAM A VÁLTOZÁSOK KEZELÉSÉRE
 - 15.1. A koordinált program szükségessége és a TQM szerepe
 - 15.2. Szakértői segítség szükségessége
 - 15.3. Szükséges-e mintakönyvtár?
 16. KÖVETKEZTETÉS
- IRODALOM
- AJÁNLÁSOK ÉS JAVASLATOK
- 1.sz. FÜGGELÉK: Az interjúban részt vett személyek
 - 2.sz. FÜGGELÉK: Teljes körű minőségirányítás (TQM)
1. BEVEZETÉS
 - 1.1 A tanulmány feladatai
Szakértői tevékenységem alatt a következő feladatokat végeztem el:
 1. Tárgyalás az OSZK felső- és középszintjével a Könyvtár fő vezetési és működési szempontjainak áttekintése és értékelése céljából, különös tekintettel a következőkre:
 - jelenlegi munkafolyamatok és prioritások
 - jelenlegi kutatási és fejlesztési funkciók
 - személyzeti szintek és erőforrás-ellátmány
 - vezetési struktúrák és gyakorlatok
 - a szolgáltatások kihasználtsága és a használói visszacsatolás
 - teljesítménymérés és gazdaságosság

* Az előző fordításhoz képest a változásokat csillagok közé írva jeleztük. – a ford.

2. A vonatkozó kormányzati politikák és tervek megtárgyalása a Művelődési és Közoktatási Minisztériummal és a Könyvtár felső vezetésével, valamint a Könyvtár jövőjét befolyásoló szempontok mérlegelése

3. Tanácsadás a felső vezetésnek egy új szervezeti felépítés és tevékenységi kör kifejlesztésére a kormányzati politikák és a szűk erőforrások fényében

4. Az új szervezeti felépítésben a költség-hatékonyság javítására irányuló megoldások megtárgyalása a felső- és középvezetőkkel

5. Találkozás alacsonyabb szintű beosztottakkal a Könyvtárról és annak vezetéséről kialakított véleményük megtudakolására

6. Gyakorlati tanfolyam a felső- és középvezetők számára a kulcsfontosságú vezetési módszerek bemutatására

7. Tanácsadás arra vonatkozóan, hogy a novemberre tervezett brit továbbképzési tanulmányútjukon az OSZK vezetői milyen kérdésekre és témákra helyezték a hangsúlyt.

1.2. A tanulmány elvégzésének körülményei

Budapesten töltöttem egy hetet, szeptember 15-22-ig. Szakértői tevékenységemet nem tudtam elvégezni, mint ahogyan azt terveztem, mert a Nemzeti Könyvtár vendégházában az első nap estéjén eltörtem a bokámat. Szerencsére a törés nem volt súlyos, s miután gipszbe tették a lábamat, megengedték, hogy elhagyjam a kórházat, és egy hetet egy szállodában töltssek. Annak ellenére, hogy a szobámban kellett maradnom és a lábamat lehetőség szerint vízszintes helyzetben kellett tartani, sikerült 24 dolgozóval elbeszélgetnem, akik főleg a felső vezetésből kerültek ki. Továbbá alkalmam volt a Művelődési Minisztérium két vezetőjével is tárgyalni. (Beszélgetőpartnereim névsora az 1. Függelékben található.) Szerencsére két héttel később újra el tudtam látogatni Magyarországra más célból. Tartózkodásom utolsó napját, október 14-ét a Könyvtárban töltöttem, *ahol megnéztem a munkahelyeket, a személyzet több tagjával találkoztam és néhány értesülésbeli hiányosságot pótoltam.*

Ki kell térnem arra is, hogy megköszönjem a dolgozóknak az interjúk érdekében tett erőfeszítéseit. Külön köszönetet szeretnék mondani Bátonyi Violának, aki nemcsak hogy új programot improvizált számomra, hanem mindent megtett a kényelmem biztosítására és a szükséges teendők elintézésére is, kezdve a kórházi közlekedés lebonyolításától a feleségem értesítéséig.

A 6. számú feladatot nem tudtam teljesíteni. *Bár október 14-én kétórás találkozóm volt az illetékes személyzettel, ami kissé ezt a célt szolgálta.* Az ötödiket pedig csak minimális mértékben tudtam elvégezni. A többi feladatot teljesítettem, de nem olyan jól, mint ahogy szerettem volna. De bármilyen hibái legyenek is e diagnózisnak, nem hiszem, hogy ezek bármilyen tekintetben érvénytelenítenék az ajánlásaimat, amelyeket, úgy gondolom, a vezetés komolyan fog venni.

A jelen jelentés nem részletezi az automatizálással vagy az információtechnológiával kapcsolatos kérdéseket, *illetve a könyvtár bibliográfiai, tájékoztatási feladatait és szolgáltatásait sem, mert Richard Heseltine vizsgálja ezeket*. Továbbá nem foglalkozom a könyvtár jövőbeli tevékenységének részleteivel sem, részben területi korlátok miatt, részben azért, mert azt vallom, hogy legjobb, ha egy könyvtár saját maga dolgozza ki a jövőjét. A változás általában akkor elfogadható, bármilyen nehéz is legyen, ha az érintett intézményre nem kívülről kényszerítik rá. Saját magának kell megérteni, miért szükséges változtatni, milyen változtatások szükségesek, és egyet is kell értenie ezekkel. Más szavakkal legjobb, ha a könyvtár sajátjának tekinti a változást. E jelentésben megkísérlem elmagyarázni, hogy ezt hogyan lehet megvalósítani.

Hangsúlyozni szeretném, hogy miközben ez a jelentés több szempontra kiterjedően kritikus hangvétellű, ez nem jelenti azt, hogy a Könyvtár ne végezne jól sok lényeges és értékes feladatot, s semmiképpen sem jelenti a személyzet hozzáértésének bírálatát. Bármilyen jó legyen is a Könyvtár, tovább kell lépni. Azok a dolgozók, akikkel most vagy régebben beszélgettem, magas képzettségű és lelkiismeretes szakemberek benyomását keltették bennem. Büszkék rá, hogy a nemzeti könyvtárban dolgoznak, és fontos számukra, hogy kifogástalan munkát végezzenek. A körülmények azonban változnak, és Magyarországon 1988 óta különösen gyorsan változnak a működés külső feltételei. Az új feltételek új követelményeket teremtenek, amelyeket ki kell elégíteni. A nemzeti könyvtárak az egész világon hasonló problémákkal küzdenek, sok nehézség árán.

Végül szeretném leszögezni, hogy ez a jelentés nem több, mint vélemények és javaslatok meglehetősen felszínes halmaza. A Könyvtárnak sokkal mélyebb tanulmányra, esetleg tanulmányokra van szüksége annál, mint amelyet én egy hét alatt el tudtam végezni, vagy elvégezhettem volna, ha egészséges vagyok. Ha az ajánlásaimat követik, ez meg is fog történni.

2. AZ OSZK-RA NEHEZEDŐ PROBLÉMÁK

2.1 A küszöbön álló könyvtári törvény

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium egy új könyvtári törvényt készített, amelynek előzetes változatát október végéig be kívánja fejezni. A törvény több része közvetlenül és nagy mértékben érinteni fogja az OSZK-t, s segíteni fog a jövő irányának meghatározásában. E jelentős fontos tudnivalókat tartalmazhat a Minisztérium számára.

2.2 A válság közvetlen veszélye

Az OSZK egyrészt már most válságban van, másrészt hosszú távon is vannak megoldandó problémái. A jelenlegi válság oka az, hogy a kormány állandóan csökkenti a Könyvtár pénzügyi erőforrásait. A költségvetés egy olyan pontot ért el, amelyen a radikális lépéseket már nem lehet tovább halogatni. A teljes költségvetés kb. 75%-a megy el a személyzet fizetésére, így igen kevés marad gyarapításra és egyéb kiadásokra. A könyvtárat figyelmeztették, hogy 1997-ben a dologi kiadások további 20%-os csökkentésére számíthat. Ha ez a helyzet folytatódik, az OSZK egy kis idő múlva „csontvázza” soványodik. Semmi remény sincs arra, hogy a támogatás javulni fog: Magyarországon, akárcsak a világ más országaiban a kormányok visszaszorítják a közületi szektor támogatását, s bármennyire indokolt legyen is az OSZK jobb ellátása, valószínűtlen, hogy ez több pénzt fog eredményezni. Sürgős intézkedések híján a Könyvtár a jövőben legfeljebb könyvmúzeumként működhet.

Az alábbiakban ismertetem a véleményem szerint szükséges intézkedéseket. Ezeknek megfelelően minden könyvtári tevékenységet és folyamatot át kell tekinteni és alaposan felül kell vizsgálni.

2.3 Hosszú távú elképzelések szükségessége

Amint említettem, rendkívül nehéz lesz, ha nem lehetetlen, a kormányzatot rábeszélni a költségvetési lefaragások előtti helyzet helyreállítására, mindazonáltal ha meg szeretnénk akadályozni a további pénzügyi korlátozásokat, a Könyvtárnak egy „megnyerhető ügyet” kell produkálnia. Mindenekelőtt egy világos és realisztikus jövőképpben be kell mutatni, hogy a Könyvtár mit kíván elérni. Amint már egy, az Unesco számára néhány évvel ezelőtt készített jelentésemben [1] rámutattam, nemzeti könyvtárakra nem feltétlenül van szükség, mert tevékenységeiket más könyvtárak vagy magánszervezetek is elvégezhetik, ahogyan erre már vannak is példák a vil-

ágban. Ma már néhány, sokáig „alapvetőnek” tekintett funkció is megkérdőjelezhető.

Az világos, hogy az OSZK nem törekedhet arra, hogy olyan univerzális könyvtárrá fejlődjön, mint amilyen a British Library vagy a francia nemzeti könyvtár. Véleményem szerint az OSZK-nak a „magyarságát” kell kihangsúlyozni, azt a szerepét, hogy megőrzi és terjeszti a magyar történelem és kultúra múltjának és jelenének emlékeit, dokumentumait. Bár ez a szerep egyetlen nemzet számára sem jelentéktelen, Magyarország esetében különösen fontos, egyrészt az ország sajátos nyelve és kultúrája, másrészt a világban szétszóródott magyarság miatt. Egyetlen más intézmény sem képviseli Magyarországot olyan mértékben, mint az OSZK. Továbbá a modern technológiák segítségével lehetővé válik a forrásoknak az eddiginél sokkal szélesebb körben való terjesztése, mind az országon belül, mind külföldön.

Egy ilyen jövőkép általánosságban világosnak tűnhet, de a célokat konkrétan kell kifejteni. Ezért azt javaslom, hogy az OSZK még ebben az évben készítsen el egy olyan jövőképet, amelyben leírja, hogy a Könyvtárat milyennek kívánja látni 2005-ben.

A tevékenységekre példákkal is kell szolgálni. A tevékenységi területek kidolgozásába minél több dolgozót be kell vonni, mert fontos, hogy a személyzet minden szinten alkalmat kapjon véleményének kifejezésére (a személyzet bevonásával később még foglalkozom). A jövőkép a rövidtávú intézkedésekhez is irányadóul szolgálhat, hiszen ezeket a távolabbi célok világos keretei közé kell beilleszteni. A tervezés folyamatát megkönnyítené egy külső szakember bevonása annak biztosítására, hogy egyrészt minden lehetséges ötletet számba vegyenek, másrészt hogy ezeket le is hozzák a realitás talajára. Biztatónak találok azt a jövőtervet, amelynek elkészítésére rövid idővel a Számítástechnikai fejlesztési osztályt kértem meg: a résztvevők nemcsak a képzeletüket, hanem a józan eszüket is használták.

Amikor a jövőképpben megegyezésre jutunk, tervet kell kidolgozni a célok elérésére. Ezzel később, a 14. pontban foglalkozom.

A világos jövőképpel párhuzamosan a kormányzat meggyőzésére az OSZK-nak be kell bizonyítania, hogy mindent megtesz a működés maximális hatékonysága érdekében. Az általam javasolt intézkedések sokat segíthetnek ennek elérésében. Meg vagyok győződve arról, hogy az OSZK szinte minden célját megvalósíthatja a jelenlegi költségvetés mellett, egy fontos kivétellel (lásd a 9. pontot).

3. INTÉZKEDÉSEK A PÉNZÜGYI PROBLÉMÁK MEGOLDÁSÁRA

3.1 Finanszírozási folyamat

Hangot kell adnom ama véleményemnek, hogy a költségvetés rendelkezésre bocsátásának módja enyhén szólva nem kielégítő. A könyvtár egy, az elmúlt évi költségvetésre alapuló összeget kap a Minisztériumtól. Nincs módja a szükségletei alapján felbecsült költségigény benyújtására, mindössze alkalmoszerű leveleket írhat a Minisztériumnak, s nincs módja arra sem, hogy a kapott költségvetést megbeszélje, megvitassa a Minisztériummal. Ez szükségtelenné teszi, hogy a könyvtár kidolgozza a köteletségének teljesítéséhez szükséges igényeit, ami közömbösséghez és konzervatív gondolkodáshoz vezet. Ily módon semmi szükség vagy ösztönzés sincs arra, hogy a tevékenységeit újra átgondolja és újakat tervezzen.

Sőt, a helyzet még ennél is rosszabb. A Könyvtár havonta kapja meg a részösszegeket, amelyek az év folyamán még csökkenhetnek is. Egy ilyen rendszer lehetetlenné tesz bármiféle tervezést. Őszintén remélem, hogy a jelenlegi rendszert egy jobb gyakorlat fogja felváltani, amely egyrészt nagyobb felelősséget kíván, másrészt nagyobb ösztönzést jelent.

3.2 Működés korlátozott költségvetéssel

Mint már említettem, ma már irreális elvárni a kormányzattól, hogy olyan mértékben támogassa a Könyvtárat, mint a múltban. A Könyvtárnak magának kell megoldást találnia arra a problémára, hogy a korlátozott finanszírozás mellett hogyan tartson fenn kielégítő – lehetőleg kifogástalan – állományt és szolgáltatásokat. Ennek négy módja van: a tevékenységi kör szűkítése, a hatékonyság növelése, pénzbevételi lehetőségek kidolgozása és egyéb pénzforrások felderítése.

Az utolsóval kezdve, a külső pénzügyi támogatásnak sok forrása létezik, amelyek közül néhányról később még szó lesz. Ezek azonban esetiek és alkalmoszerűek, pl. kiállítások szervezése, berendezések vásárlása, s nem használhatók olyan folyamatos igények kielégítésére, mint amilyen a személyzet vagy az állománygyarapítás költségeinek a fedezése.

Teljes tevékenységi területek (pl. bibliográfiai szolgáltatások) elhagyásáról vagy redukálásáról a javasolt jövőkép kifejlesztése során kell dönteni, s ezeket a következőkben javasolt két kritikai áttekintésben meg kell említeni.

3.3 Térítéses szolgáltatások

Érdemes elkerülni azon gondolat csapdáját, hogy térítéses szolgáltatások bevezetésével a kiadások zömét meg lehet keresni. Kétségtelenül vannak olyan szolgáltatások, amelyekért lehet és kell is pénzt kérni, ilyenek pl. a kiadványok (a reklám célú anyagok kivételével), a dokumentumszolgáltatás (ezért csak a közvetlen kiadások számíthatók fel, rezsik nélkül), a katalógusrekordok szolgáltatása, az adatbázisokban való keresés, de egyéb könyvtári és állományvédelmi szolgáltatások is szóba jöhetnek. Ezek közül néhányat az OSZK is díjazásért nyújt; az Állományvédelmi és konzerválási osztály például kiemelkedő sikert ért el azzal, hogy a kiadásokat meghaladó bevételekre tett szert. De figyelembe kell venni azt is, hogy csak egy vagy két olyan nemzeti könyvtár létezik, amelyik a kiadásainak több, mint 20%-át meg tudja keresni. A legnagyobb relatív bevételt (közel 30%-ot) megtermelő nemzeti könyvtár a British Library, de ezt a vezető helyet csak a dokumentumszolgáltatással kapcsolatos kivételes helyzete miatt tudja elérni. A költségmegtérülési arányszám egyébként „veszélyes” adat, mert minél kevesebb kormányzati támogatást kap egy könyvtár, e szám annál nagyobb; így úgy tűnhet, hogy egy megfelelően finanszírozott könyvtár gyengébben teljesít, mint egy olyan, amelyik elégtelen támogatásban részesül.

Fontos, hogy világos alapelveket alakítsunk ki a díjazásra. Ezek közül én a következőket javasolom:

- a nemzeti könyvtár ugyanolyan mértékű díjazást alkalmazzon más könyvtárakkal szemben, mint a kereskedelmi intézmények;
- nem szabad díjat felszámolni abban az esetben, amikor a könyvelés költsége (egyszerű könyvelési eljárást feltételezve) meghaladja a bevételt (ez különösen olyan referenz-kérdésekre vonatkozik, amelyek megválaszolása nem haladja meg a húsz percet);
- a térítési díj mértékét a díjszabás célja határozza meg. Pl. érdemes egy kis összegű díjat kiszabni a szükségtelen és felelőtlen használatról való „leszoktatás” érdekében;
- a díj jelzi a piaci viszonyokat, amennyiben megmutatja, hogy egy bizonyos terméket vagy szolgáltatást mennyire értékelnek, illetve értékelnek-e egyáltalán. De mivel a nemzeti könyvtárak főleg hosszú távú feladatokat látnak el, amelyekkel nem egy bizonyos társadalmi réteget kívánnak megcélolni, ezt az alapelvet csak óvatosan szabad alkalmazni;
- egyéni használóknak nem szabad díjat felszámolni olyan szolgáltatásért, amelyet ők

maguk nem tudnak biztosítani saját maguk számára. Például az olvasók képesek saját maguk is bibliográfiai kereséseket végezni, de inkább a könyvtárhoz fordulnak, mert az hatékonyabban elvégzi a keresést és időt takarít meg számukra; ez esetben a díjazás indokolt. De egy nagy dokumentumállományt csak egy nagykönyvtár képes szolgáltatni, ezért ilyenkor nem szabad térítést kérni (kivéve talán egy alacsony, évi beiratkozási díjat).

(Gyakran használják a „hozzáadott érték” kifejezést a térítéses szolgáltatások igazolására, szemben az ingyenesen nyújtandó „alapszolgáltatásokkal”, amilyen pl. a könyvtárossal való konzultáció. E kifejezés azonban nem szerencsés, hiszen a könyvtár már önmagában is „hozzáadott értékű” szolgáltatásnak tekinthető, mert a könyvekhez értéket ad hozzá azáltal, hogy katalogizálja és a használat céljára rendszerezi őket, nem is beszélve az előszerzeményezési, válogatási folyamatról. Ezért itt egy *extra* értékre kell gondolni, amely az alapértéket meghaladja.)

Az OSZK-nak folytatnia kell a díjszabási lehetőségek vizsgálatát, de ettől nem várható a pénzügyi nehézségek megoldása. Ami a térítéssel elérhető, az néhány olyan szolgáltatás megmentése vagy beindítása, amelyet egyébként lehetetlen lenne biztosítani. A javasolt felülvizsgálatban (5.1) minden tevékenység vagy szolgáltatás esetében meg kell vizsgálni a díjazás lehetőségét és szükségszerűségét is.

3.4 Munkafolyamatok szerződéses kiadása

Egy szolgáltatás csökkentésével vagy megszüntetésével szemben alternatívát jelent az illető szolgáltatás kiadása egy másik intézménynek – akár a magán-, akár a közületi szektorban –, vagy más könyvtáraknak (amelyek pl. átvehetik az információkeresés és dokumentumszolgáltatás feladatát). Egy bizonyos tevékenység kiadható 1) teljes mértékben és felelősséggel, 2) az OSZK felügyelete mellett, 3) ha más könyvtárak veszik át, az OSZK koordináló tevékenysége mellett. Ezek különféle modellek, amelyek kiválasztása az illető tevékenységtől függ. Bármelyiket részesítsük is előnyben, fontos, hogy akár az OSZK, akár más központi szervezet teljes felügyeletet gyakoroljon a kulcsfontosságú funkciók felett. Fel kell tenni a kérdést, hogy a felügyeletre létezik-e egy másik alkalmas szervezet, vagy létre kell-e hozni egy ilyent, s ha ezt tesszük, milyen előny származik abból, ha az OSZK átadja neki a felügyelet feladatát.

Nem szabad feltételezni, hogy egy bizonyos tevékenység privatizálása haszonnal fog járni.

Azokban az országokban, amelyekben már nagy mértékben elterjedt ez a gyakorlat (elsők között pl. az Egyesült Királyságban) vegyes tapasztalatokat szereztek. Jó eredményeket leginkább a „kötelező versenytárgyalás” (Compulsory Competitive Tendering) módszerével sikerült elérni, amelyben különféle tevékenységekre versenytárgyalásokat írnak ki. Maga a könyvtár is versenyezhet, s néha el is nyeri a szerződést. Ilyenkor általában az illető tevékenység költségeit alacsonyabbra becsüli a jelenlegi költségekénél, amivel növeli a hatékonyságot, miközben megtartja a feladatot. A privatizáció negatív tapasztalatai: kisebb mértékű felügyeletet lehet gyakorolni; problémák akadnak a szolgáltatóval (pl. a katalógusrekordokkal), amelyek komoly gondokat jelentenek az alapszolgáltatásokban; összetartozó folyamatok elszakadnak egymástól; de mindennek fölött talán az, hogy a könyvtárban kevesebb élő szolgáltatás marad, és kevés lesz a hatékonyság növeléséhez vezető ösztönző.

Általánosságban azt tudom mondani, hogy jobb megadni a könyvtárnak az alkalmat arra, hogy saját maga nyújtson költséghatékony és eredményes szolgáltatásokat, mert ez erőteljes ösztönzést jelent a fejlesztésre, és segíti a személyzetet a költségszerű és gazdaságossági szempontú gondolkodás és munkavégzés kialakításában. Ennek egyik módja az lehet, hogy a könyvtárnak egy bizonyos szolgáltatását (pl. a katalógusrekordok szolgáltatását) „elkerítjük” a könyvtáron belül. E szolgáltatásnak ezután „köteleessége”, hogy visszanyerje a kiadásait, s a hasznot pl. új berendezések, számítástechnikai eszközök stb. beszerzésére tudja befektetni. Ezzel a könyvtáron belül egy „kvázi-kereskedelmi” vállalat jön létre. A személyzetet mozgatni lehet e terület és a könyvtár többi, hagyományos rendszerben működő részlege között, hogy a kereskedelmi tapasztalatok ide is eljussanak. Ebből az egész könyvtár profitálhat. Ha viszont a „kereskedelmi” szolgáltatást egy másik intézményre ruházzuk át, ezzel valójában azt mondjuk ki, hogy a könyvtár maga nem képes azt megfelelően elvégezni, s ez közömbösséghez, rezignáltsághoz vezet. Ha a nézeteim elfogadásra kerülnek, akkor a könyvtárnak egy szigorú menetrendet és feltételrendszert kell betartania.

4. SZEMÉLYZETI KÖVETELMÉNYEK

Bármilyen lépést tesznek is a takarékoság megvalósítására, a pénzügyi probléma megoldása nem kerülhető el személyzetcsökkentés nélkül. Mivel a könyvtári költségvetés 75%-át

teszik ki a bér- és bérjellegű kiadások, egy 5%-os megtakarítás egyenlő lenne az egyéb költségek 15%-ával. A könyvtári személyzet létszáma túl magas, a gyűjteményekhez és a szolgáltatásokhoz viszonyítva jóval nagyobb, mint ahogy azt bármely más nemzeti könyvtárban tapasztaltam. (Összehasonlításképpen: a Chilei Nemzeti Könyvtár "több mint három és fél milliós gyűjteményével olyan" hatalmas épületben működik, amely rendeltetési céljának sokkal kevésbé felel meg, mint az OSZK épülete. Személyzete 150 fő, ami 100-ra csökkenthető, ha a könyvtár teljes hatékonysággal működik.)

Nem tudom megállapítani pontosan, milyen nagyságú személyzettől kellene megválnia az OSZK-nak anélkül, hogy ez fennakadást okozna tevékenységében. Ha részleteiben átlátnám a különféle munkaterületeket, akkor is csak találgatni tudnék. Értésülesem alapján meg vagyok győződve arról, hogy sokkal kisebb létszámú személyzettel is lehet boldogulni, legyen az szakképzett vagy szakképzetlen munkaerő. Ez a meggyőződésem saját személyes, könyvtárvezetőként és tanácsadóként szerzett tapasztalataimból származik. Kivételem nélkül minden általam látott könyvtárban túl nagy a személyzet az intézmény tevékenységéhez képest (nem feltétlenül azokhoz a feladatokhoz viszonyítva, amelyeket még elvállalhatna). Még a leghatékonyabban működő könyvtárak is javíthatnak eredményességükön, gyakran kénytelenek is, hogy túléljék a költségvetés folyamatos csökkentését. Van okunk feltételezni, hogy az OSZK több megtakarításra is képes, mint sok más könyvtár. Még akkor is meg kellene fontolnia, hogyan kezelje pénzügyi problémáit, ha magas fokú hatékonysággal működne.

Többek között azzal indokolták a személyzet nagy létszámát, hogy a könyvtárnak nagy az épülete. A nagy épületek azonban nem igényelnek automatikusan magas személyzeti létszámot. A szükséges létszám olyan tényezőktől függ, mint az olvasóterem, a nyitvatartási idő, a szükségesnek tartott biztonság mértéke, a munkaterületek helye és elhelyezése (a rossz elrendezés nem elég hatékony munkaszervezetet eredményez) stb. Nem hiszem, hogy az épület nagysága miatt alkalmazott kiegészítő személyzet létszáma túl nagy lenne a teljes személyzeti létszámhoz viszonyítva. Meg kellene kísérelni ezeket az arányokat kiszámítani.

A könyvtárnak nagyon hosszú nyitvatartási ideje van (ami dicséretes): hétfőtől szombati 9-től 21 óráig. Fel kellene becsülni, hogy az esti nyitvatartás mennyi személyzetet igényel. Ez bi-

zonyára egész nagy lesz. A létszámcsökkentésnek különböző módjai ismeretesek, de ezek függnek az eddig még fel nem tett kérdésekre adandó válaszoktól:

– Esténként a diákok nagyrészt csak tanulásra veszik-e igénybe a könyvtárat? Ha igen, csupán biztonsági személyzetre van szükség.

– Hány esti olvasó nem tudná máskor használni a könyvtárat?

– Sok esti olvasónak van-e szüksége dokumentumokra a raktárakból? Ha igen, kihozathatják-e a szükséges dokumentumokat előre?

– Hány olvasó fordul meg a könyvtárban esténként, naponként külön-külön? Ha bizonyos napokon csak néhány, a könyvtárnak nem kell minden este nyitvatartania.

– Hány olvasó van a könyvtárban 19 óra után és 20 óra után? Tudnának-e korábban jönni?

Nagyon valószínű, hogy az esti nyitvatartás bizonyos szolgáltatásokra korlátozható. A személyzet létszáma nagy mértékben csökkenthető anélkül, hogy az olvasók érdekei sérülnének.

Az épület nagyságán és nyitvatartási idején kívül léteznek más, sokkal fontosabb okok is a magas személyzeti létszám magyarázatára. "Sok bürokratikus eljárás jelentkezik, amely nem csupán az időt pazarolja és frusztrációt okoz, hanem egy olyan érzést kelt a személyzetben, hogy bárminek a megvalósítása hiábavaló és semmilyen kezdeményezésnek sincs értelme. Néhány bürokratikus intézkedés kormányzati előírásoknak köszönhető, néhányat pedig a könyvtár önként vállal. Mindkét esetben az eredeti ok az ellenőrzés gyakorlása, ami nem csupán a diktatórikus kormányokra korlátozódik. Fontos a felesleges bürokrácia megszüntetése, származzon az akár a kormánytól, akár a könyvtártól."

Lehetséges, hogy néhány szolgáltatást évekkel ezelőtt elindítottak, de nincs rájuk szükség többé. Néhány tevékenységet ki kellene vonni a könyvtár működéséből. A könyvtár nagyon erősen osztályokra szabott intézmény "(dr. Heseltine beszámolójában ez ki van fejtve a bibliográfiai szolgáltatásokkal kapcsolatban)". Nem kielégítő az együttműködés és a kommunikáció a különböző osztályok összekapcsolódó tevékenységei között, "ami elkerülhetetlenül ismételt munkavégzést eredményez. Ez" nagyrészt a kevésbé hatékony eljárásoknak és munkafolyamatoknak tulajdonítható, ami minden könyvtárban általános jelenség. A hatékony automatizált rendszerek és eljárások nagy személyzeti létszámmegtakarítást tesznek lehetővé, "bár dr. Heseltine rámutat arra, hogy a jelenlegi válsághelyzetért nem csupán az automatizálás hiánya

a felelős*. Saját tapasztalataim alapján azok a könyvtárak, amelyek drasztikus személyzeti csökkentésre kényszerültek, egészen gyorsan érték el 20% körül megtakarításokat. Idővel nagyobb megtakarítások is elérhetők anélkül, hogy a szolgáltatások sérülnének, sőt bizonyos esetben bővíthetnek is.

A jelentős megtakarítás elérése kemény munkát és elkötelezettséget kíván meg minden szinten. Ezt ráadásul együttérzéssel és emberségesen kellene végrehajtani, egyrészt a humánus szempontok miatt, másrészt a személyzet bevonása érdekében, ugyanis nem valószínű, hogy a személyzet együttműködik, ha állását veszélyeztetve érzi. Ez a folyamat két fő részből állna: az összes szolgáltatás, termék és tevékenység alapos felülvizsgálatából és a tényleges munkafolyamatok részletes elemzéséből.

Bár a létszám leépítésének elsődleges oka pénzügyi jellegű, hosszabb távon lehetőség nyílna arra is, hogy nagyobb fizetéseket biztosítsanak a kisebb létszámú személyzet számára, miközben nagy megtakarításokat valósítanak meg. Ez megoldaná a nem motiváló alacsony fizetések problémáját, és egyben segítené az új személyzet toborzásában. Egy 100 fős személyzet például évi 6000 font átlagfizetéssel sokkal olcsóbb lenne, mint egy 150 fős személyzet évi 5000 font fizetéssel. Elfogadom, hogy a fizetési besorolások országosak, azonban úgy vélem, hogy ez a dolog vitatható.

5. A SZOLGÁLTATÁSOK, TERMÉKEK ÉS TEVÉKENYSÉGEK ALAPOS FELÜLVIZSGÁLATA ÉS A MUNKA-FOLYAMATOK ELEMZÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

5.1. A szolgáltatások, termékek és tevékenységek felülvizsgálata

A jelenlegi felülvizsgálat célja egyrészt az, hogy lehetővé tegye a könyvtár költségvetési kereten belül működését és segítse jövőjének biztosításában, másrészt, hogy biztosítsa a létező erőforrások legjobb kihasználását. A könyvtár csak egy ilyen felülvizsgálat elvégzésével tudja meggyőzni a minisztériumot arról, hogy megérdemli az anyagi támogatást. Ráadásul ezt a gépesítés további fejlesztése előtt kell elvégezni, különben a könyvtár abba a hibába esik, hogy felesleges vagy nem hatékony munkafolyamatokat gépesít. Dr. Heseltine ugyanezen a véleményen van, és példaként megemlíti olyan tevékenységeket, amelyek kihagyhatók vagy felülvizsgálhatók.

Ez a felülvizsgálat a következő kérdéseket veti fel minden egyes szolgáltatásra vonatkozóan (és törekszik választ adni is rájuk):

- Szükséges-e az adott szolgáltatás? Ki igényli?
- Feltétlenül az OSZK-nak kell-e nyújtania?
- Ha a könyvtárnak kell biztosítania a szolgáltatást, hol és ki végezze?

Tanácsos ezt a vizsgálatot nulláról indulva végezni, tehát azt kell feltételezni, hogy a szolgáltatás, a termék és a tevékenység jelenleg nem létezik és egy pozitív lépést kell tenni irányába. Meg kell becsülni a szolgáltatás, a termék és a tevékenység (közvetlen és teljes) költségét.

A felülvizsgálat nagy részének – ha egyáltalán lehetséges – az év végére meg kell történnie. A felülvizsgálatot teljesen nem lehet befejezni, mivel néhány szolgáltatás és termék esetében szükséges és kívánatos a felhasználói igények tanulmányozása, ami időigényes feladat. Mindamelllett a felsőbb vezetésnek meg kell kapnia a beszámolókat 1997 januárjában, amelyek alapján döntéseket hozhat.

A személyzettől nem várható el, hogy ezt a feladatot lelkesedéssel végezze el. A siker érdekében a felsőbb vezetésnek teljesen el kell köteleznie magát a feladat iránt. Egyértelművé kell tennie a személyzet számára, hogy ez egy tényleges munka, nem játék és a részvétel kötelező. Mindenkinek meg kell magyarázni, miért van erre szükség és mi a másik választási lehetőség (a könyvtár fokozatosan a vázára lesz lebontva). Biztosítani kell őket arról is, hogy a személyzet bármely kompetens tagjának munkája nincs veszélyeztetve (bár lehetséges, hogy néhányuknak munkakört kell változtatniuk). A gyakorlatba be kell vonni az alacsonyabb beosztásban dolgozókat, akik valószínűleg kritikus kérdéseket tesznek majd fel, mivel néhányan közülük érintettek a különböző szolgáltatások fenntartásában. Ha el szeretnék kerülni azt, hogy az osztályok beszámolóikban bizonygassák szolgáltatásaik nélkülözhetetlenségét, kívánatos minden főosztály (osztály) számára körülbelül 20%-os költségcsökkentést kilátásba helyezni. (Bár biztos vagyok abban, hogy mindegyikük felismeri a másik felesleges szolgáltatását). Ilyen jellegű költségcsökkentésre azonban nincs szükség minden főosztályon, erről a felsőbb vezetésnek kell döntenie a tények alapján.

Bár a felsőbb vezetésnek kell meghoznia a végső döntéseket, olyan felelős csoportra van szükség, amely szavatolja a felülvizsgálat vég-

rehajtását és ütemezését. Szakértői támogatás is szükséges. (Lásd 15.2-es fejezet)

A felülvizsgálat részét kell, hogy képezze a szolgáltatások és tevékenységek közvetlen és közvetett költségeinek kiszámítása. Ez nélkülözhetetlen a már működő vagy tervezett térítéses szolgáltatások körében. A könyvtári műveletekre vonatkozóan célkitűzéseket és teljesítmény mutatókat kellene meghatározni ahhoz, hogy irányelveket szabjunk és egyben ellenőrizhessük, hogy minden műveletet jól hajtanak-e végre. A számítógépesítés hatását is fontolóra kellene vennünk, mivel remélhetőleg néhány év múlva a nagyobb könyvtárak katalógusai géppel olvasható formába lesznek konvertálva. Egy új központi katalógus jön létre, amely ezeken az egyesített rekordokon alapul, és ez fogja helyettesíteni a külföldi könyvek jelenlegi (valószínűleg nagyon pontatlan) központi katalógusát. Ugyanakkor ez az állomány magyar könyvekkel egészül ki, amelyek sokkal jobban hozzáférhetővé válnak az olvasók számára. Ha a könyvtárak közvetlenül hozzáférnek a külföldi könyvtárak rekordjaihoz (ami már lehetséges az OCLC esetében), lehet, hogy feleslegessé válik az OSZK nemzetközi kölcsönzési feladata.

A teljesítménynormákat kellene kidolgozni, figyelembe véve a többi nemzeti könyvtárban használatos mutatókat, hogy összehasonlítsunk tudjunk végezni. Néhány fontos normatíva már használatos, mint például egy új könyvtári egység katalógizálási költsége és feldolgozási sebessége. Ha az OSZK kedvező képet mutat a többi könyvtárral való összehasonlításban, ezáltal a könyvtár sokkal erőteljesebben tud érvelni az anyagi támogatás érdekében.

5.2. A munkafolyamatok elemzése

A munkafolyamatok elemzését a fenti felülvizsgálat után tanácsos elvégezni, máskülönben időt veszítünk azzal, hogy olyan tevékenységet elemzünk, amelyet később megszüntetünk. Ez sokkal több időt, erőfeszítést és szakértelmet igényel. Gyakran 10-20%-os munkacsökkentés érhető el fejlettebb munkamódszerek átvételével. A fiatalabb személyzetet be kell vonni ebbe a feladatba.

Majdnem biztos, hogy néhány eljárás (például könyvvásárlás) feleslegesen bonyolultnak bizonyul a könyvtáron kívül álló bürokratikus előírások miatt. Ezeket az előírásokat össze kell gyűjteni és a megfelelő hivatalos szervekkel meg kell vitatni. Ha a kormány csökkenteni kívánja a költségeket, el kell hártania a tárgyalások útjában álló akadályokat.

5.3. A felülvizsgálat hatása a személyzetre és a munkaköri szintekre

Ha a felülvizsgálat lezárult és az elemzés elkészült, tisztázni kell a személyzettel kapcsolatos következményeket. Célunk elsősorban nem az, hogy a személyzet még keményebben dolgozzon, hanem hogy a felesleges elemek elhagyásával munkája még hatékonyabbá váljon. Az alacsonyabb beosztású munkatársak tudatában vannak annak, hogy munkájuk javítható, s ha erre felkérjük őket, valószínűleg teljes mértékben hajlandók együttműködni. Végül is a személyzet jobban szeret hatékonyan dolgozni egy olyan könyvtárban, amely eredményesen működik.

Másodsorban biztosnak látszik, hogy kisebb létszámú személyzetre lesz szükség. A szakképzett személyzetet biztosítanunk kell arról, hogy nincs veszélyeztetve. Értesülesem szerint az alacsonyabb beosztásúak körében éves szinten nagy a fluktuáció. Ha ez így van, ez a természetes folyamat elégséges létszámcsökkenést jelent, és nincs szükség további beavatkozásra. A szakképzett személyzet viszont már nagyobb gondot okoz azért, mert közülük kevesebben hagyják el a könyvtárat évente. A problémát súlyosbítja az a tény, hogy a tervezett felülvizsgálatok következtében a jelenleg felsőbb szinten végzett munka alacsonyabb szintekre kerül. Vannak bizonyos előkészületek önkéntes, korengedményes nyugdíjaztatásra (55. évtől kezdődően); ez költséges a könyvtár számára, azonban hosszabb távon olcsóbb, mint a teljes személyzet megtartása. Ha az általam javasolt személyzetfejlesztési programot megvalósítják (lásd 14. fejezet), ez növelni fogja a szakképzett személyzet készségeit, és sokkal jobb helyzetbe kerülnek, hogy megpályázhassanak egy állást bárhol másutt, a magánszektorban vagy más könyvtárakban (bár ott ugyanazokkal a problémákkal találják magukat szemben). Mindenesetre a személyzeti leépítés folyamata fokozatos lesz és kiderülhet, hogy semmilyen komoly probléma nem merül fel. Azt hiszem, mindenkit meg kell nyugtatni afelől, hogy egyetlen kompetens személy sem kényszerül a könyvtár elhagyására. Egy ilyen kijelentés megtételéhez az szükséges, hogy a minisztérium türelmes legyen és ne erőltesse ezt a lépést.

6. AZ ÉPÜLET

Az épület, amelybe a könyvtár 1985-ben költözött, gyönyörű és nagyon tekintélyes, de komoly hátrányai vannak. Nagy mérete magas személyzeti létszámot követel meg a védelem érdekében. Túl kevés a hely viszont a gyűjtemé-

nyek számára, és néhány könyvet távoll raktárakban tárolnak. Az épületben lévő helyet jobban is ki lehet használni, de ez csupán részletes tanulmány és építészeti terv alapján állapítható meg. Bármilyen jelentős módosítás nagyon költséges lenne, ezért nem lehet elsődleges célkitűzés. A javasolt felülvizsgálat eredményezhet szerényebb és kevésbé költséges változtatásokra vonatkozó javaslatokat.

7. ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS

7.1. Kötelesepéldány

Magyarországon a kötelesepéldány-szolgáltatás magába foglalja az összes nyomtatott dokumentumot, térképet, hangfelvételt, videókazettát és mikrofilmet. A nyomdász (vagy nem könyv jellegű információhordozók esetében az előállító) felelőssége, hogy a kötelesepéldányt eljuttassa a könyvtárhoz. Néhány CD-ROM is érkezik, de kötelesepéldány-szolgáltatásuk nem kötelező. Évente 9000 könyv jelenik meg az országban. A könyvtár 1000 folyóiratot kap meg a kötelesepéldány-szolgáltatás keretében. Értesüléseim szerint évente körülbelül 1000 könyvet nem szolgáltatnak be.

A kötelesepéldány-szolgáltatás nem gazdaságos, főként azért, mert egy dokumentumból 16 példányt kell beszolgáltatni és a privatizáció után a könyvkiadók érthetően vonakodnak ilyen sok példányt átadni. A kötelesepéldányok 15–20%-át reklamálni kell, néhányuk 2–3 napon belül beérkezik, de akár 3–6 hónapig is eltarthat a beküldésük. A könyvtárnak szerződése van egy könyvtárellátó társasággal, amely két példányt megvásárol minden új kiadású magyar könyvből. Ezeket a könyvtár katalogizálja és visszaküldi a társaságnak. Gyakran ezek a kiadványok korábban érkeznek be, mint a kötelesepéldányok. Ez a gyakorlat segít a késedelmes kötelesepéldányok problémájának a megoldásában, de nem igazán szükségszerű.

Az előkészítés alatt álló új könyvtári törvény lecsökkenti az OSZK-nak beszolgáltatandó nyomtatott dokumentumok számát 5+1-re: 2 példány az OSZK-ban marad (az egyik archív, a másik pedig használati példány lenne). A további három példány nemzeti könyvtári feladatkörű könyvtárakba kerülne. A fennmaradó egy példányt az Igazságügyi Minisztérium kapná meg igazgatási célokra (azonban lehetséges az is, hogy ezt kölcsönözhető példányként használnák). Az új törvény az elektronikus dokumentumokra is kiterjed majd. A Művelődési Minisztérium javaslata az, hogy az állam emellett további

négy példányt vásároljon meg, és adományozza egyéb könyvtáraknak. Ez elősegítené a kötelesepéldányok beszolgáltatását is.

Ezek a javaslatok ésszerűek: növelniük kell a kötelesepéldányként beszolgáltatott magyar könyvek számát, és a kötelesepéldányok korábbi beküldését kell elősegíteniük. Mindazonáltal kevésbé valószínű, hogy a kiadványtermést tartalmi szempontból teljesen átfogják, mert majdnem minden országban a helyi kiadványok egy része kikerül a kötelesepéldány-szolgáltatás köréből. Ennek oka sokszor csak az, hogy a nyomdász vagy a kiadó nem ismeri a kötelesepéldányokkal kapcsolatos kötelezettségét. Ezek a kiadványok gyakran rövid életűek, de érdeklődésre számot tartanak. Az efemer anyagok rendszerint sokkal fontosabbak a történészek számára, mint sok jelentősebb kiadvány. A helyi közművelődési könyvtárak inkább hivatottak az ilyen jellegű kiadványok gyűjtésére, mint a nemzeti könyvtár. Azt javaslom az OSZK-nak, hogy vitassa meg a közművelődési könyvtárakkal a helyi kiadványok gyűjtésének megszervezését. Az ebből származó előny a közművelődési könyvtár számára az, hogy ő is rendelkezik egy saját példánnyal az adott dokumentumból.

Erősen támogatom azt az elképzelést, hogy az „extra”, igazgatási célú kötelesepéldányt kölcsönözhető példányként kell használni; ezt akár az OSZK, akár egy másik intézmény szervezheti meg (például szerződéses alapon az OSZK teljesítheti a dokumentumszolgáltatás feladatát). Sokáig gondot okozott az, hogy sok ország saját kiadványából nem tudott kölcsönözhető példányt nyújtani belföldi, illetve külföldi könyvtáraknak; sőt, a könyvtárak – mivel rendelkeznek a külföldi könyvek központi katalógusával – sokkal jobban tudják szolgáltatni a külföldi könyvek példányait, mint a hazai kiadványokat. Ez egy abszurd helyzet. A legjobb megoldás a nemzeti nyomtatványok átfogó gyűjteményének kialakítása, amely kizárólag kölcsönzési célokra használható. Ez a gyűjtemény hasznosnak bizonyulhat olyan esetekben, amikor az archív vagy használati példányok elvesznek vagy megsérülnek. (Ez egy érv amellelt, hogy a kölcsönözhető példányok gyűjteményét más helyen kell elhelyezni). Ezt az OSZK vagy egy másik intézmény szerződéses alapon szervezheti meg. A döntést a rendelkezésre álló tárolási kapacitás alapján kell meghozni (akár az OSZK, akár másik intézmény jön szóba), és általános irányelveket kell megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy bizonyos feladatokat külső cégnek szerződéses alapon kiadjanak.

7.2. Gyűjtőkori politika

A törzsgyűjtemény nemzeti nyomtatványokból áll. Az olvasók jobb ellátása érdekében ennek ki kell egészülnie a tájékoztató anyagok, bibliográfiai munkák átfogó gyűjteményével és más országok korlátozott mértékű, de jelentős irodalmával is. Lehetetlen például megérteni a magyar irodalmat és történelmet más országok történelmének és irodalmának szövegösszefüggésén kívül. A könyvtár célja továbbá az is, hogy gyűjtse a bárhol megjelenő, magyar vonatkozású anyagot. A vásárlás útján beszerzett anyagok 60%-a jelenleg is magyar vonatkozású. Időről időre felbukkannak a piacon nemzeti jelentőségű és fontosságú régi könyvek és kéziratok, azonban a könyvtár jelenlegi költségvetésével az ilyen jellegű gyűjtemények nem tartathatók karban. Az állománygyarapításra rendelkezésre álló pénzüsszeg a könyvtár teljes költségvetésének csupán három százalékát teszi ki, ami neveltségén kevés.

A könyvtár gyűjtőkori leírása körülbelül 20 éves, elengedhetetlen a korszerűsítése az új körülmények figyelembevételével. Ezt a feladatot a könyvtári szolgáltatások felülvizsgálata után azonnal végre kellene hajtani. A könyvkiválasztást nagyrészt a könyvtári személyzet végzi, és kevésbé vagy egyáltalán nem vonják be az olvasókat ebbe a tevékenységbe (már amennyire ezt meg tudtam állapítani).

*8. KÜLÖNGYŰJTEMÉNYEK

A könyvtár számos, páratlanul gazdag és értékes különgyűjteménnyel rendelkezik. Néhány közülük magyar vonatkozású, néhány pedig nemzetközi jelentőségű, mint például a zenei gyűjtemény. Az ésszerűsítési és az átalakítási program azzal a veszéllyel járhat, hogy bizonyos szakterületek figyelmen kívül maradnak. Ez azonban nem történhet meg az OSZK-ban, hiszen a könyvtárnak erősségére kell építenie inkább, nem pedig gyengítenie azt. A gyűjtemények nem maradhatnak ki az alapos felülvizsgálat köréből, és meg kell találni annak a módját is, hogyan lehetne erőforrásaikat még teljesebb mértékben feltárni és szélesebb körben használni. Ha hatékonyan alkalmazzák a számítógépesítést és az információs technológiát, majdnem biztos, hogy megvalósíthatják ezeket a célkitűzéseket (például a nyomtatott katalógusok szkennelésével és ezek géppel olvasható formára történő konverziójával) anélkül, hogy ez létszámnövekedést eredményezne.

Meglehetősen sajátos különgyűjtemény a könyvtár- és információtudományi gyűjtemény.

Az egyik legjobb gyűjtemény a világon, amit valaha láttam. Fenntartási költséggel, különösen a külföldi időszaki kiadványok gyarapítására fordítottak, bizonyára magasak. Nehéz elhinni, hogy az állomány jelenlegi használata a költségeket indokolja, ha kiszámítanák az állományegységeknek a használatukhoz viszonyított költségét, az valószínűleg nagyon magas lenne. Egyértelmű alternatívának bizonyul az állomány csökkentése meghatározott számú folyóiratra és könyvre, illetve a gyűjtemény használatának növelése. A két választási lehetőség összekapcsolása természetesen lehetséges. A használat növelése és a külső használók számára a térítés bevezetése sokkal vonzóbb megoldásnak tűnik, mint az állomány csökkentése. Ezeket a megjegyzéseket nem csupán azért teszem, hogy a könyvtár egyik területét kiragadjam, hanem annak érdekében is, hogy felhívjam a figyelmet azokra a kérdésekre, amelyeket a könyvtár működésének valamennyi területén fel kell vetnünk.*

9. AZ INFORMÁCIÓS INFRASTRUKTÚRA FEJLESZTÉSÉNEK SZÜKSÉGESSÉGE

Az OSZK akármennyi megtakarítást ér el és bármennyire fejleszti is hatékonyságát és eredményességét, nem kérdéses az, hogy nagy pénzüsszegekre van szüksége a számítógépesítés és az információs technológia (IT) megvalósítására. Enélkül a pénzinjekció nélkül nagy megtakarításokra nem képes, nem tudja fejleszteni munkafolyamatait, nem teheti hozzáférhetővé és nem aknázhatja ki erőforrásait megfelelő mértékben. Richard Haseltine foglalkozik ezzel a kérdéssel részletesebben.

10. VEZETÉS

10.1. Általános kérdések

A könyvtárban a munkaszervezés minősége alacsony szinten áll. *Magyarországon a könyvtári munkaszervezés általában nagyon gyenge. Tíz évvel ezelőtt a legtöbb országban a menedzsment fejletlen volt, de történelmi okok miatt Kelet-Európában még elmaradottabb volt.* Úgy tűnik, a problémákat inkább halogatják, mint hogy megvitatnák. Általános célkitűzések nincsenek megfogalmazva és nem határozták meg a kulcskérdéseket, (ha meghatározták volna, nem következett volna be ez a válságos helyzet). A személyzet nagy része lojális saját magához, osztályához és főosztályához (ez nem mindig ezt a sorrendet követi) – de nem könyvtárához, a teljes intézményhez. Sokan túl régóta

vannak állásukban. A személyzet munkaszervező készsége különösen alacsony. Alacsonyabb szinten a képességek és az energiák nincsenek kellő mértékben kihasználva, nagy mértékű a frusztráció, sőt düh is tapasztalható. Ez a kijelentés lehet, hogy megdöbben a felső- és középvezetőket, azonban ez általános jelenség és nem csupán könyvtárakra jellemző. Ez nem az érintett személyek hibája, akiket többnyire egy egészen más könyvtári világban neveztek ki. Bármilyen legyen is az oka ennek a helyzetnek, helyre kellene hozni. Személyzeti továbbképzési programot javasoltam később (a 14. fejezetben), ami az egyik megfogalmazott fő cél.

A személyzeti továbbképzési programban egy másik jelentős elem is szerepet játszik: a személyzet motiválása. Alacsonyabb szinten a fizetések nagyon alacsonyak (bár nem rosszabbak a többi magyar könyvtárhoz képest – és eltérnek a néhány országban tapasztalható helyzettől, ahol a nemzeti könyvtárak alacsonyabb fizetéseket nyújtanak dolgozóiknak), és ez egyáltalán nem lelkesítő. Közben minden erőfeszítést megteszünk annak érdekében, hogy emeljük a fizetéseket és ezáltal megszüntessük ezt a negatív hatást, nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a magasabb fizetés nem éppen pozitív irányban motiváló tényező. A motiválást másképpen is megvalósíthatjuk, ami jó munkaszervező készséget követel meg minden szinten.

A személyzet belüli kommunikáció nagyon rossz, s ez általános jelenség. Ezzel a problémával a legsürgősebben kell foglalkozni, különben nehéz lesz a munkaszervezés egyéb szempontjait fejleszteni. Erre később, a 11. fejezetben térek vissza.

10.2. Szervezeti felépítés

A szervezeti felépítés túlságosan bonyolult, és ez erősíti a különálló részekben való gondolkodást. Mindegyik főosztály vagy osztály hajlamos magában „eléldégni” és nem megfelelő mértékben kapcsolódik a könyvtár többi részéhez. Ráadásul ez a felépítés előnyben részesíti a munkafolyamatokat (állománygyarapítás és katalógizálás) az olyan, elsődleges feladatokkal szemben, mint például az olvasók és a többi könyvtár kiszolgálása.

A szerkezetátalakítással kapcsolatban problémák merülnek fel. Mivel az intézmény felépítése már eléggé bonyolult, nem tanácsos egy új vezetői réteget bevezetni a felsővezetés és a főosztályok közé és néhány főosztályvezetőt mások fölé helyezni, mert ez kellemtelen lenne.

Továbbá nem tanácsos szélesebb körű egyeztetés nélkül új szerkezetet bevezetni különösen, ha az alapos felülvizsgálatra és elemzésre vonatkozó javaslataim megvalósulnak. Ezek végrehajtása után bizonyára új szerkezet fog kialakulni, ami valószínűleg kevésbé fog eltérni attól, amit most javaslok. Ennek az az óriási előnye, hogy szervesen jön létre és nem kényszer hatására. (Egyszer egy egész évet töltöttem egy könyvtárban olyan, a szerkezetátalakításból eredő problémák feltárásával, amelyeket a felsővezetéstől érkező utasítások okoztak. A struktúra egyébként jobb volt a korábbinál, és a problémák a felülről jövő, kényszerként megélt utasításokból eredtek, nem magából a felépítésből).

Felsőbb szinten biztos, hogy szükséges egy jó döntéshozatali rendszer. A jó rendszeren azt értem, hogy gyorsan tud reagálni új helyzetekre, a személyzet nagy többségének beleegyezésével működik, és jól hasznosítja a személyzet tapasztalatát, szakértelmét. Ennek megvalósításához szükséges a személyzet bizalmának elnyerése, ami időt igényel. És az idő kevés. A felső szintű döntéshozatal tulajdonképpen jó gépezettel rendelkezik. Kéthetenként egyszer viszonylag rövid értekezleteket (másfél órák) tart a főigazgató a főosztályvezetőkkel, illetve a gazdasági igazgatóság vezetőivel, ahol gyakorlati dolgokat vitatnak meg. Emellett évente 5-6 alkalommal tartanak értekezleteket aktuális szakmai kérdésekről. A kutatási programokkal foglalkozó csoport évente háromszor ülésezik.

Azt azonban nem tudom eldönteni, hogy ez a gépezet a személyzet teljes egyetértésével működik-e. A személyzettel folytatott, szűk körű beszélgetéseimből kétségesnek tűnik az, hogy az alacsonyabb beosztású munkatársak is egyetértenek a döntésekkel. Ha javaslatomat elfogadják, új feladat lesz a változtatást megcélzó program koordinálása és előrehaladásának figyelemmel követése. A részletes koordinációt célszerű rábízni egy külön csoportra, amely beszámol munkájáról a felsőbb vezetésnek. (Lásd 15.2-es fejezet).

10.3. Rugalmasság

Korábban utaltam arra, hogy a személyzet nagy része sokáig ugyanazon az osztályon dolgozik, és gyakran ugyanazt a munkakört látja el. Közben úgy tűnik, hogy ez a tapasztalatgyűjtést segíti elő és kiaknázza a személyzet készségeit és képességeit, valójában nagyon káros a könyvtárra és a személyzetre nézve. Erősíti a különálló részekben való gondolkodást és viselkedést, és néha védekező reakciókat okoz. A

könyvtár többi részének figyelmen kívül hagyásához vezethet, beleértve az összekapcsolódó egységeket. Beszűküléshez vezethet és csökkenti az új módszerek és elképzelések átvételének lehetőségét. Konzervatívizmust és a változással szembeni ellenállást eredményez, továbbá gátolja a személyzet előrelépését és fejlődését, mivel nem találják magukat szemben új helyzetekkel és kihívásokkal. Ezért az esetben legfontosabb egy olyan programot kezdeményezni, amely a személyzet mobilitására irányul. Eltekintve az olyan különleges tudástól, mint amilyen például a kínai nyelv ismerete, téves dolog azt feltételezni, hogy bárki is egyedi képességekkel rendelkezik vagy pótolhatatlan személy. A személyzet mozgatása jól ellensúlyozza a rövidtávú hátrányokat.

***10.4. Kulturális és viselkedésbeli változás szükségessége**

A munkaszervezés felszínesen javítható különböző intézkedésekkel, de az alapvető változás a szervezeti kultúra és a személyes viselkedés megváltozását igényli. A tehetetlen passzivitás helyett kezdeményezésre, a felsőbb utasítások automatikus végrehajtása helyett önálló felelősségre, a felülről jövő merevség helyett felelősségteljes szabadságra van szükség. A viselkedésbeli változás időigényes és az eredmény az osztályok és az egyének tekintetében különböző lesz. *

11. BELSŐ ÉS KÜLSŐ KOMMUNIKÁCIÓ

A kommunikáció nem luxus. A könyvtárban a személyzettől nem várható el, hogy elkötelezze magát a könyvtár mellett vagy válsághelyzetre reagáljon, ha nem tudja, mi történik. A könyvtáron kívüli (külső) kommunikáció hiányosságai félreértésekhez vezetnek és a könyvtár erőforrásainak hibás és nem elég hatékony felhasználását eredményezik: ha az emberek nem ismerik a szolgáltatásokat, nem is profitálhatnak belőlük, s nem tudják, miért kellene támogatniuk a könyvtárat.

11.1. Belső kommunikáció

Az OSZK-n belüli kommunikáció úgy tűnik, sok kívánnivalót hagy maga után. A személyzet sok tagja számára nem ismert a könyvtár politikája vagy problémái, és nincs sok elképzelésük arról, mi történik az osztályukon kívül. A kommunikáció soha nem lehet tökéletes és különösen nehéz jó kommunikációt megvalósítani egy

nagy létszámú, nagy épületben működő intézményen belül. Mindazonáltal a jelenleginél sokkal jobbá kell és lehet tenni. Ehhez formális és informális módszereket egyaránt kell alkalmazni. Ez a téma sok alkalmazottat érzelmiileg is mélyen érint, főként az alacsonyabb beosztásúakat, ezért külön e célra helyes lenne különböző beosztású dolgozókból csoportot létrehozni, amely megkeresné a jó és praktikus megoldásokat. (Ezt a módszert más könyvtárak is sikeresen használják).

A könyvtár pénzügyi válsága miatt és mert a könyvtárnak erre egységes testületként kell reagálnia (ld. 15.1), a belső kommunikáció javításához azonnal hozzá kell látni. *A legmegfelelőbb mechanizmus az lenne, hogyha egy olyan programért felelős öt-hat fős, különböző osztályokról és eltérő szintekről toborzott munkacsoport jönne létre, amely meghatározott időközönként (háromhónaponként) köteles lenne beszámolni saját munkájáról.*

11.2. Külső kommunikáció

A külső környezet irányában a könyvtárnak több erőfeszítést kell tennie annak érdekében, hogy többet tudjon meg jelenlegi használóiról és lehetőleg (bár ez nem elsőrendű fontosságú) feltárja néhány potenciális használó igényeit és véleményét. Ennek sokkal rendszeresebbnek kell lennie, mint ahogy ezt most a számos informális kapcsolat lehetővé teszi. Az ilyen irányú erőfeszítések megértést és jóindulatot keltenek, és segítik a könyvtárat az olvasók igényeiről és kívánásairól való tájékozódásban. Ennek révén lehetővé válik kiemelt területek megállapítása és valószínűleg körvonalazódik néhány új szolgáltatás szükségessége.

Az OSZK olvasóinak 50 százaléka egyetemi hallgató. Úgy tűnik, sokan munkahelyként használják a könyvtárat, míg mások az olvasótermi szabadpolcos állományt veszik igénybe. A többi olvasóról viszonylag kevés tudható, kivéve néhány állandó használót, akik ismerősek a személyzet számára.

A használókról és a használatról több információra van szükség. Lehetséges, hogy a használók 50 %-át kitevő egyetemisták arányában kevesebb – vagy több – időt töltenek a könyvtárban a hosszabb-rövidebb korlátozások miatt. Feltehetően sokkal alacsonyabb százalékban *használják* a könyvtárat, azaz veszik igénybe a raktárakból kihozott könyveket és egyéb anyagokat. Ha az egyetemi könyvtárak megfelelőek lennének, milyen hatással lenne ez a használatra?

A többi használó miért használja a könyvtárat – kényelmességéért, egyedi gyűjteményéért vagy valami másért? Megkapják, amit keresnek? Mit várnak a könyvtártól? Sok olyan ember van, aki jó hasznát venné a könyvtárnak, ha tudná milyen gyűjteménnyel rendelkezik és mit szolgáltathat számára? Ahogy más nemzeti könyvtárban, bizonyára itt is akadnak „nem idevaló” olvasók, míg más potenciális használók nem jönnek ide. Milyen a könyvtár fogadtatása a kutatók, akadémikusok és a nagyközönség körében?

Ezeket a kérdéseket nem könnyű megválaszolni. A könyvtárral kapcsolatos vélemények begyűjtésének egyik hagyományos módszere az olvasók megkérdezése a kijáratnál, de ez szükségszerűen felszínes, ha az olvasók nem tartóztathatók fel, így inkább másfajta taktika követése kívánatos. Az egyik ilyen, értékes eredményeket hozó módszer a kiválasztott csoportok (focus groups) alkalmazása. Ezek kisebb önkéntes használói csoportok (például történész-kutatók), akik bizonyos szintű tájékozottsággal rendelkeznek a könyvtárról és szolgáltatásairól és kérésre kifejtik véleményüket és elképzeléseiket. Ez nemcsak jó public relations eszköz, hanem rendszerint számos érdekes és hasznos reakciót eredményez, ami más módon nem érhető el. Egyéb módszereket is lehet alkalmazni, ezeket nemrégiben egy cikkben foglaltam össze [2].

A nemzeti könyvtárak használóihoz (és potenciális használóihoz) más könyvtárak is hozzátartoznak. A nemzeti könyvtárak létének egyik igazolása az, hogy a többi könyvtár számára munkát és pénzt takarítanak meg, például a bibliográfiai rekordok szolgáltatásával, akár a kurrens katalogizálás, akár a retrospektív konverzió számára. Az OSZK már nyújt ilyen szolgáltatásokat, de majdnem biztos, hogy ezek jelentős mértékben bővíthetők és fejleszthetők. Értesüléseim szerint az OSZK-t a többi magyar könyvtár nem tekinti fontosnak illetve hasznosnak. Ha ez így van, ennek az okait meg kell keresni és intézkedni kell.

12. EGYÜTTMŰKÖDÉS MÁS KÖNYVTÁRAKKAL

Magyarországon jelenleg nincs megfelelő országos szintű mechanizmus a könyvtárak közötti együttes döntéshozatalra, bár jó néhány regionális és más kooperatív forma létezik. Úgy tűnik, a könyvtárak ma anélkül alkalmazzák a számítógépes rendszereket, hogy azok kompatibilitásával törődjenek. Ez érzékenyen érinti

az OSZK feladatát a központi katalógus építésével kapcsolatban és hatással lehet a bibliográfiai rekordok készítésére is. Meg kell találni az eszközöket ennek az akadélynak a kiküszöbölésére, amely nem csak az OSZK, hanem az ország összes könyvtára korszerűsítése útjában áll. *A Kulturális Minisztérium és a KIK vállalhatja felelősséget ezért a feladatért.* Célszerű lenne, ha az OSZK vezető szerepet vállalna a mechanizmus megteremtésében, vigyázni kell azonban arra, hogy ne uralja el a tervezést, hanem a legelső partner legyen bármely rendszerben; számos nemzeti könyvtárat vádoltak vagy gyanúsítottak meg azzal, hogy „nagy testvérként” tevékenykedett azért, hogy anyagi előnyhöz jusson.

13. „TÁMOGATÓI KLUB” SZÜKSÉGESSÉGE

Az OSZK a visszajelzések szerint nem népszerű a többi könyvtár körében. Ebben valószínűleg nincs semmi meglepő: sok, szinte a legtöbb országban a nemzeti könyvtár féltékenységre tárgya (viszonylag magas költségvetési támogatása miatt), a többi könyvtár gyakran megsértődik, mert úgy gondolják, velük nem eléggé tárgyaltak meg valamit, elégedetlenek, mert az ő szolgáltatásaik nem minősülnek megfelelőnek vagy hatékonyak. A nemzeti könyvtárak és más könyvtárak valószínűleg mindig táplálnak majd valamilyen ellenérzést egymás iránt, különösen akkor, ha a nemzeti könyvtárak a többieknek nyújtanak szolgáltatásokat, illetve tényleges vagy potenciális versenyben állnak velük. Ez azonban nem kívánatos: gyengítheti a nemzeti könyvtár támogatásának indoklását és tönkretetheti az ország könyvtári ellátását.

Az OSZK számára létfontosságú, hogy a többi könyvtár véleményét kikérje és figyelembe vegye. Teheti ezt informálisan, vagy valamilyen formális mechanizmus, pl. a szolgáltatás típusa (pl. bibliográfiai szolgáltatások, dokumentumszolgáltatás) szerint szerveződött tanácsadó bizottságok útján, esetenként mindkét módszer alkalmazása ajánlott. Szintén fontos, hogy versengés helyett együttműködésre kell törekedni.

Ami a nagyközönséget illeti, a nemzeti könyvtár akkor kap a leggyakrabban nagy nyilvánosságot, ha valami rossz történik. A legtöbb állampolgárt nem túlságosan érdeklik a könyvtár ügyei. Mindazonáltal rendkívül fontos, hogy a nemzeti könyvtár erős támogató testülettel rendelkezzen, a támogatók klubjával. Nem vonom kétségbe, hogy az OSZK-nak most is lelkes olvasói és támogatói vannak, de nem szervezett formában működnek. Úgy tudom, történt kísérlet

egy testület felállítására, de nem valósult meg. Véleményem szerint érdemes lenne újból megpróbálni, nem csak Magyarországon belül, hanem nemzetközi szinten. A cél az Országos Széchényi Könyvtár Barátai Világszerte nevű testület létrehozása. Jelentős tagsági díjhoz kellene kötni a belépést, időnként felhívásokat kellene közzétenni speciális könyv- vagy berendezésvásárlási akciókra. Alapvető tagsági szolgáltatás lenne a rendszeresen megjelenő Hírlevél (Newsletter), valamint olyan privilégiumok mint kedvezményes belépőjegy a kiállításokhoz és jutányos árú kiadványok. A szervezetnek lehetnének aegységei azokban az országokban, ahol a tagság létszáma ezt indokoltá teszi. A testület pénzforrást jelenthet az OSZK számára, de ha csak az adminisztrációs költségeket fedezi, akkor is igazolja létjogosultságát azzal, hogy megnöveli a figyelmet a könyvtár iránt. Ilyenfajta támogatói klub létrehozása azonban nagy tapasztalatot igényel, szakértők segítségét kell keresni; valószínűleg a külföldre szakadt magyarok (pl. az Egyesült Államokban élők) szívesen szentelnék idejüket és tapasztalataikat e feladatnak.

Tudom, hogy a könyvtárban széles körű kiállítás- és egyéb rendezvény-szervezési program folyik. Ezt természetesen folytatni kell, és lehetőleg ki kell terjeszteni a közönség érdeklődési köréről kapott információknak megfelelően.

14. A SZEMÉLYZET TOVÁBBKÉPZÉSI PROGRAMJA

Amikor a könyvtár jövőbeli képének kialakításán dolgozik, ki kell dolgozni azt is, mindez hogyan érhető el. Az egyik lényeges első lépés annak megállapítása, milyen képességekkel és szakértelemmel kell rendelkeznie a személyzetnek. Ezek között biztosan fog szerepelni az információtechnológia ismerete (alapszinten és a legújabb eredményeké is), a teljesítmény mérése, a személyzeti irányítás, marketing és kalkuláció. A cél, hogy néhány ember (talán három) magas szintű ismeretekkel rendelkezzen minden területen, míg többen általános ismereteket kapjanak.

Az ilyen program hármassal jár. A könyvtár jobban tudja célkitűzéseit teljesíteni; a személyzet érintett része magabiztosabbá válik; ha elbocsátásra kerülne sor, az alkalmazottak olyan szakértelemmel rendelkeznek, melyet a könyvtáron kívül is jól kamatoztathatnak. Azzal ténylegesen számolni kell, hogy néhányan elmennék és a kereskedelmi szektorban fognak elhelyezkedni.

15. KOORDINÁLT PROGRAM A VÁLTOZÁSOK KEZELÉSÉRE

15.1. A koordinált program szükségessége és a TQM szerepe

A fenti javaslatok egy alapvető program részei. Az ilyen jellegű javaslatokra a természetes reakció az, hogy a személyzetnek nincs ideje erre a munkára. Ez teljesen rossz reakció. Ha egy vizsgálat mondjuk négy hónapon keresztül heti négy órát vesz igénybe, és a munka jelentős csökkenését és a hatékonyság javulását eredményezi, akkor ezt az időt rendkívül hasznosan töltötték. Egyébként is a radikális átvilágításnak nincs más alternatívája: a lyukak foltozgatása nem segít, csak annyit, hogy a könyvtár valamivel hosszabb ideig „vegetálhat el” anélkül, hogy alapvető problémáit megoldaná.

Sok mindenre kell figyelmet fordítani, és mindent nem lehet egyszerre megvalósítani. Ezért fontos, hogy a változások kezelésére legyen egy koordinált program, amely a feladatokat fontossági sorrendbe sorolja és biztosítja azok teljesítését valamint azt, hogy senki ne legyen túlterhelt. Tulajdonképpen minden javaslatom szorosan összefügg egymással és egyetlen program keretébe vonható. A teljes körű minőségirányítás (Total Quality Management, TQM) programja tartalmazza lényegében mindazt, amit tenni kell – a tevékenységek és szolgáltatások felülvizsgálatát, folyamatelemzést, teljesítménymérést stb. A személyzet továbbképzése, az akadályok megszüntetése, a kommunikáció javítása stb. a TQM-program majdnem elkerülhetetlen melléktermékei. A 2. számú mellékelt a TQM lényegét körvonalazza. Nem javaslom a TQM minden elemének alkalmazását, mivel az erre irányuló erőfeszítések nagyon időigényesek és nem mindig hozzák meg a várt eredményt. Egy módosított TQM program azonban alkalmas lenne az OSZK számára a szükséges változás eléréséhez.

A teljes program koordinálásához bizonyos mechanizmusra van szükség. Mint már említettem, teljes felelősséget a felső vezetésnek kell viselnie, külön csoportot (team, task force) kell létrehozni az egész folyamat keresztülvitelére, az ütemezés betartására, és a haladás legalább havonkénti ellenőrzésére. A csoportot egy vezető beosztású munkatárs irányítaná, de a többi (hatnál vagy hétnél nem több) tagnak az egyéb beosztásúakat kell képviselnie, mivel ezeken a szinteken folyik a tényleges munka túlnyomó része. A csoport tagjainak a könyvtár iránt és nem

főosztályuk vagy osztályuk iránt kell elkötelezettséget éreznük.

A változás folyamata természetesen nem lesz gyors. Éppen ezért nagyon fontos, hogy már most elkezdődjön. Bár nagy változások eléréséhez időre van szükség, néhány kedvező hatás már elég gyorsan érzékelhető (három vagy hat hónapon belül); és maga az a tény, hogy a könyvtár elkötelezte magát a változás mellett, sokat jelent a személyzet ösztönzéséhez, és remélhetőleg meggyőzi a Minisztériumot.

15.2. Szakértői segítség szükségessége

Mindazonáltal nagyon kétséges, hogy a könyvtár önmagában képes-e a változást irányítani. Először is bizonyos TQM technikákat szakember képzés keretében lehet csak elsajátítani, és a folyamatok elemzése során is rendszerint segítségre van szükség. Távolság tekintve a személyzet – beleértve a felső vezetést is – minden bizonnyal tanácsokat és ösztönzést igényel majd különböző pontokon és szakaszokon. Körülbelül két év alatt a könyvtárnak ki kellene fejlesztenie saját szakértő gárdáját, de ez csak úgy érhető el, ha van szakember (esetleg több), akitől tanulhatnak. Ezért létfontosságú, hogy szakértő segítséget találjon a könyvtár magának. Az illetőnek nem könyvtári, hanem vezetési területen kell szakértelemmel rendelkeznie (bár csak előnyös lehet, ha könyvtári ismeretei is vannak). Az egyik megoldás az lehet, ha legfelső vezetői szinten új állást hoznak létre, lehetőleg hároméves szerződés keretében. Örömmel működnek külső tanácsadóként, ha óhajtják.

*15.3. Szükséges-e mintakönyvtár?

A „benchmark” szó szerint egy olyan jelzés a munkapadon, amelynek segítségével ellenőrizhető, hogy az új munkadarabok megfelelnek-e a szabványos méretnek. Ez a fogalom a TQM-ben bizonyos termék vagy szolgáltatás minőségére vonatkozó normatíva, amelyet egy másik szervezetben már megvalósítottak és ez elérendő céllá válik. A feladat magába foglalja a szabvány tartalmát és elérésének módját. A korábban említett Chilei Nemzeti Könyvtár nem megfelelő viszonyítási alap az OSZK számára a távolságából adódóan. Az október 14-én tartott találkozónkon a személyzet egyik tagja szerint egy európai nemzeti könyvtár jobb viszonyítási alapul szolgálna. Két vagy három olyan könyvtárat ismerek, amelyet méretükben és feladataikban hasonlíthatóak az OSZK-hoz. Örömlenék annak, ha közvetítőként el tudnám intézni, hogy egyik közülük viszonyítási alapul szolgáljon az

OSZK számára. (Érdekes, hogy egy nagyon jó chilei egyetemi könyvtár beleegyezett abba, hogy viszonyítási alapul szolgáljon a nemzeti könyvtár tevékenységének és szolgáltatásainak bizonyos szempontjaihoz.)*

16. KÖVETKEZTETÉS

Sürgős intézkedésekre van szükség, ha az Országos Széchényi Könyvtár továbbra is hatékony nemzeti könyvtárként szeretne működni az egyre nyomasztóbb pénzügyi feltételek mellett. Az általam ajánlott radikális programnak nincs más kézenfekvő alternatívája. A programhoz azonban pozitívan kell viszonyulni, úgy kell felfogni mint az Országos Széchényi Könyvtár újjászervezési, megújulási lehetőségét.

Az ilyen jellegű jelentéseket könnyen tekinthetik külső „szakértők” érdekes megjegyzéseinek, vagy szó szerint követendő változtatási irányvonalaknak. Az utóbbinak kevésbé áll fenn a veszélye, mert nem tudtam belemenni a részletekbe, és ha tudtam volna, akkor sem mentem volna bele. A könyvtárnak jelentésem szellemét, alapelveit kell elfogadnia, majd – és, ha szükséges, segítséggel – saját megoldását kidolgoznia.

A változást nem szabad nemkívánatosnak tekinteni; mindenképpen elkerülhetetlen és ha megfelelően kezelik, még élvezetes és pezsdítő is lehet. A kényszerített változások ellenállást és haragot szülnék, de az embereknek általában nincs kifogásuk a változás ellen, ha sajátjuknak érzik. Az OSZK rendelkezik azzal az erős alappal, amelyre jövőjét építheti, gondolok itt sok értékes tevékenységére, jó épületére és elhivatott munkatársaira. Ha a félelmeket és lehetőségeket kihívásként kezelik, és ha a könyvtár jól gazdálkodik emberi erőforrásaival, kiváló esélye van a jobb jövőre.

IRODALOM

1. Line, Maurice B.: *National library and information needs: alternative means of fulfilment, with special reference to the role of national libraries*. Paris: UNESCO, 1989. (PGI-89/WS/9).

2. Line, Maurice B. „What do people want of libraries? And how can we find out?” *Australian Academic and Research Libraries*, 27 (2), June 1996, pp. 77-86.

AJÁNLÁSOK ÉS JAVASLATOK

– *Az OSZK-nak reális jövőképet kell készítenie arról, milyennek kell lennie és mivel kell foglalkoznia 2005-ben (2.3.).*

– Az OSZK-nak sürgős és erőteljes lépéseket kell tennie annak biztosítására, hogy továbbra is képes hatékony nemzeti könyvtárként működni. *Ez megköveteli a nagymértékű, bár fokozatos létszámcsökkentést* (3.4.).

– Megfelelőbb formát kell keresni a Minisztériumból az OSZK-ba történő pénzáttalás lebonyolítására (3.1.).

– Az OSZK továbbra is élhet a termékek és szolgáltatások díjazásának lehetőségével, de tekintettel kell lennie arra, hogy ez önmagában nem oldja meg pénzügyi problémáit (3.3.).

– Erőteljesen csökkenteni kell a felesleges bürokráciát kormány szinten és a könyvtáron belül (4).

– Meg kell vizsgálni az OSZK által jelenleg nyújtott szolgáltatások „elköltöztetésének” vagy külső cégnek szerződéses alapon történő kiadásának lehetőségét, figyelembe véve a külföldi tapasztalatokat és ennek az érintett szolgáltatásokra és az OSZK-ra gyakorolt hatását (3.4.).

– Az OSZK-nak alaposan felül kell vizsgálnia összes szolgáltatását, termékét és tevékenységét, és el kell végeznie munkafolyamatainak szigorú elemzését (5.).

– A magyar dokumentumtermés külön példányait kölcsönzés céljából nemzeti gyűjteményben kellene megőrizni (amely feltehetően, de nem szükségszerűen az OSZK-hoz tartozna) (7.1.).

– A szolgáltatások javasolt felülvizsgálata után azonnal állásfoglalást kell kidolgozni az állományalakítási politikáról (7.2.).

– A számítógépesítés és az információtechnológia hatékony alkalmazásával lehetővé kell tenni azt, hogy a különgyűjtemények még inkább hozzáférhetővé váljanak az olvasók számára (8).

– A közép- és alsóbb szintű munkakörökben dolgozókat intenzívebben kell foglalkoztatni, hogy energiájukat és képességeiket a lehető legteljesebb mértékben kamatoztathassák, és hogy a könyvtár kevesebb erőforrással érje el céljait (10.1.).

– Vezetési készségeket, főként az emberek irányításával és motiválásával kapcsolatos ismereteket kell oktatni a munkatársaknak (10.1.).

– A személyzet szabadabb mozgását kell lehetővé tenni a könyvtáron belül, ami egyaránt szolgálná a könyvtár és a személyzet fejlődésének javát (10.3.).

– Meglehetősen sürgős lenne egy belső munkacsoport létrehozása a belső kommunikációval kapcsolatos javaslatok kidolgozására (11.1.).

– A külső kommunikáció javítására programot kell készíteni és a gyakorlatban alkalmazni (11.2.).

– Erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy minél többet tudjon meg a könyvtár jelenlegi és potenciális olvasóiról (11.2.).

– Meg kell teremteni a magyar könyvtárak közötti együttműködés megtervezésének és lebonyolításának mechanizmusát; ebben a folyamatban az OSZK vezető szerepet vállalhatna (12.).

– Létre kell hozni „Az Országos Széchényi Könyvtár Barátai Világszerte” nevű testületet (13.).

– Meg kell határozni azokat a jártasságokat és képességeket, amelyek a jövőkép megvalósításához szükségesek. Ezeknek a készségeknek a kifejlesztésére személyzeti továbbképzési programot kell kezdeményezni (14).

– Ki kell dolgozni a változások kezelésének koordinált programját, amelybe *a személyzet nagy részét be kell vonni, belső munkacsoport és szakértői segítség alkalmazásával, ha lehetséges, egy másik európai nemzeti könyvtárat mintaként alapul véve (15).*

1.SZ. FÜGGELÉK:

Az interjúban részt vett személyek

Szeptember 16.

Poprády Géza, főigazgató

Hegedűs Péter, főigazgató-helyettes

Somogyi Mária, címzetes igazgató, a Különgyűjteményi főosztály vezetője

Szeptember 17.

Berke Zsuzsanna, a Gyarapító és feldolgozó főosztály vezetője

Kovács Ilona, a Hungarika dokumentációs osztály vezetője

Jeszenszky Edit, főosztályvezető-helyettes, a Számítástechnika-alkalmazási osztály vezetője

Szűcs Erzsébet, a Fejlesztési osztály vezetője

Sípos Márta és Horváth Ádám, rendszer-adminisztrátorok

Bátonyi Viola, Nemzetközi és kulturális kapcsolatok Irodája

Szeptember 18.

Elekes Péter, a Személyzeti és munkaügyi osztály vezetője

Rády Ferenc, a Dokumentumforgalmi főosztály vezetője

Kürti Éva, a Könyvtárközi kölcsönzési osztály vezetője

Somogyi Mária, a Különgyűjteményi főosztály vezetője, címzetes igazgató
 Karsay Orsolya, a Kézirattár vezetője
 Salgó Ágnes, a Régi nyomtatványok tárának vezetője
 Szerző Katalin, a Zeneműtár vezetője
 Bánfi Szilvia, a Kortörténeti különgyűjtemény vezetője
 Nagypál László, könyvtáros, Irodalomtudományi bibliográfiai osztály

Szeptember 19.

Zádor Tamás, gazdasági igazgató
 Ottovay László, az Olvasószolgálati és tájékoztató főosztály vezetője
 Pataki Gábor, a Számítógépes Információs önálló csoport vezetője
 Géro Katalin, könyvtáros
 Nagy Zoltán, az Állományvédelmi főosztály vezetője
 Kastaly Beatrix, a Hírlap-állományvédelmi osztály vezetője
 Bartucz László, könyvtáros, Olvasószolgálati osztály

Szeptember 20.

Hegedűs Péter, főigazgató-helyettes
 Rónai Iván, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Kulturális örökség főosztályának vezetője
 Skaliczki Judit, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium Könyvtári osztályának vezetője

2.SZ FÜGGELÉK:

Teljes körű minőségirányítás (TQM)

Minőség = az igények kielégítése (a célra vagy használatra való alkalmasság)

Jellemzők

- a használó által irányított
- inkább megelőzés mint nyomozás
- az ellenőrzés fókusza az egyéni kívül helyett belülről kerül
- saját teljesítményéért mindenki maga felel
- mindenkit érdekeltté kell tenni a minőség elérésében
- megváltozik a szervezet arculata
- a javítás lehetőségének állandó kutatása
- mindenkire kiterjedő, teljes szemléletváltás

Mindenkinek van olvasója, aki lehet külső vagy belső.

Minden olvasónak van kiszolgálója.

Minőségi politika: példa

A teljes-minőség az olvasók igényeinek kielégítését jelenti

- egyaránt külső és belső
- minden termékre és szolgáltatásra
- állandóan

Ehhez a következőkre van szükség:

- minden alkalmazott teljes bevonása
- a vezetés teljes elkötelezettsége
- az olvasó és a könyvtáros együtt dolgozik
- a teljes minőséggel összhangban álló célkitűzések, irányelvek és rendszerek

Mindez elérhető:

- az igényekhez való alkalmazkodás
- nyomozás helyett megelőzés
- az azonnal történő reagálás
- a minőségi teljesítmény mérése (beleértve a költségeket is) útján.

A TQM egyesíti:

- a használó-orientáltságot
- a dolgozók önállóságát és saját munkájuk tudatos vállalását
- a hatékony munkavégzést
- az állandó javítás lehetőségének keresését
- a csoportmunkát.

A minőség dimenziói

- Teljesítmény
- Egyedi sajátosságok
- Megbízhatóság
- Alkalmazkodás
- Tartósság
- Szolgáltató-képesség
- Esztétika
- Felismert minőség

A teljes minőségre irányuló vezetés előnyei

- a szervezet jobb arculata
- jobb termelékenység
- költségcsökkenés
- nagyobb fokú biztosság a munkavégzésben
- jobb közhangulat
- jobb vezetés
- elkötelezett használók

Hagyományos és minőségi könyvtári szolgálat

Hagyományos könyvtári szolgálat

- a hangsúly a problémák feltárásán van
- értékeli a számokat és rendszereket
- keveset fordít a képzésre

- bármilyen szinten bizonytalan a célok/feladatokkal/irányelvekkel kapcsolatban
- a panaszokat kellemetlenségként kezeli
- félelemmel vegyes tiszteletet érez a technológia iránt
- rendszerek által irányított

Minőségi könyvtári szolgálat

- a hangsúly a problémák megelőzésén van
- az embereket értékeli
- sokat fordít a képzésre
- minden szinten világos és jól kidolgozott célokkal/feladatokkal/irányelvekkel rendelkezik
- a panaszokat tanulási lehetőségnek tartja
- a technológiát vezetői ellenőrzés mellett szelektíven alkalmazza

- másokkal együtt dolgozó emberek irányítják

TQM – a kiindulási pont: a teljes minőség elérésének útvonalát felvázoló térkép

Egyetértés: Jövőkép és átfogó cél

Azonosítás: A siker szempontjából kritikus tényezők meghatározása

Kiépítés: Elfogadtatás minden szinten

Létrehozás: Minőségi körök kialakítása

Megosztás: A sikeres tapasztalatok kicserélése

Bevonás: Mindenki, a használókat is beleértve

Célmeg-

határozás: Rövid távú, kézzelfogható eredmények

Elfogadtatás: Hosszú távú, folyamatos munka

Az állománygyarapítás helyzete a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban

Az Országos Széchényi Könyvtár egyik szakkönyvtári funkcióját a Könyvtártudományi Szakkönyvtár látja el. Míg az egyéb különgyűjtemények elsősorban a dokumentumtípusok szerint különülnek el a törzsállománytól, szakkönyvtárunk „különállását” a tartalmi elv érvényesítése eredményezte. A gyűjtemény alapját az Országos Könyvtári Központ nagy értékű szakkönyvtára képezte, amely az OKK megszűnése után, 1952-ben került az OSZK-ba, az akkor megalakult Módszertani osztályra, majd 1959-től, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megalakulásától kezdve annak egyik osztályaként működik.

Országos szakkönyvtári feladatainknak megfelelően alakult ki a gyűjtemény profilja: a könyvtártudomány minden ágát felöleli, de az egyes részterületek irodalmát különböző intenzitással gyűjtjük. Teljességre törekvően gyűjtjük a Magyarországon megjelent, könyvtári témájú irodalmat. A külföldi szakirodalom beszerzésében tartalmi teljességre törekszünk, de kiemelten kezeljük a szakterületi hungarika dokumentumokat. A gyűjtés a hagyományos dokumentumtípusokon (könyv és időszaki kiadvány) kívül minden egyébre is kiterjed, elsősorban a nem publikált, vagy szűk publicitású, ún. szürke irodalomra, a szabványokra, a tankönyvekre és

a jegyzetekre, a szakdolgozatokra és disszertációkra, illetve a korábban nem hagyományosnak nevezett dokumentumtípusokra (hangfelvételek, videofilmek, könyvtári aprónyomtatványok, propagandaanyagok, fényképek, gyártmányismertető stb.).

Az előszerzeményezés igazi csapatmunka, a szakkönyvtár minden érdemi munkatársa részt vesz benne. A deziderálás forrásai a kiadói prospektusok és katalógusok, bibliográfiák, de legfőképpen a folyóiratokban megjelent hirdetések és recenziók. Újabb az Internetet is bekapcsoltuk a tájékozódásba: az angol Bulletin Board for Libraries (BUBL) nevű „fallújságon” havonta annotált lista jelenik meg a legújabb könyvtártudományi könyvekről.

A szelektálás már a külföldi anyag deziderálásakor elkezdődik. A szakterület minden részét igyekszünk reprezentálni, de különös gondot fordítunk a magyar könyvtárügy fejlesztése szempontjából fontos témák külföldi irodalmának beszerzésére. A könyvek válogatásának fő szempontjai: a részterületek kézikönyvei (beleértve az átdolgozott, bővített kiadásokat is), monográfiák, kutatási és vizsgálati jelentések, konferenciaanyagok, hivatalos dokumentumok (jogszabályok, statisztikák, irányelvek stb.). Az időszaki kiadványok közül elsősorban az ún. mag-

folyóiratok és a nemzetközi könyvtárügy helyzetét, fejlődését bemutató lapok, híradók beszerzésére törekszünk.

Évente 400–600 deziderátumot gyűjtünk össze, ezekből történik a további válogatás. Ezt a munkát nagyban segíti Deslre (alias Dezső) nevű MikrolSIS-adatbázisunk, amelybe tárgyszavazva kerülnek az új tételek, és negyedévenként tárgyszavak szerint rendezett listát nyomtatunk róluk. A listák alapján a Szakkönyvtár négy munkatársa teszi meg végleges javaslatát a megrendelésre, illetve a cserepartnereinktől való bekérésre. Az anyagi keretek korlátozottak, így többnyire csak azokat a tételeket tudjuk megrendelni, amelyek négy, illetve három szavazatot kaptak.

Elérkeztünk a gyarapítási hitelkeret „kínos” kérdéséhez: a nemzeti könyvtár költségvetésének ez az egyik legtöbbet – és véleményem szerint legjogosabban – vitatott pontja: 1993-ban 32 millió, 1994-ben 28 millió, 1995-ben és 1996-ban 23 millió... A hitelkeret reálértéke is csökken a forint folyamatos, „csúszó” leértékelésével és az inflációval. Ennek illusztrálására egy példa: a LISA Plus CD-ROM adatbázis ára évek óta változatlan: postaköltséggel együtt 3028 német márka. 1994-ben 181 680 Ft-ot, 1995-ben 270 000 Ft-ot, 1996-ban 317 970 Ft-ot fizettünk érte.

A 23 milliós keretnek arányosan ráeső részével gazdálkodhat a Könyvtártudományi Szakkönyvtár: 1996-ban 2 millió 546 ezer Ft-tal.

A következő táblázat könyvállományunk gyarapodását mutatja be 1991 és 1995 között:

	1991	1992	1993	1994	1995
gyarapodás	466	415	512	747	489
ebből vétel:	127	56	113	184	159
az összesből	27,25%	13,5%	22%	24,6%	32,5%
– magyar	71	32	31	45	68
– külföldi	56	24	82	139	91

Az adatokból szembejűnik, hogy a vétel útján beszerzett dokumentumok mennyisége mind a magyar, mind a külföldi könyveket tekintve viszonylag kevés. Ennek okai több tényezőben rejlenek: a magyar könyvtári szakirodalom jelentős részét ajándékként, tiszteletpéldányként megkapja a szakkönyvtár a kiadó könyvtáraktól és – egyelőre még – az OSZK Kötelesepéldány szolgálatától, ahol válogató joga van. A külföldi könyvek esetében más a helyzet: nem futja többre a pénzünkből...

(Az egyes évek között tapasztalható ingadozásról – dílőhéjban: 1992-ben váltottunk kül-

földi terjesztőt, és ez nem volt zökkenőmentes; 1993-ban permanens személyzeti gondjaink kezdődtek; az 1994-es gyarapodás viszonylagos emelkedésének oka, hogy nagyobb mennyiségben vettünk állományba régi, feldolgozatlan könyveket; az 1994–95-ös év tükrözi azt is, hogy a cserekapcsolataink némileg visszaestek, így többet kellett vásárolnunk.)

A dokumentációs feldolgozás számára a legfontosabb forrásokat az időszaki kiadványok, főleg a folyóiratok jelentik. A könyvtárba járó kurrens időszaki kiadványok (beleértve az évkönyveket, az éves munkaterveket és jelentéseket, a híradókat, bibliográfiákat, referálólapokat is) száma 440, ebből 319 a külföldi, közülük 266 a tartós megőrzésű. A 266-féle időszaki kiadvány közül mindössze 58-at fizetünk elő, erre kell azonban fordítanunk gyarapítási keretünk több mint 70%-át (1996-ban 1 887 300 Ft-ot).

Ha az embernek kevés a pénze, nagyon meg kell fontolnia, mire költi. A külföldi dokumentumok közül csak azoknak a beszerzésére szánunk pénzt, amelyek a szakma szakirodalmi ellátása szempontjából a legfontosabbaknak, legjobbakknak tűnnek – és amelyeket nem tudunk más forrásból beszerezni. Óriási jelentősége van a nemzetközi kiadványcserének, illetve a Könyvtártudományi Szakkönyvtár külföldi kapcsolatainak.

Az OSZK Nemzetközi Csereszolgálatától évente átlagosan 15–20 könyvet kapunk, és 30 időszaki kiadvány jár ezen az úton.

Évtizedek óta építgetjük cserekapcsolatainkat, amihez persze cserére alkalmas kiadványok kellene. Sajnos, az utóbbi években a magyar könyvtárügy (és főként anyalntézményünk, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ) nem kényeztet el bennünket ilyenekkel. Így cseretevékenységünk alapját időszaki kiadványok képezik: angol nyelvű referáló lapunk, a *Hungarian Library and Information Science Abstracts*, valamint a *Könyvtári Figyelő*, a *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája*, az *Új Könyvek*, az *Új Periodikumok* és 3-3 példányban a *Könyv*, *Könyvtár*, *Könyvtáros*, illetve a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*.

Jelenleg több mint 307 külföldi partnerünk van: 218 helyre küldjük a HLISA-t, 108 könyvtárnak a *Könyvtári Figyelőt*, 24-24 címre pedig a MAKSZAB-ot és az *Új Periodikumokat*. Akadnak olyan külföldi támogatóink, barátaink is, akik nemcsak konkrét kérésre, hanem ajándékba is küldenek dokumentumokat: legbökezebb partnerünk a Deutsches Bibliotheksinstitut. Cserében

és ajándékként összesen 170-féle Időszaki kiadványt és kb. 100 kötet könyvet kapunk évente.

Különleges alkalmak is adódnak, amelyeket nem szabad elszalasztani. Ilyen például az amerikai Haworth kiadóval kialakult kapcsolatunk, amelynek időszaki kiadványait 1995-ig előfizetés útján szereztük be. 1995 végén lapjaik egy részét recenzíós példányként felajánlották a Könyvtári Figyelő számára, cserébe csak annyit kérve, hogy a referátumok végén tüntessük fel az eredeti dokumentum beszerzési helyét. Ily módon 12 amerikai folyóirathoz jutottunk hozzá, és a kiadó lapjai közül mindössze egyet kell előfizetnünk.

Recenziós példányként kézikönyveket, monográfiákat is szoktunk kérni, legutóbb például a Saur kiadó „halmazott el” bennünket kiadványokkal, köztük a Publishers' International ISBN Directory 23., 1996/97-es kiadásával és az UNIMARC manual – bibliographic format c. kézikönyv 2. kiadásával. Megkaptuk tőlük a World Guide to Libraries c. címtár első CD-ROM-kiadását is, igaz, hogy csak 4 hónapnyi időtartamra.

Két évvel ezelőtt az Assist International nevű, amerikai szervezet hároméves programot indított a kelet-európai, volt szocialista országok könyvtárainak támogatására. Amerikai kiadók jóvoltából értékes, főleg könyvtár-informatikai témájú folyóiratokat küld több példányban, amelyeket a részesülő országok egy-egy könyvtára oszt szét hazájában. A program magyarországi központja és legnagyobb kedvezményezettje a Könyvtártudományi Szakkönyvtár (14 folyóiratot kapunk ebből a forrásból). Lee Burchinal, a szervezet képviselője tárgyalásokat folytat a program folytatása érdekében, mi pedig reménykedünk...

Nemcsak a kurrens állomány beszerzésében, hanem a retrospektív állománygyarapításban is adódnak váratlan lehetőségek, felajánlások: hagyatékok (pl. Kőhalmi Béla kéziratos hagyatéka vagy Lázár Péter könyvtárának egy része), hazai és nemzetközi könyvtárügyi szervezetek iratanyaga (pl. a 80-as években működött Országos Könyvtárügyi Tanácsé vagy a FID Magyar Nemzeti Bizottsága osztályozási albizottságé), megszűnt könyvtárprofilunkba vágó anyag (a SZÁMALK könyvtárának könyvtárgépesítéssel foglalkozó könyvei). A legnagyobb és legértékesebb ilyen ajándék a Fővárosi Szabó Er-

vin Könyvtártól érkezett két évvel ezelőtt: mintegy 2300 kötet, főleg a század elejéről származó külföldi könyvtárügyi irodalom. A behasonlítás során kiderült, hogy csak mintegy 500 kötet a duplum a mi állományunkhoz képest, így ezzel a könyvtártörténeti, könyvtárügy-történeti kutatások egyedülálló forrása lehet gyűjteményünk.

A történeti értékű, régi dokumentumok mellett a legújabb információhordozókon megjelent anyagok beszerzése is fontos. Ezért az Internetet is állományunk gyarapításának szolgálatába állítottuk: a folyóiratok egyre gyakrabban jelennek meg egy-egy dokumentum hozzáférési lehetőségeként hálózati címet, amelyeket ún. ftp-technikával letöltünk, vagy WWW-ről kinyomtattunk, vagy a szolgáltató helyet „bekötjük” a Netscape-pel kialakított könyvjelzőnkbe, amelyet a legfontosabb könyvtártudományi információforrásokról hoztunk létre, hogy szükség esetén ne kelljen a dokumentumot a hálózaton keresgélni (ld. Novák István cikkét az 1996/1–2-es számban). 12 elektronikus folyóirat „előfizetői” is vagyunk.

Befejezésül azt szeretném érzékeltetni, milyen fontos a megfelelő könyvtárkép, „image” kialakítása: néhány évvel ezelőtt az OSZK-ban járt Graham Cornish, az IFLA UAP programigazgatója. Akkori olvasószolgálatosunk, Papp Klári olyan hozzáértéssel és lelkesedéssel kalauzolta őt a Szakkönyvtárban, hogy azóta Cornish úr a számára tiszteletpéldányként küldött dokumentumok egy részét nekünk adományozza: 8 folyóiratot (rendszeresen!) és évente 5-6 könyvet kapunk tőle.

Az állománygyarapítás széles körű szakmai ismereteket követelő, nagyon munka- és időigényes területe a könyvtárosságnak, ha az ember jól akarja csinálni. Az utóbbi években a pénzhányon kívül személyzeti nehézségek is sújtották e téren könyvtárunkat. Ez év végére – bár csak félve merem leírni – ez a felhő elvonult a szakkönyvtár egéről, mert hároméves távollét után újra munkába állt az állománygyarapító munkát vezénylő könyvtárosunk, Fazokas Eszter. Remélem, hogy jövőre, ha több pénzünk nem lesz is, a kapcsolatok még intenzívebb ápolása révén meg tudjuk őrizni gyűjteményünk színvonalát.

Rácz Ágnes

Tájékoztató

a Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Irodájának tevékenységéről

Noha az OSZK Híradó ez évi első jelentkezésében irodánk részletesen beszámolt 1995-ben végzett tevékenységéről, most ismét helyet kaptunk, hogy kollégáinkat tájékoztassuk sokszínű munkánkról. Nem hinném, hogy lenne a házban olyan kolléga, aki ne találkozott volna irodánk működésének eredményeivel ittléte alatt. A házban felmerülő, és nem szoros értelemben vett könyvtári-szakmai problémákkal előbb-utóbb mi is szembesülünk, s ezeket igyekszünk a lehetőségeinkhez képest türelmesen, rugalmasan és gyorsan megoldani. Következzék tehát egy nagyon tömör összefoglaló arról, hogy mely feladatok tartoznak irodánkhoz:

- az épületben lebonyolításra kerülő rendezvények nyilvántartása, szervezése, külső megrendelőkkel való megállapodás;
- kiállítások szervezése, technikai kivitelezése, a kiállításokhoz kapcsolódó kiadványok elkészítése, megnyitó ünnepség megszervezése, kapcsolattartás a sajtóval, rádióval, TV-vel;
- kollégák külföldi útjainak lebonyolítása;
- külföldi vendégek fogadása;
- az OSZK kiadványainak forgalmazása, ezzel kapcsolatos ügyintézés, postázás;
- idegennyelvű levelezés;
- csoportvezetés a könyvtár egészében és kiállításainkon;
- tudományos titkári feladatok ellátása.

Az 1996-os évet egy számunkra is ismeretlen műfajú rendezvény szervezésével kezdtük, nevezetesen a „Táncról-táncra” c; kiállításokhoz kapcsolódó jótékonysági bál megszervezésével. Az utóbbi évek egyik legnagyobb kihívása volt ezt a bált a résztvevők széles rétegeinek egyaránt színvonalas szórakozássá, de egyben megfizethető élménnyé is varázsolni. A visszhangok alapján, ha nem is sikerült minden tekintetben tökéletesre a szervezés, jó hangulatú, emlékeztető bálnak lehettünk részesei. A rendezvény sikerén felbuzdulva 1997 februárjában ismét megrendezzük jótékonysági bálunkat, s tanulva korábbi hibáinkból, reméljük az az este maradéktalan élmény lesz a kollégák számára.

1996. január 29–31. között került sor a 4. BOBCATSSS Szimpózium megrendezésére. Im-

már hagyományszerűen, a holland Hogeschool van Amsterdam Informatikai és könyvtári fakultásának hallgatói ismét nálunk szervezték a nemzetközi konferenciát, nagy sikerrel. S hogy előre jelezzük a folytatást: 1997 januárjának végén 5. alkalommal ismét könyvtárunk ad otthont az „Új könyvgazdaság” elnevezésű szimpóziumnak.

Külső cégek egy-egy napos konferenciákat szerveztek könyvtárunkban az idén, ezek az alábbiak voltak:

- február 22.: Sandoz Hungária orvosi konferencia;
- március 26.: MTESZ Restaurátorok szakosztálya ülése;
- április 11.: Open Society Institute konferenciafoglalás;
- április 12.: Apple Computer Magyarország Kft. szoftverbemutató;
- április 25.: Bibliológiai Egyesület;
- április 29.: Magyar Orvosi Kamara;
- május 21.: Képes Krónika CD-ROM bemutató;
- június 5.: Magyar Adatbázis-forgalmazók konferenciája;
- június 26.: I. kerületi Önkormányzat népjóléti bál;
- szeptember 3.: Sedgwick Noble Lowndes nyugdíjpénztári konferencia;
- szeptember 14.: Budai Polgári Casino bál;
- október 24.: Ambassador Party Service gálacsora;
- november 7.: Oreko Kft. hűtés-, fűtéstechnikai konferencia.

Az Oroszlános udvart és az OSZK bejáratát ebben az évben két nagyobb filmforgatás érintette:

- április 9–10.: Evita;
- augusztus 15–23.: Renault-reklámfilm.

A VI. emelet és annak előtere könyvkiállításoknak is helyet adott: április 15-től 20-ig Prospero Könyvek Budapest Kft. és Oxford University Press; október 1-től 13-ig: Prospero Könyvek Budapest Kft.

Az év során számos rendezvény került lebonyolításra az MKE-vel és a KIK-kel közösen szervezésben, a teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat:

- február 6–7.: Szerzői jogi szeminárium;

február 14.: KIK Városi tagozat ülése;
 április 19.: MKE Gyermekkönyvtáros szekció
 ülése;
 április 23.: MKE Bibliográfiai szekció ülése;
 május 29.: KIK közgyűlés;
 május 30.: Könyvtárközi kölcsönzési konferencia;
 június 12.: KIK Munkahelyi tagozat ülése;
 október 1.: Könyvtáros Tanárok Szervezete el-
 nökségi ülés;
 október 3.: MKE Képzési Bizottság ülése;
 november 7.: KIK Városi tagozat ülése;
 november 14.: MKE szakmai nap, osztott katalo-
 gizálás.

Az OSZK saját szervezésében bonyolította
 többek között a Magyar Könyvtárosok Világtá-
 lalkozójának megnyitóját augusztus 7-én, vala-
 mint az ICSSD (Információs és Dokumentációs
 Bizottság) ülését október 3-tól 5-éig.

A még le nem zárult naptári év kiállításairól
 és külföldi utazásairól szóló részletezést és a ki-
 adványtári tevékenység összefoglalóját az 1996.
 évről készült beszámolóinkban részletezzük a
 későbbiekben.

Kiss Barbara–Vas Viktória

Rendkívüli adomány az OSZK-nak

Az októberben megrendezett Compfalr szá-
 mítástechnikai szakkiállítás alkalmából egy nem
 mindennapi eseményre került sor. A Scriptum
 Kft. az Akadémiai Kiadóval közösen sajtótájé-
 koztatót tartott a legnagyobb napilapok és a
 könyvtártudományi folyóiratok újságíróinak je-
 lenlétében. Itt jelentették be, hogy az Országos
 Széchényi Könyvtár egy sajátos adománnyal
 kívánják támogatni, mely szerint minden eddigi
 és ezután megjelenő CD-kiadványukból 3 pél-
 dányt átadnak az OSZK-nak. Ezek közül egyet
használati példányként, mégpedig teljes körű
hozzátérési lehetőséggel. Így az olvasók, ku-
 tatók, és az OSZK munkatársai a hálózaton ke-
 resztül könnyen elérhetik az összes szótárt és
 lexikont, melyek korlátlan felhasználási licencé-
 nek összértéke – a jövőbeni fejlesztéseket nem
 számítva – több millió forint. Ez nagy segítséget
 jelent majd a feldolgozó- és kutatómunkában, a
 fordításoknál, a nemzetközi levelezéseknél, és a
 mindennapi munka számos területén. Az adomá-
 nyozók a nyelvtanulást, a nyelvi kultúra fejleszté-
 sét kívánják támogatni.

Az OSZK nevében Rády Ferenc főosztály-
 vezető köszönte meg a Scriptum vezetőjének,
 dr. Vas Zoltánnak és munkatársainak a nagy ér-
 tékű felajánlást. Párhuzamot vont a régi donáto-
 rok, Széchényi, Apponyi és a többiek nagyvona-
 lú gesztusa és a digitális kultúra meghonosításá-
 ban élenjáró Scriptum vezetői között. Rády Ferenc
 kifejezte reményét, hogy a Scriptum felajánlása
 példaértékű lehet más cégek számára is.

Ismerkedjünk meg az adományozókkal: a
 Scriptum az Akadémiai Kiadóval közösen szótá-
 rak, lexikonok kiadására specializálódott. Idegen-
 nyelvű, anyanyelvű, szakmai szótárakat és lexi-
 konokat kínálnak CD-ROM-on, egy hatékony

keresőprogram kíséretében. Ez utóbbi 1995-ben
 vásárdíjat nyert. Az 1992-ben még csak DOS
 környezetben használható *Angol–magyar, ma-
 gyar–angol zsebszótár* és keresőprogram
 (SPT_GIB) a következő évre Windows-os verzió-
 ban is elkészült. Az Országgh-féle *Angol–magyar*
nagyszótár, az *Angol–magyar magyar–angol*
hangosszótár, valamint az *Angol–magyar ma-
 gyar–angol hangosszótár* után megjelent az
Anyanyelvi könyvespolc, a *Német–magyar*
hangosszótár, és a Halász-féle *Német–magyar*
nagyszótár is. Legújabb vállalkozásuk az *Új*
akadémiai kislexikon kiadása volt, melyen ké-
 pek is gazdagítják az anyagot. Érdekességgént
 összeállítottak egy 4000 szavas, *hatnyelvű han-
 gosszótárt* is. Különleges értéket képvisel az
Angol–magyar számítástechnikai szótár,
 amellyel a jövőben jelentős fejlesztéseket ter-
 veznek.

A folyamatos fejlesztés alatt álló kereső-
 program nagy érdeme, hogy kezelése könnyen
 elsajátítható, és több szintű lekérdezést tesz le-
 hetővé. Címszavakra, kifejezésekre, és teljes
 szövegű keresésre egyaránt mód nyílik. Az
 adatbázisban lévő bármely adat egyszerűen és
 gyorsan elérhető, felhasználható.

Néhány adat a kiadványokról:

Anyanyelvi könyvespolc

Elengedhetetlen kézikönyvek, mint *A ma-
 gyar helyesírás szabályai* (11. kiadás), emel-
 lett egy jól használható helyesírási útmutató, va-
 lamint az *Idegen szavak és kifejezések kézi-
 szótára* is megtalálható a CD-n. Az anyagot egy
 értelmező szótár teszi teljessé. Valamennyi adat-
 bázisban egyszerre, több szempont alapján is le-
 het keresni.

Új akadémiai kislexikon

Egyedülálló vállalkozás a nyomtatott formában is gyakran forgatott kézikönyv kiadása CD-ROM-on. A hatékony és sokoldalú kezelőprogram 30 ezer, hypertext kapcsolatokkal átszótt címszó és 3500 kép gyors elérését teszi lehetővé.

Angol–magyar nagyszótár

A jól ismert Ország-féle nyomtatott szótár alapján készült, 106 ezer címszót, 111 ezer angol kifejezést, valamint 332 ezer magyar jelentést tartalmaz.

Rövidítéseket és speciális nyelvtani jelöléseket is alkalmaztak.

Angol–magyar, Magyar–angol hangos-zótár

A CD-ROM 32 ezer angol, illetve ugyanennyi magyar címszót, 77 ezer magyar és 102 ezer angol jelentést tartalmaz. Mintegy 70 ezer angol szó helyes kiejtését is meghallgathatjuk. A két szótár között igen egyszerűen és gyorsan tudunk váltani.

Angol–magyar műszaki és tudományos szótár

A szakmai kutató munka hasznos eszköze ez a CD, melyen 84 szakterületről 237 ezer angol kifejezést, illetve 229 ezer magyar jelentést gyűjtöttek össze az alkotók.

Német–magyar hangos-zótár

A 78 ezer német címszóból több, mint 50 ezerhez hanganyag is tartozik, ami különösen a nyelvtanuláshoz jelent nagy segítséget.

Német–magyar nagyszótár

284 ezer német címszót és kifejezést tartalmaz a kiadvány, amely a jól ismert Halász-féle nagyszótár anyagát hatékony keresési lehetőséggel egészíti ki.

Hatnyelvű hangos-zótár

4 ezer alapszót kereshetünk ki, illetve hallgathatunk meg angol, német, francia, olasz, spanyol és magyar nyelven. Külföldi utazás előtt például igen hasznos lehet a legszükségesebb szavak kigyűjtése az érintett országok nyelvén.

A GIB program adottságai

Ez a kezelőprogram méltán nyerte el a Compair vásárdíját, hiszen minden igényt kielégít. Sokrétű keresési módszereinek segítségével a szótár minden eldugott szavát megtalálhatjuk, sőt egyszerre több adatbázisban is kereshetünk anélkül, hogy ez lassítaná a munkát.

A könyvszerű megjelenítés barátságos felületet nyújt a felhasználónak. Ha mégis elakadnánk, egy jól szervezett, környezetérzékeny sűgőhöz fordulhatunk tanácsért. Figyelemreméltó megoldás, hogy a WinWord szövegszerkesztőben dolgozva egyetlen gombnyomásra elővarázsolhatjuk a kívánt kézikönyvet, és a keresés eredményét át is emelhetjük az általunk fogalmazott szövegbe. Mivel a program tárolja a korábban már kikeresett szavakat, így azokat egy pillanat alatt újra lekérdezhettük. Utólagos kiegészítésként egy szótókeresőt is alkalmazhatunk, amely a toldalékolt szavakat is képes megtalálni.

Bánkeszi Lajosné

Beszámoló

a Külföldön Élő Magyar Könyvtárosok IV. szakmai találkozójáról Budapest–Debrecen, 1996. augusztus 7–10.

A Magyar Könyvtárosok Világtalálkozója több mint negyedszázados múltat tekint vissza. Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyarok Világszövetsége közösen rendezte.

Most már elmondhatjuk: sikerült hagyományt teremteni a magyar könyvtárosok „nemzetközi” szakmai konferenciájából. Hiszen a IV. találkozó plenáris ülésén elhatározták a résztvevők, hogy *négyévente* találkoznak a nemzeti könyvtár szervezésében.

Az első 1980-ban volt. Itt fogalmazódott meg az, hogy a találkozót rendszeresen meg

kell szervezni. „Kijelentjük, hogy a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére kezdetét vette a külföldön élő és dolgozó magyar és a Magyarországon élő könyvtárosok eszmecseréje; kívánatosnak tartjuk, hogy a megkezdett eszmecserét folytathassuk a következő években is” – idézet a találkozó ajánlásából.

Ezt követően került sor 1985-ben, az Országos Széchényi Könyvtár budavári új otthonában a II. világtalálkozóra, mely a Magyar Könyvtárosok II. Tudományos Találkozója elnevezést viselte. A meghívott vendégek jellemzően a

szórványmagarság köréből kerültek ki, velük a budapesti nagykönyvtárak képviselői találkoztak. A konferencia a tudományos ülészak ünnepélyességével működött.

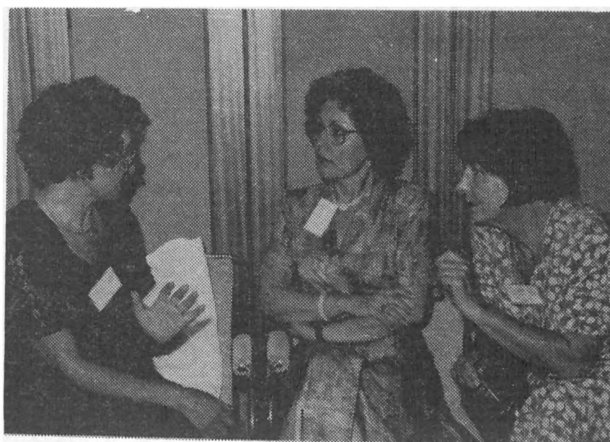
1992-ben jött létre a III. találkozó. A rendszerváltás szellemében kapcsolódott a Magyarok Világszövetségének egyéb, világtalálkozó programjaihoz. Jelentősége abban állt, hogy a korábban kirekesztett határon túli magyar könyvtárosokat is meg tudtuk hívni a találkozóra. Költségeiket az Országos Széchényi Könyvtár szponzorok bevonásával fedezte.

Ezt a hagyományt folytattuk és fejlesztettük tovább az idén.

Pedig de szegényen vágunk bele!

A találkozó gondolata már felvetődött 1994 tájékán, de az intézmény vezetősége reménytelennek látta a szűkös gazdasági helyzetben, létszámleépítések közepette ennek a nagyszabású rendezvénynek a megszervezését. Az érdeklődő levelek és a Magyarok Világszövetsége elnökségének biztatására az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója az év elején mégis úgy döntött, hogy bár rövid idő áll rendelkezésre – és anyagilag sincs lényegében semmi biztonság – mégis belevág a találkozó megszervezésébe. A Magyarok Világszövetsége felkérésére Poprády Géza főigazgató úr elvállalta a fővédnöki tisztelet, és vele a felelősséget is.

A szervezést – a szponzorok felkutatását, a gyakorlati kivitelezést – a Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási és módszertani osztálya kapta feladatul. Örömmel tettünk eleget a megbízásnak és mert hittünk benne, sok támogatót tudtunk megnyerni az ügynek. Megér-

demlik, hogy felsoroljuk és ezúttal is köszöntsük őket:

- Művelődési és Közoktatási Minisztérium Határon Túli Magyarok Főosztálya és Kulturális Örökség Főosztálya;
- Magyarok Világszövetsége;
- Nemzeti Kulturális Alap;
- Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány;
- Budapest főváros I. kerülete Polgármesteri Hivatal;
- Illyés Közalapítvány;
- Állami Vagyonügynökség Rt.;
- Iskolai Könyvtárakért Alapítvány;
- Psion Magyarország Kft.;
- IQSoft Rt.

1996. augusztus 7–10. között két színhelyen zajlott a találkozó; Budapesten és Debrecenben.

A közel száz résztvevő 18 országból érkezett. A legtöbb Erdélyből, de voltak Horvátországból, Norvégiából, Ausztriából, Svájcban, Franciaországból, az Egyesült Államokból stb.

A rendezvény központi témája: A kisebbségi és a többségi társadalom kommunikációja címet viselte. Az egyetemes magyar kultúra és a határok között érvényesülő nemzeti összefogás stratégiai érdekeit tartottuk szem előtt.

Hogy vendégeink minél több magyar könyvtárossal tudjanak találkozni, a szakmai tanácskozást összekapcsoltuk a Magyar Könyvtárosok Egyesülete évi vándorgyűlésével.

A tanácskozás résztvevőinek köszöntése az Országos Széchényi Könyvtár dísztermében történt. Budapest I. kerületének polgármestere adott fogadást. Köszöntőt Poprády Géza főigazgató, dr. Kiszely István alpolgármester, és Szíjártó István, a Magyarok Világszövetsége elnökségi tagja mondott.

Megtisztelte jelenlétével néhány volt kollégánk az estét, akik a korábbi találkozó résztvevői voltak: dr. Havasi Zoltán, dr. Ferenczy Endréné, dr. Somkuti Gabriella, dr. Vekerdy József.

Az érdeklődők megtekintették az OSZK „királyian” impozáns épületét, a gyűjteményeket, valamint májusban megnyílt múzeumát is.

A fogadáson egykori KMK-s kollégánk, Sebő Ferenc, aki a 70-es években könyvtárépítésként dolgozott, majd a táncházmozgalom egyik megszervezője, a magyar népzene kiváló ismerője és művelője lett, beszélt a magyar népdalok jellemzőiről, típusairól, jó néhányat be is mutatott énekelve, és különböző népi hangszeren kísérve.

Különbusszal mentünk Debrecenbe, ahol csatlakoztunk a könyvtáros vándorgyűlés rendezvényeihez; a plenáris ülésen voltunk jelen, és az esti baráti találkozón.

Augusztus 9-én a DATE rektori tanácsstermében volt a plenáris ülés. A köszöntések elhangzása után dr. Romsics Ignác, az ELTE történész professzora tartott előadást Az etnikai konfliktusok történeti okai Közép- és Kelet-Európában címmel. Kitűnően alapozta meg a tanácskozás további menetét. Az előadást követő kötetlen beszélgetésben arról volt szó, hogy „mit ér az ember, ha magyar” (?), milyen felelősséget ró rá, és mit tehet, ha történetesen magyar és könyvtáros mondjuk a Kárpát-medencében, vagy az Egyesült Államokban.

Dr. Deé Nagy Anikó beszélt Hagyományörző kisebbségi könyvtáraink címmel elsősorban a marosvásárhelyi Teleki Téka jelentőségéről, tevékenységéről, az ott dolgozó magyar könyv-

tárosok felelősségéről és helytállásáról. Az előadást számtalan kérdés követte.

Az igazi elmélyült munka a délutáni szekcióüléseken folyt, ahol a közös tennivalók gyakorlati számbavétele is megtörtént.

A szekcióülések 4 témát öleltek fel:

1. A kisebbségi és a többségi társadalom kommunikációja, elnök: Somogyi Pálné. Néhány előadó: Kiss Jenő, Fülöp Mária, Galambos Ferenc Ireneus stb.

2. A KISEBBSÉGI könyvtári ellátása, könyvkiadás, könyvterjesztés, elnök: Rády Ferenc. Néhány előadó: Lőrincz Lívia, Szabó Zsolt stb.

3. Külföldi hungarikagyűjtés-, feltárás, elnök: Kovács Ilona. Néhány előadó: Oroszlán Judit, Fáskesti Mária, Bakó Elemér, Újvári Mária stb.

4. Gépesítés a könyvtárban, elnök: Berke Barnabásné. Néhány előadó: Victor F. Marx, Marl-Anna Courage stb.

A plenáris ülést elnöklő Poprády Géza főigazgató úr javaslatát örömmel fogadták a résztvevők, hogy minden 4. évben – „az olimpia évében” – találkozzanak a magyar könyvtárosok. Volt, aki a 4 évet kettőre rövidítette volna, de végül is abban maradtunk, hogy az OSZK azt vállalja, hogy négy évente megrendezi a világtalálkozót.

A búcsúvacsorára a Park Hotelben került sor. A pohárköszöntő és a további köszöntések, köszönések után Somkuti Gabriella saját verseit mondta el. Sokunk szemébe könnyet csalt, ahogy emléket állított a kisebbségi sorban élő magyar nők helytállásának.

Jó és szép találkozó volt. Valamennyien úgy éreztük, jó együtt lenni, jó, hogy tudunk találkozni, egymásnak erőt, biztatást adni, mert mindannyiunknak a saját területén kell helytállnia „embernek és magyarnak.” Senki sem mentheti fel ez alól, mert ez a sorsa.

A másnapi hortobágyi kiránduláson búcsúztunk el egymástól az újratalálkozás reményében.

Végezetül: A találkozón elhangzott előadásokból kötetet szeretnénk és fogunk összeállítani. Ez egyrészt a Magyar Könyvtárosok IV. Világtalálkozóját regisztrálja, de talán szerénytelenül is állíthatjuk, hogy komoly szakmai kiadvány lesz.

Csapó Edit

Egy elveszettnek hitt mű megkerült

Kende Géza: Magyarok Amerikában c. művének 3. kötete
a Széchényi Könyvtárban

Kende Géza (1879–1933) a 20-as évek Magyar Amerikájának közismert újságírója vállalkozott elsőként a kivándorolt magyarok történetének áttekintésére. A feladat a kor igénye volt. Feleký Károly a neves színházi szakember, Pivány Jenő újságíró történész, és Vasváry Ödön lelkész nagy odaadással és hozzáértéssel főhivatásuk mellett már korábban, a századfordulón megkezdték az amerikai magyarság életére vonatkozó dokumentumok és források gyűjtését és feldolgozását. Feleký Károly könyvtárat épített és nagy bibliográfiai vállalkozásba fogott, Pivány Jenő és Vasváry Ödön a gyűjtőmunka mellett cikkekben, tanulmányokban örökítették meg az amerikai magyar múlt feltárt tényeit. A kor sajtója nem egyszer helyt adott a bevándorlók visszaemlékezéseinek, a múltat felelevenítő közleményeknek. Kende Géza a clevelandi Szabadság, a kor egyik legjelentősebb amerikai magyar napilapjának tulajdonosa adta közre az amerikai magyarság teljes történetét átfogó közlemények sorozatát.

Vasváry Ödön szerint a cikksorozat, s az ebből egybeszerkesztett kétkötetes munka, a Magyarok Amerikában : az amerikai magyarság története 1583–1926. – Cleveland, Ohio: Szabadság, 1927. 1–2. köt., a Szabadság kiadója, Cserna Endre hathatós támogatásának köszönhető.

A kortársak szerint Kende Géza dolgozott a harmadik kötetben is, de ennek sorsáról ellent-

mondó hírek maradtak ránk. Vasváry Ödön úgy vélte, hogy Cserna Endre halálával ez a vállalkozás megszakadt. „...nem valószínű, hogy Kende hozzáfogott volna a harmadik kötethez is, akkor, amikor már Cserna nem élt, és ő lett a lap szerkesztője és a cikkek írója is. Erre már sem a pénzből, sem az energiából nem futotta.” – írta Vasváry Ödön 1967-ben visszaemlékezésében. (Vasváry Ödön: Magyar Amerika. – Szeged : Somogyi Könyvtár, 1988. – 166. p.)

A harmadik kötet azonban elkészült, nemcsak a kézirata, hanem a nyomdai szedése is, s kefelevonata fennmaradt. Kende Géza hagyatékával az amerikai magyar református egyház levéltárába, a pennsylvaniai Ligonier-ban található Bethlen Archívumba került. Itt találtak rá a református gyűjtemény rendezői és az amerikai magyarság kutatói Puskás Julianna, Fejős Zoltán és mások. A hír elérte a hazai tudományos köröket, s arról is értesültünk, hogy az Amerikai Magyar Református Egyesület, mint az archívum tulajdonosa és felügyelője többször mérlegelte a kötet kiadását. Erre azonban mindeddig nem került sor.

Most azonban a Református Egyesület jóvoltából Puskás Julianna közvetítésével a Széchényi Könyvtár, s így a hazai kutatók is hozzájutottak a „kézirat” egy másolati példányához, amelyet ezúton őszintén köszönünk.

Kovács Ilona

A *Pester Lloyd* utolsó számai az OSZK-ban

Bécsi kutatásaim alkalmával pár éve az Osztrák Nemzeti Könyvtárban megtaláltam a *Pester Lloyd* 1945-ös számait, amelyek egyetlen magyarországi könyvtárban sincsenek meg és amelyekről a szakirodalom sem tett említést. Erről egyébként a *Magyar Könyvszemle* 1995/2-es számában kis közleményben számoltam be. Utána Nagy Zoltánnal, a Mikrofilmtár osztályvezetőjével beszéltünk róla, hogy állományunk kiegészítésére ezeket a hiányzó számokat majd filmre kellene venni, de ez egyelőre nem történt meg. Még a cikk a nyomdában volt, mikor jelentkezett a Svájcban élő Hantos Ele-

mér, aki a *Pester Lloyd* azonos nevű egykori munkatársának a fia és elmondta, hogy ő a háború alatt Svájcban élt és ide kapta meg a legutolsó időkig a lap minden számát. Így tudtam meg, hogy birtokában van ennek az ekkorra jelentősen megváltozott – németbaráttá vált – *Pester Lloyd*nak szinte minden utolsó száma.

Miután cikkem megjelent, elküldtem Hantos Elemérnek. 1996 elején telefonon keresett egy számomra ismeretlen úr, aki – miután elmondta, milyen nehezen nyomozta ki, hol dolgozom – azt kérte, hogy fontos ügyben akar velem beszélni, s mivel csak rövid ideig tartózkodik Budapesten,

keressem fel sürgősen. Ő Raskó István Franciaországban élő vegyészmérnök, aki közölte velem a szomorú hírt, hogy Hantos Elemér Zürichben meghalt, de írásom még eljutott hozzá. Mivel ő nincs közvetlen rokon kapcsolatban az elhunyttal, nem valószínű, hogy a hagyatékához hozzájuthat. Én csak annyit kértem, ha ez mégis sikerülne valami módon, juttassa el a *Pester Lloyd* számaina a Széchényi Könyvtárnak, amiről egyébként én már Hantos Elemérnek említést tettem. Egy októberi péntek délután, éppen a Hírlapolvasóban voltam ügyeletes, mikor te-

lefonált egy németül beszélő valaki és közölte, hogy itt áll a bejáratnál és újságokkal kapcsolatban keres. Természetesen rögtön elmentem hozzá, bár el nem tudtam képzelni, miről van szó. Egy nagy műanyag szatyrot adott át azzal, hogy egy Zürichben meghalt Idős úr hagyatékából hozta. Ekkor lett világossá számomra, miről is van szó és hogy mégis sikerült. Sok más szórványszám, újságkivágat mellett egy dossziében lapultak a *Pester Lloyd* 1945 márciusi számai.

Rózsa Mária

KIÁLLÍTÁS

Kincs, Műkincs, Közkincs Az Országos Széchényi Könyvtár címeliagyűjteménye

Az OSZK – Immár hagyományyszerűen – a jelentős évfordulókról reprezentatív kiállításokkal emlékezik meg. Ezek sorában első volt a Várba költözés alkalmából rendezett „Kódexek a középkori Magyarországon” c. kiállítás, majd ezt követte a Bibliotheca Corviniana 1990-ben, most pedig, a Honfoglalás 1100. évfordulóján egy alkalmi cimeliotheca összeállítása és bemutatása.

A tervezés időszakában a kiállítás rendezője, Karsay Orsolya és munkatársai a Könyvtár teljes anyagából kívánták megtölteni a „kincsházat”, de hamarosan egyértelművé vált, hogy a rendelkezésre álló termék ezt nem teszi lehetővé. A második tervezetben a cezúra valahol a magyarországi barokk végén húzódott volna, azonban erről is le kellett mondani a gyűjtemények mérhetetlen gazdagsága miatt. Így a merítés köre egyre szűkebbé vált, mígnem sikerült meghúzni a határt a Könyvtár gyűjteményei között és kronológiai határt a választott gyűjteményeken belül. A kronológiai határ 1500-ra esett, s ez egyértelművé tette, hogy az anyagot a Kézirattár középkori és reneszánsz kódexeiből, valamint a Régi Nyomtatványok Tára ősnomtatványai közül kell válogatni. Ezzel a munka áttekinthetőbbé vált, ha nem is egyszerűbbé.

Egy könyv vagy kézirat cimelium-voltát jó esetben többé-kevésbé objektív mércével meg lehet állapítani. Unikumok, feltűnően kicsi vagy

rendkívül nagyméretű könyvek, nyomdászattörténeti jelentőséggel bíró kötetek, a leghíresebb szerzők autográfjai, a gazdagon díszített luxus-kéziratok egyértelműen a cimeliumok körébe sorolhatók. Viszonylag jól körülírható azoknak a cimeliumoknak a csoportja is, amelyeket egy meghatározott közösség, nemzet, város, egyház stb. kincsként őriz. Közel sem ennyire egyszerű eldönteni, hogy egy másik kultúrkör emlékei mennyire tekinthetők cimeliumnak, ha egyébként a maguk közegében nem elsőrangú darabok. Itt már a válogatók ízlése, látóköre és értékítélete szabja meg a válogatás szempontjait. Mindezeknek és a kiállítótermék adottságainak figyelembevételével állt össze a kiállítandó darabok jegyzéke, amelyen végül már csak kisebb módosításokat kellett végrehajtani, mindekelőtt a látvány érdekében.

A kiállítás megjelenítéséért felelős rendezőnek, Héjjas Pálnak más szempontú, de szintén szigorú kötöttségek között kellett terveznie. A könyvkiállítások rendezése az egyik legnehezebb műfaj, hiszen látvány és érték (adott esetben a cimelium kritériumai) nem mindig esnek egybe. A könyvkiállítást egyfelől a monotonia veszélye fenyegeti, másfelől, egyéb műtárgyak felvonultatásával, a hangsúlyok eltolódásától lehet tartani. Ezt a csapdát feloldandó kerültek a termekbe nagyon szerencsés választással a szobrok, a Magyar Nemzeti Galériából az 1. és 3.

terembe a mateóci királyszobrok, Szent István és Szent László, illetve a szebeni városháza putól II. Ulászló és Szeben város címerével, a közepső terem központi helyére pedig Mátyás és Beatrix márvány reliefjei a Szépművészeti Múzeum tulajdonából. Újra megbizonyosodott, hogy a falba épített oldaltárlók allg alkalmasak könyvek bemutatására, mert nem elég mélyek ahhoz, hogy egy-egy darabnak tere legyen, és csaknem megoldhatatlan feladat a hangsúlyok érzékeltetése, a kiemelt darabok előtérbe állítása. Ugyanígy komoly nehézséget okoz a termék világítási rendszere is. Kódexek és illuminált ősnymtatványok bemutatása csak nagyon halvány fényben történhet, ennek következtében a látványos megjelenítés azt kíváná, hogy csak a kiállított kötetek kapjanak fényt, a „holt tér” pedig homályban maradjon. Sikerült viszont új légkondicionáló berendezéseket beállítani a termekbe, és egyedi könyvtartó állványok készültek a kiállításra, hogy a kötetek a legkevésbé érezzék meg a kiállítások viszontagságait. Mindezen kötöttségekkel számolva és a lehetőségekkel élve a rendezőknek nagyrészt sikerült úgy elhelyezni az anyagot, hogy a kiállítás mind egészében, mind részleteiben megragadja a látogatókat.

A kiállítás koncepcióját Karsay Orsolya fejtezte ki a katalógushoz írt bevezetőjében, s az anyag összeállítása is az ő irányításával történt. A 3. terem ősnymtatványait és régi könyveit W. Salgó Ágnes válogatta a Régi nyomtatványok Tára anyagából, az 1. és 2. terem kódexeit pedig a Kézirattár munkatársai. Legkevésbé problémát a 2. terem összeállítása okozta, mivel a corvinák mindegyikét címélumnak tekinthetjük, ráadásul ha részleteiben nem is, egészében ez a Mohács előtti kéziratok legjobban feltárt csoportja. Itt csupán az elrendezés módja, a történelmi és művészettörténelmi szempontok megfelelő érvényesítése volt a feladat. Sokkal körültekintőbb munkát igényelt az 1. és 3. terem anyagának összeállítása, mivel léteznek ugyan kitűnő katalógusok, amelyek az OSZK kódexeit és ősnymtatványait feldolgozzák (Bartoniek, Sajó-Soltész), ezek azonban szigorúan szaktudományos munkák, természetükből adódóan nem kérhető rajtuk számon a kiállításrendező számára fontos szempontok mindegyike. Így a gyűjteményeket bizonyos tekintetben újra fel kellett tárnai, szinte minden egyes kötet esetében mérlegelni annak értékét és megtalálni a helyét. Ez alól csak a „nemzeti ereklyék” és a nemzetközi

mércével mérve is kiemelkedő darabok voltak kivételek, mint a Budapesti Töredék, a Gutenberg Biblia töredéke vagy az unikumok. A válogatással végül sikerült egy olyan cimellothecac összeállítani, amely egyrészt reprezentálja a Könyvtár gazdagságát, és az érdeklődő közönség, laikusok és szakemberek, olyan kódexeket és ősnymtatványokat láthatnak, amelyek a korábbi nagy kiállítások – és nemcsak az OSZK kiállításainak – profiljába nem fértek bele, másrészt valóban felhívja a figyelmet történelmi, művészettörténelmi, művelődéstörténelmi jelenségekre és folyamatokra mind a magyar kultúrán belül, mind ennek európai kapcsolódási pontjain.

Végül néhány szót kell szólni a kiállítás katalógusáról. A 70 oldalas füzet nem annyira katalógus, inkább guida, a szerkesztő szándéka szerint is, és formátuma szerint is. Ebben a némben viszont a jók közül való. A tételek leírói: az említett munkatársak, valamint Rozsondai Marianne és Wehli Tünde, elhagyták a tételleírás formális jegyeit (jelzet, méret, proveniencia stb.), ugyanakkor a terjedelmi korlátokon belül igyekeztek minden fontos információt közölni. Vállalták azt is, ha egyik-másik kötetről kevesebbet lehetett mondani, vagy azért, mert valóban nem olyan jelentős a kiemelt darabokhoz képest, vagy mert ebben a pillanatban nincs a jelentőségének megfelelően feldolgozva, vagy mert a részletesebb értékeléshez szükséges kontextus felvázolása messze túllépte volna az adott kereteket. Másik oldalról viszont a leírások szempontjai és az egyseges megjelenés igénye a kiemelt darabok esetében is megköötötte valamelyest a leírók kezét, elsősorban a terjedelmi korlátokkal. Mégis éppen ezek a kötöttségek tették lehetővé, hogy egy jól használható és megbízható guida jelenjen meg, amelyet a látogató valóban kézben tud tartani a kiállítás megtekintése közben. Utólag úgy tűnik, talán szerencsés lett volna néhány színes reprodukciót megjelentetni benne, persze ez is, mint oly sok minden a kiállítás körül (reklám stb.), komoly anyagi terhekkel járt volna.

Befejezésül meg kell emlékezni a megnyitó műsoráról, és korántsem csak a dokumentálás szándékával. Az OSZK Énekkara és az előadók (Karsay Dorottya, Sudár Annamária) olyan szövegeket szólaltattak meg, amelyeknek őrizői a „gondjalkra bízott kéziratok”. Invenció és mérték határozott kézzel kimért egyensúlya érződött, mint talán az egész kiállításán.

Földesi Ferenc

Jakó Zsigmond levele az OSZK „Kincs, Műkincs, Közkincs” c. kiállításáról

Tisztelt Főigazgató Úr!

A napokban megtekintettem a könyvtárak cimélaiból rendezett remek kiállításukat és nem tudok úgy hazautazni Kolozsvárra, hogy ne adjak hangot legőszintébb köszönetemnek azért a maradandó élményért, amit ez a nagy szakmai hozzáértéssel, kifinomult ízléssel megrendezett elegáns tárlat nyújtott nekem és bizonyára sok más látogatónak is. A Nemzeti Múzeum új kiállításai és művelődési múltunknak ez a hatásos ízelítő-szemléje volt számomra a leghatásosabb és legrangosabb a milicentenárlum rendezvényei közül.

Csak az sajnálható, hogy a kiállítás a nyári turistaforgalom idején még nem volt nyitva, hogy

a határokon túli magyarok tömegei is láthatták volna. Gondolom, hogy a Széchényi Könyvtár máskor is hozzájárulhatna a határokon túli flatalabb nemzedékek öntudatának erősítéséhez művelődési múltunk relikviáinak a bemutatásával.

Mindezeket a friss élmények hatása alatt személyesen szerettem volna a Főigazgató Úrnak elmondani, de akkor külföldön volt távol.

Őszintén gratulál kiállításukhoz és további munkájukhoz hasonló sikereket kíván

tisztelője

Jakó Zsigmond
a MTA és a Román Akadémia
tisztelőtagja

120 éve halt meg gr. Mikó Imre művelődéspolitikus

Egyre többen utaznak kollégáink közül Erdélybe. Megismerkednek a kalotaszegi templomokkal és a varottásokkal, megnézik a kolozsvári Mátyás-szobrot, megállnak a házsongrádi temető egy-egy sírjánál, sajnálkozva haladnak el az egyetem épülete mellett, tudva, hogy Bolyai nevét már nem viseli, csak a Babeşét, ugyanígy sóhajtoznak a főtéri színházak láttán, tudván, hogy magyar előadások csak a sétatéri kis színházban láthatók. Meghallgatják a TV-ben az erdélyi magyar oktatásért folyó harcokról szóló híreket. De vajon hányan tudják, hogy ki volt az a múlt századi politikus, aki méltán érdemelte ki az „Erdély Széchényije” nevet, aki életét áldozta az erdélyi magyar művelődésért? Kevesen, hisz az elmúlt iskolapolitika bűnnek tartotta az erdélyi magyarsággal behatóbban foglalkozni itt Magyarországon, a magyar iskolákban.

Az elmúlt hetekben egy szerény is őt tárlós kiállítás kísérelte meg a hiány pótlását: a magyar erdélyi művelődéspolitikus bemutatását. *Gróf Mikó Imréről* van szó, aki 120 éve halt meg, de akinek a tevékenysége a mai napig és még – reméljük – sokáig, évszázadokig meghatározó lesz az erdélyi kulturális életben.

Életének főbb adatai:

1. 1805. szeptember 4-én született a Háromszék megyei Zabolán, arisztokrata családban.
2. 1813–1824-ig a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban tanult.
3. 1824–1825-ig joggyakornok a marosvásárhelyi királyi táblánál.
4. 1826-tól guberniumi tisztviselő Kolozsvárt.
5. 1837-től főkormánybiztos tanácsos.
6. Az erdélyi reformnemzedék egyik vezére. Harcolt Erdély és Magyarország uniójáért és a jobbágyság felszabadításáért.
7. 1848 októberében az agyagfalvi székely nagygyűlés elnöke.
8. 1849-ben tíz hónapig Olmützben tartják „honestia custodia” alatt. Ezalatt meghalt otthon szeretett felesége.
9. A Bach-korszakban a passzív ellenállás politikájának híve.
10. 1861-ben rövid ideig Erdély főkormányzója.
11. 1867–1870 közmunka- és közlekedésügyi miniszter Andrassy Gyula kormányában. Ekkor tervet dolgozott ki a vasút- és úthálózat kiépítésére.
12. Sokat tett az erdélyi magyar kulturális és gazdasági élet fejlesztéséért:

- a) 1844. megalapította az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületet (EMGE)
- b) 1855 és 1858 között szerkeszti az „Erdélyi Történelmi Adatok” c. forrásgyűjteményt (4 kötet)
- c) 1859. létrehozta az Erdélyi Múzeum Egyesületet, amelynek székházat adományozott. 1859. november 23-án az EME alakuló gyűlésén az egyesület fontosságát e szavakkal hangsúlyozza:
„Jaj nekünk, ha e kor és nemzedék történetlapjai íratlan maradnak, mert az a nemzet, amelyik múltját elhanyagolja, annak története zárt kriptához hasonló marad, melyek titkait senki sem ismeri meg.”
 Ez az egyesület teremtette meg az erdélyi Múzeumot, Könyvtár és Levéltárat.
- d) Ugyancsak 1859-ben alapította meg a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégiumot. Támogatta a többi erdélyi iskolát is. Így pl. 1863-ban a nagyenyedi Bethlen Kollégiumnak ajándékozta éremgyűjteményét, latin és görög klasszikusokból álló könyvtárát, valamint az Aranka György hagyatékából megvásárolt történelmi és irodalmi könyvtárat. (Összesen kb. 5000 kötet.)
- e) 1867 és 1876 között a Magyar Történelmi Társulat elnökeként felvirágoztatta a társulat munkáját.

- f) Jelentős szerepe volt a kolozsvári egyetem létesítésében (1872)
 - g) 1843-tól 1875-ig elnöke volt a Kolozsvári Nemzeti Színház felügyelő bizottságának.
13. Irodalmi tevékenysége több irányú. Elsősorban történész volt, de archeológiai és irodalomtörténeti tevékenysége is jelentős.
 Művel: Bod Péter élete és munkái (1864)
 Benkő József élete és munkái (1867)
 Számos tudományos cikke jelent meg a Budapesti Szemle és a Kolozsvári Közlöny c. folyóiratban.

Ha áttekintjük életét, azt tapasztaljuk, hogy a kulturális élet minden területére kiterjedt figyelme és tevékenysége. És bár magánéletében sok csapás érte, volt lelkiereje hozzá, hogy a *„nemzet napszámosa”* legyen..

1876. szeptember 16-án halt meg. 120 év telt el azóta, de amit életében alkotott, ma is élő valóság. Az Erdélyi Múzeum Egyesület, több évtizedes bezúntetés után, ismét működik Erdélyben. Reménykedünk abban, hogy megint lesz magyar egyetem Kolozsváron. A színházi élet – a sétatéri kis „nyári” színpadon is – élénk, az előadások színvonalasak. Erdély több középiskolájában ma ismét magyar nyelvű az oktatás elsősorban.

Mikó Imre tevékenysége nem volt hiábavaló.

Vidovszky Ferencné

Kéthly Anna az emigrációban

Kiállítás a Kézirattárban 1996. okt. 15–1997. jan. 31.

A huszadik századi magyar politikai- és közéleti szereplők között különös súlyt kap azoknak az életük, akik munkálkodásukat nem saját, hanem mások javára fordították. Más szavakkal: azon keveseké, akikre nem a gazdasági vagy politikai haszonszerzés – a pénz és hatalom vágya – hanem egy magasabb erkölcsi elv, a szolgálat volt jellemző. Ezek közé tartozott Kéthly Anna is. Egész életén át szembeállt mindenfajta – bal- vagy jobboldali – diktatúrával. Bátor kiállása – minden politikai és meggyőződésbeli különbségen túl – talán Schlachta Margit fellépéséhez hasonlítható, csak éppen – 1956 után – nemzetközi méretekben.

Nem volt célunk a kiállítás szűk keretei között részletes életrajzzal szolgálni: helyette emigrációs tevékenységét mutatjuk be azzal a meggyőződéssel, hogy éppen itt végezte hazájának legfontosabb szolgálatait, felülemelkedve minden egyéni- és pártérdeken. A közszerepelést hivatásnak és szolgálatnak tekintette; ezért nem menekült, amikor tehetett volna. Bebörtönöztetésének és hivatalos minőségben történt kiküldetésének egyszerre állít emléket az 1. tárló. Kéthly Anna mint Nagy Imre kormányának megbízottja távozott az országból (továbbá a Szocialista Internacionálé meghívására); hazatérni már nem engedték.

Emigrációs tevékenysége lényegében nem volt más, mint az eltiport Magyarországot és az egész magyarságot a legkülönbözőbb fórumokon folytatott reménytelen, de soha fel nem

adott küzdelem. A történelem tényei ismertek. Kéthly Anna egész életén át folytatott harca azonban – ez is jellegzetes kortűnet – homályban maradt. Ebben a küzdelemben – mint cseppben a tenger – tükröződik korának egész világpolitikája; a diktatúrák és a diktatúrákkal való megalkuvás: a huszadik század ismétlődő erkölcsi bukásai. Annak a vázlatnak az előlapján, amelyet az ún. 5-ös bizottság előtt történő meghallgatása alkalmából papírra vetett, sokatmondóan a következő szavak állnak: „Via dolorosa”. Az ENSZ-bizottság jelentését Kéthly Anna saját kezűleg írt naplójának részleteivel és idevágó egyéb dokumentumokkal együtt a 2. tárlóban láthatjuk.

Kéthly Anna kivette részét az emigrációban lévő Magyar Szociáldemokrata Párt szervezéséből és irányításából, amelynek elnöke volt. Néhány erről szóló irat is látható a kiállításon, többek között az 1973-as bécsi pártértekezlet dokumentumai (3. tárló). Ez utóbbi – korábbi előzményekre támaszkodva – megkísérelt egy lehetséges alternatívát felvázolni a fennálló diktatúrával szemben. (Érdekes itt arra gondolnunk, hogy az 1989-es fordulat a Nyugatot mennyire felkészületlenül érte!)

A kisebb tárlók Kéthly Anna életének egy-egy epizódját mutatják be, amelyeket nem lehetett – helyszűke miatt – a nagytárlókban elhe-

lyezni. Főbb témakörök: Strasbourgi Európa-díj; a Szocialista Internacionáléban és a nemzetközi szakszervezeti mozgalomban kifejtett tevékenysége; izraeli útja. Az utolsó két tárló magánéletéről vall: kedvtelésképpen készített festményeit láthatjuk benne és annak a szeretetteljes ünneplésnek az emlékeit, amelyben 80. születésnapján részesült. Végezetül halálának és 1990. november 3-án hazai földbe történt újratemetésének dokumentumait láthatjuk.

Életében kiterjedt levelezést folytatott. Ezekből a levelekből kitűnik: tisztán látta nemcsak a diktatúrát a maga meztelen valóságában, hanem a nyugati politikai vezetők tévedéseit és megalkuvásait is; az egész világhelyzetet. Leveleiben tükröződő kiforrott véleményét külön tárló mutatja be. Ugyanitt olvashatjuk élete vége felé mély meggyőződéssel írt sorait:

„És ha mi, a „détente” korában a vesztek közé vagyunk számítva, bizonyos, hogy a történelem ezért a „kezdeti sikertelenségért” kárpótlást és elégtételt fog szolgáltatni azoknak, akik, mint emberek az embertelenségben, nem adták meg magukat sem anyagi előnyökért, sem fenyegetés előtt meghajolva, sem belenyugodva és rezignálva.”

Zichy Mihály

KIADVÁNYAINKRÓL

Megjelent a mutató az RMK III-hoz

Az elmúlt évek során négy darabban megjelentek a pótlások, kiegészítések, javítások Szabó Károly és Hellebrandt Árpád „Régi magyar könyvtár”-ának III. kötetéhez (RMK III). A sorozat az eredeti kiadványban leírt 4831 nyomtatványhoz további 2887 mű leírását tartalmazza. A magyarországi szerzők 1711-ig külföldön idegen nyelven megjelent műveinek bibliográfiai feltárása ezzel a mutatókötetelgel egyelőre lezárul.

A most megjelent kötet első részében a Pótlásokban rövidítve említett szakirodalmi források és lelőhelyként felsorolt könyvtárak jegyzékét tartalmazza.

Ezeket követi a névmutató, amely kiterjed nemcsak a Pótlások négy füzetében található

személynevekre (akár szerzők, akár egyéb minőségben említettek), szerzőként szereplő testületekre és a névtelenül megjelent művek címére, hanem a Szabó–Hellebrandt-kötetekben találhatóakra is, hogy a bibliográfia használói az RMK III eddig közreadott teljes anyagában könnyebben, alaposabban tájékozódhassanak. A gyakorlati igények kielégítése érdekében a családneveknek a kiadványokban előforduló valamennyi névalakja, névváltozata szerepel a betűrendben – utalva a főalakra, az irodalomban ma használatos névformára.

A kötet függeléke az 1526 előtt működött budai könyvkereskedők kiadványainak a bibliográfiája. Ez a 61 nyomtatvány ugyanis elvben sem az RMNY-be, sem az RMK-ba nem tartozik (leg-

feljebb egy részük), a régi magyar könyvkultúra és művelődéstörténet szempontjából azonban jelentős.

SZABÓ Károly (1824–1890)

Régi magyar könyvtár 3. köt. (kleg.)

Mutató – Függelék. / [Készült az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztőségében] : [Borsa Gedeon Irá-

nyításával összeáll. Dörnyei Sándor és Szálka Irma] : Közread. az Országos Széchényi Könyvtár. – Bp. : OSZK, 1990–1996
ISBN 963 200 355 1

Megrendelhető: OSZK Kiadványtár

Bp. I., Budavári Palota „F” ép.

Postai cím: 1827 Budapest

Telefon: 175-7533/332. mell.

1996. évben megjelenő új kiadványok

OSZK Évkönyv 1991–1993

Tervezett ár: 1700,- Ft

Magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1989

Tervezett ár: 1500,- Ft

Borsa Gedeon: Könyvtörténeti írások I.

Az OSZK elhatározta, hogy az ott sok évtizede dolgozó munkatársa, Borsa Gedeon sok helyen és szétszórtan megjelent könyvtörténeti írásaiból szemelvényes gyűjteményt jelentet meg. Ehhez az általa használhatóbbnak ítélt szövegeket a szerző válogatta össze. A most közreadott első kötet a 15–17. századi hazai könyvnyomtatásról szóló 50 olyan cikket tartalmaz, amely nem az OSZK Évkönyvben látott napvilágot.

Tervezett ár: 1950,- Ft

Magyar sajtóbibliográfia II. (1860–1867)

Összeállította: dr. Busa Margit

Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár a Magyar Könyv Alapítvány támogatásával.

A bibliográfia az 1705–1849-es kiadvány folytatásaként jelenik meg, követi annak szerkezetét, módszerét. Tartalmazza a tárgyidőszakban Magyarországon megjelent, valamint a külföldi hungarika hírlapok és folyóiratok leírását és hazai lelőhelyét. Számba veszi a mellékleteket, melléklapokat is, amelyek ebben az időszakban sokszor ugyanolyan jelentősek voltak, mint a főlapok. A kor kutatói számára rég várt és értékes segédeszközt a kiadványok nyelve szerinti csoportosítás, valamint hely-, kiadó-, nyomda- és személynévmutató egészíti ki.

Terjedelem: 480 oldal

Tervezett ár: 1200,- Ft.

Petrik-émlékkötet

Szerkesztette: Nagy Anikó

Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Bibliográfiai Szekciója emlékülést rendezett 1995. október 3-án, Petrik Géza születésének 150. évfordulójára. Az előadók (sorrendben: Kéglí Ferenc, Varga Sándor, Pavercsik Ilona, Gazda István, Szabó Sándor, Berke Barnabásné, Zöld Ferenc) nem csupán a neves bibliográfus életéről és munkásságáról szóltak, hanem nagyon értékes és érdekes kortörténeti, irodalomtörténeti áttekintéssel szolgáltak, valamint képet adtak a nemzeti bibliográfiai rendszer kialakulásáról, valamint helyzetéről és perspektívájáról. Az „Országos Széchényi Könyvtár füzetel” sorozat 8. tagjaként megjelenő kötet az elhangzott előadásokat tartalmazza.

Terjedelem: 80 oldal.

Tervezett ár: 350,- Ft.

Az önkormányzati könyvtárak finanszírozásának kérdései

Szerk.: Skaliczki Judit

A tanulmánykötet két részből áll:

Pallósiné Toldi Márta, Kertész Károly, Nagy Ferenc, Koncz Gábor és Virágh Rudolf tanulmányai a önkormányzatok, a könyvtárak és a finanszírozás kérdéséről.

Hét angol nyelvű tanulmány fordítása ugyanezekről a problémákról ill. a bevétel, támogatás növelésének lehetőségéről.

Tervezett ár: 550,- Ft

Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek.

A könyvtári menedzsment füzetek sorozat:

Alföldiné Dán Gabriella: Non-profit finanszírozás

Téglási Ágnes: A változások menedzselése

Skaliczki Judit: Stratégiai tervezés

Bátonyi Viola: Könyvtári marketing

Zalainé Kovács Éva: TQM alkalmazása a könyvtárban

Az öt kötetből álló sorozat a címben szereplő téma elmúlt években megjelent szakiro-

dalmát dolgozza fel szemle formájában, ill. van olyan téma, amelyhez esettanulmány is járul. A szakirodalmi szemlék olyan témákat dolgoznak fel, amelyekről magyar nyelven még elég kevés irodalom jelent meg, viszont a könyvtárak és információs intézmények napi gyakorlatában jól használható ismereteket közvetít.

A kötetek a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készültek.

Tervezett ár kötetenként: 400,- Ft

Ha mind az öt kötetet megrendeli: 1750,- Ft

MÚLTUNK, ÖRÖKSÉGÜNK

Emlékezés Tipray Tivadarra

150 éve született az OSZK kurrens nemzeti bibliográfiájának első szerkesztője

ASZK KURRENS NEMZETI BIBLIOGRÁFIA 1875-1896
Tipray Tivadar
-munk. Könyvtári segéd

A Nemzeti Múzeum szervezeti keretében működő Széchényi Könyvtár vezetésére 1875. április 2-i hatállyal az ismert történész, Fraknói Vilmos kapott megbízatást. Az ő nevéhez fűződik a világ egyik legrégebbi könyvtári, könyvtörténeti folyóiratának, a Magyar Könyv-Szemlének a megalapítása. (A cím 1896-tól egyszerűsödött Magyar Könyvszemlére.) Az 1876. március 1-jén megjelenő első szám borítóján is olvasható programja szerint a folyóirat „a magyarországi könyvészet és a hazai könyvtárak közlönye óhajt lenni”, valamint „összeállítandja a magyarországi sajtó irodalmi érdekű termékeinek és a

hazánkat érdeklő külföldi munkáknak lehetőleg teljes és pontos jegyzékét”. A jegyzék – a kurrens nemzeti bibliográfia – közzétevése már az első számban megkezdődött. A hírlapok és folyóiratok anyagát id. Szinnyei József, a emlékkiállítás őre állította össze, a könyvek, naptárak, iskolai értesítők bibliográfiájának szerkesztője a Széchényi Könyvtár segédőre, Tipray Tivadar volt.

Tipray Tivadar nem a sokat publikáló, „tudós könyvtáros” típusába tartozott. A kurrens nemzeti bibliográfia szerkesztésén kívül „Adalékok a cigányokról szóló irodalomhoz” című, 105 tételes bibliográfiája, A Nemzeti Múzeum irodalomtörténeti kiállítása című ismertetése (melynek német nyelvű változata is megjelent), továbbá a Literarische Berichte aus Ungarn című folyóirat bibliográfiai rovatának összeállítása képezik irodalmi tevékenységét. Betegsége s korai halála megakadályozta munkásságának kiteljesedését. Személye a mai könyvtáros-generáció előtt kevéssé ismert. Szinnyei életrajzi lexikona nem közli születésének dátumát. Életútja az Országos Széchényi Könyvtár dualizmus kori történetének kutatása során lett teljes mértékben feltárva.

Budán született, 1846. október 29-én. Édesapja Tipray (eredetileg Trattner) János nevelő és tanító, nyelvkönyvek és egyéb tankönyvek szerzője. Tivadar a budai főgimnázium befejezése után a pesti egyetemen végezte történeti és irodalomtörténeti tanulmányait. 1869-ben egyike volt azoknak a végzett, vagy még tanuló böl-

csészhallgatóknak, akik a könyvtárrendezési szabályzatból letett vizsga után, Barna Ferdinánd irányításával, napidíjasként vettek részt a Széchenyi Könyvtár állományának müncheni szakrendszerben történő feldolgozásában. Amikor 1871 augusztusában az írni munkát végző Décsy István könyvtári segéd elhunyt, a megüresedett állásra Tipray kapott november 20-án kinevezést. Állását a hivatali eskü letétele után, december 1-jén foglalta el, s ezt követően Mátray Gábor könyvtárőrnek (a könyvtár vezetőjének) rendelkezésére állt, a könyvtár adminisztratív ügyeit intézte. Nagy ambícióval látott hozzá a könyvészeti, bibliográfiai tudományterület tanulmányozásához, s ellsmert tájékozottságra tett szert a könyvtártani és könyvtárismereti szakirodalomban is. (A 457 kötetből és 163 egyéb nyomtatványból álló magánkönyvtárban az enciklopédikus, a történelmi, földrajzi, irodalom- és művelődéstörténeti munkák mellett a fontosabb magyar és német nyelvű bibliográfiai, könyvtártani szakkönyvek is ott voltak.) 1875-ben a 78 éves Mátray nyugalomba vonulásakor a múzeum igazgatója, Pulszky Ferenc megbízásából március 8-ától Tipray látta el az olvasóterem felügyeletét és a könyvtárral kapcsolatos egyéb központi teendőket közel egy hónapon át, Fraknói Vilmos hivatalba lépéséig. (Barna Ferdinánd tiszteletbeli ör ugyanis a könyvtárrendezéssel volt elfoglalva, Supala Ferenc segédőr pedig beteg volt.) Supala időközben, március 26-án meghalt, s helyére Fraknói Tiprayt javasolta, mivel „a folyó ügyek körülül tájékozottsága, buzgalma és egyéb tulajdonai által is az előléptetésre kellő jogcímekekkel bír”. Május 6-ával kapta meg segédőri kinevezését. Feladata a köteles példányok érkeztetése, a könyvtári küldemények kezelése és a könyvkötés rendezése volt. Munkaköréből adódóan természetes, hogy a Magyar Könyv-Szemle kurrens könyvbibliográfiájának összeállítására ő kapott megbízást.

A kurrens nemzeti bibliográfia összeállítójaként Tipray Tivadar neve csak 1877–1880 közötti évfolyamokban található. Az első évfolyamban – 1876-ban – a könyvbibliográfiai jegyzékek névtelenül jelentek meg, de id. Szinnyei József életrajzi lexikonának és Csontos János nekrológjának egybehangzó tanúsága szerint a Magyar Könyv-Szemle bibliográfiai rovatának szerkesztője kezdettől fogva Tipray volt. (Szinnyei az idő tájt hetente többször is megfordult a Széchenyi Könyvtárban, Csontos pedig kollégája volt Tipraynak.)

A kurrens bibliográfia „A magyar irodalom”, a „Hazai nem-magyar irodalom” és a „Hazánkat

érdeklő külföldi munkák” címmel ellátott csoportokba rendezi a könyvek, tankönyvek, térképek, zeneművek tételeit. E csoportokat egészítik ki az adott évre szóló naptárakat, az egyházi névtárakat és direktóriumokat, valamint az iskolai értesítőket tartalmazó részek. (Az elsősorban köteles példányként beérkező műveknek a bibliográfia számára történő leírása független volt a könyvtári címeíró munkától.) A közzétett nyelvi, területi és tartalmi hungarikumokról minden évben egy többszemponútú statisztikai kimutatás készült. (Az id. Szinnyei József által szerkesztett sajtóbibliográfia publikálása 1877-ben félbeszakadt.) A bibliográfia részei 1876–77-ben még közös összefoglaló cím nélkül jelentek meg az egyes számokban, belesimulva a folyóirat oldal-számozásába, de 1878-tól már a törzsanyagtól elkülönülő oldalszámozással, a folyóirat mellékleteként kerültek közlésre. Az év utolsó számával kapták kézhez az előfizetők a Magyarországi könyvészet címmel ellátott címlapot az éves statisztikai kimutatással együtt, így az évi anyagot, mint önálló mellékletet köthették egybe.

Öröklött betegsége a nyári fürdőkúrák és egyéb orvosi kezelések ellenére lassan fölémésztették Tipray szervezetét. 1880. december 9-én hunyt el, s a római katolikus egyház szertartása szerint temették el december 11-én a budai krisztinavárosi temetőbe, édesanyja és nővére mellé. A József (ma Krúdy) utca 5. sz. alatti lakásán tartott beszentelési szertartáson jelen volt a Nemzeti Múzeum teljes tisztkara, az egyetemi, az akadémiai és az országközi könyvtár képviselői, számos tisztelője és ismerőse. Búcsúbeszédében Csontos János a könyvtárnokok mintaképeként emlékezett az elhunyra: „Alapos tudományos képzettség, szigorú kötelességérzet, önzetlen szolgálatkészség és példás egyszerűség jellemezték minden működését. A múzeumi könyvtár előhaladása volt minden ambíciója, s ahhoz tehetsége szerint közreműkölni minden öröme.”

Tipray szegényes anyagi körülmények között élt. Temetésének költségeit a minisztérium biztosította, míg az utolsó hat hónap orvosi és ápolónői honoráriumának kifizetése úgy oldódott meg, hogy a könyvtár megvásárolta édesapjától, mint örököstől, fia hátrahagyott magánkönyvtárát. Nemcsak emléke él tehát az Országos Széchenyi Könyvtár kurrens nemzeti bibliográfiája első szerkesztőjének; magánkönyvtárának többekévéb jeltelen kötetei ma is szolgálják nemzeti könyvtárunk állományának használatát.

Kégli Ferenc

Gombocz István

az OSZK Nemzetközi Csereszolgálatának megalapítója
(1921–1973)

Gombocz István volt a Nemzetközi Csere-szolgálat megalapítója és vezetője 1973-ig, tragikusan korai haláláig. A Csere-szolgálat munkája az ő irányítása alatt vált nemzetközileg elismertté, őt magát pedig a hazai és külföldi könyvtári élet jelentős szaktekintélyeként tisztelték.

Budapesten született 1921-ben. Apja Gombocz Endre egyetemi tanár, neves botanikus, a Nemzeti Múzeum igazgatója, nagybátyja Gombocz Zoltán az európai hírű nyelvtudós professzor volt. Gombocz István jogi egyetemet végzett, diplomata pályára készült. Három világnyelvet beszélt kitűnően. 1947-ben a Külügyminisztérium munkatársa lett, 1949-ben a bukaresti magyar követség attaséja. 1950/51-ben a Külügyminisztérium jogi és konzuli, illetve nemzetközi jogi osztályára nyert beosztást. 1951 végén politikai okokból addig felfelé ívelő pályafutása derékba tört; polgári származása miatt a diplomata pálya bezárult előtte, a Külügyminisztériumból menesztették. Az Országos Levéltárba került, majd 1952 elején az Országos Széchényi Könyvtárba. Pár hónapig a Gyarapítási Osztályon dolgozott, majd a Nemzetközi Kapcsolatok Osztályán, melynek 1957-től vezetője lett. Már az ő munkájának eredményeképpen nyilvánították az osztályt Nemzetközi Csere-szolgálatá 1960-ban, s ennek kapcsán országos csereközponttá.

Fáradhatatlanul dolgozott a Csere-szolgálat szerteágazó feladatkörének megszervezésén, a cserekapcsolatok felkutatásán, megalapozásán. A kapcsolatok kiépítése igen fontos volt; nyugati viszonylatban így lehetőség nyílt valutás kiadványok megszerzésére, szocialista relációban pedig jelentős mennyiségű hungarikumhoz jutott csere útján az OSZK. Gombocz István minden lehetséges alkalmat felhasználta új cserekapcsolatok létesítésére, nemcsak hivatalos kiküldetése során, hanem magánemberként szabadságra utazván mindig úti programjába tartozott a könyvtárlátogatás, tudósok, írók, szerkesztők, könyvtárosok felkeresése. 1962-ben már 55 ország 400 intézményével állt cserekapcsolatban az osztály, 1971-re a partnerek száma 551-re emelkedett.

Ugyanakkor a cserepartnerek számának növekedésével párhuzamosan egyre több nehézség adódott az ún. „kultúregyezményes” csere területén. Ezt a szocialista országok nemzeti könyvtárai között folyó nagyarányú könyv- és folyóiratcserét az 50-es évek elején az államközi kulturális egyezmények indították el. A küldő fél által összeválogatott, többnyire propagandacélt szolgáló anyag teljesen figyelmen kívül hagyta a tényleges igényeket, ráadásul átfedések is voltak, pl. a szovjet nagykönyvtárak esetében. Természetesen az ilyen módon beáramló anyagot lemondani nem lehetett. Gombocz István munkálkodását végigkísérte az a lankadatlan erőfeszítés, hogy a beérkező dokumentumok minőségét javítsa. Több alkalommal küldött szét kérdőíveket a nemzeti könyvtáraknak tényleges igényeik felmérésére, nemzetközi értekezleteken rendszeresen szorgalmazta a gyűjtőköri igények figyelembevételét az „automatikus” csere-nél. Jelentősebb javulást a 60-as évek végén, a 70-es évek elején a szocialista országok nagykönyvtáraival megkötött kétoldalú megállapodások eredményeztek.

A duplumcsere megélénkülése is Gombocz István nevéhez fűződött, 1959-től már szakosított jegyzékeket küldött szét az osztály.

Vezetése alatt létrejött a határainkon túl élő magyarokat ellátó ajándéka-kció csírája is, amely később, a 70-es évek közepétől Vekkerdi József osztályvezető munkájának nyomán bontakozott ki.

Sok elfoglaltsága mellett aktívan részt vett a Magyar Könyvtárosok Egyesületének munkájában, s mint elnökségi tag az IFLA-val kapcsolatos ügyek felelőse lett. Tagja volt az IFLA Nemzetközi Kiadványcsere Bizottságának, melynek 1966-tól titkára, 1970-től elnöke lett. A magyar UNESCO Bizottság is tagjai közé sorolhatta. Ezek a megbízatások, tisztségek korántsem formálisak voltak számára, hanem nagy lelkesedéssel és munkabírással végzett folyamatos tevékenységet jelentettek. Így pl. jelentős részt vállalt az 1960-ban Budapesten tartott Nemzetközi Kiadványcsere Európai Konferenciájának előkészítésében, szervezésében. 1968-ban az IFLA 34. közgyűlésének egyik napirendi pontja volt az ál-

tala készített felmérés a csere gazdasági vonatkozásainak vizsgálata tárgyában. 1970-ben az IFLA Moszkvában tartott közgyűlésének elnöke volt, 1972-ben vezetése alatt zajlott le Bécsben a Nemzetközi Kiadványcsere 2. Európai Konferenciája, továbbá az év folyamán Budapesten megrendezett IFLA kongresszuson is több előadást tartott. A nemzetközi konferenciákon nemcsak a csere ügyét szolgálta, hanem szakmai felkészültsége, nyelvtudása, diplomáciai érzéke, emberi tulajdonságai révén az OSZK számára is hatalmas tiszteletet és megbecsülést vívott ki a nemzetközi könyvtári életben.

Már 1960-ban rendkívüli előrelátással, ma is korszerűen fogalmazta meg az együttműködés lehetőségeit, amikor a tájékoztatáscsere (információcsere) előnyének minél szélesebb körű kihasználását szorgalmazta. „Többet és rendszeresebben kell tanulni a külföldi eredményekből, jobban kell ismertetni külföldön a magyar könyvtárügy fejlettségét. A tájékoztatáscsere összes lehetőségének teljesebb kihasználása útján fokozandó és szélesítendő a nemzetközi együttműködés.”

Hogyan emlékeznek rá kollégái? Tulajdonságai közül szerénységét, segítőkészségét, lelkiismeretességét, precizitását emelik ki. „Elég egy pillantást vetni szobájára, ahol a polcokon katonás rendben sorakoznak az ügyirattartók, IFLA, UNESCO, stb. felirattal, sőt az esztétikus küllem kedvéért Pista saját kezűleg rajzolta rá oldalukra milliméternyi pontossággal az ismert emblémát, ha az előrenyomott csík netán elfogyott.” – írta róla Szilvássy Zoltánné. Legendás volt kötelességtudata, akaratereje. Halála napján is, szívgörcei ellenére a munkaldó végéig asztalánál ült, mert be akarta fejezni soron levő munkáját.

Halálát hatalmas gyásszal fogadták itthon és külföldön egyaránt. A nemzetközi könyvtáros szakma számos kiadványban emlékezett meg róla, hogy kifejezze az elvesztése miatt érzett mélységes fájdalmat. Az IFLA által az 1972-es bécsi kongresszusról megjelent kiadvány bevezetőjében olvasható, hogy bár sok kolléga közreműködött a könyv megjelentetésében, ezúttal mégis csak egy nevet, Gombocz István nevé-

említik meg, ezzel adózván emlékének. „Rendkívül sajnálatos, hogy a korai halál elragadta őt, megállította tevékeny életét, bennünket pedig megfosztott egy igaz baráttól és kitűnő kollégától.” Gombocz István emlékére jelent meg az „Echanges internationaux de publications” című bibliográfia, tartalmazva a téma irodalmát, többek között Gombocz István 12 publikációjának leírását is. A berlini Staatsbibliothek osztályvezetője, Peter Genzel a nemzetközi kiadványcsere tárgyában szerkesztett, 1981-ben megjelent kötetét Gombocz István emlékének ajánlja. Jelentős eredménynek könyveli el a cserekézikönyv 1978-ban történt 4. kiadását, megemlítve, hogy az újbóli megjelentetés terve Gombocz Istvántól származott. A csere gazdasági kihatásait elemezve Gombocz István e tárgyban végzett vizsgálatát és eredményeit ismerteti, mint a témában mérvadó anyagot.

Gombocz István emlékét máig őrzi a róla elnevezett ösztöndíj, amelyet az Egyesült Államokban a Kent State University keretében működő School of Library Science alapított, s amelyet minden évben egy arra érdemes fiatal magyar könyvtáros nyerhet el.

A csere eszméjének egyik legelső, elkötelezett híve, Alexandre Vattemare 1840-ben így fogalmazta meg a csere célját, hasznát: azáltal, hogy a világ különböző népei „egymás törvényeit, erkölcsét, szokásait és szellemi gazdagságát megismerik, a kölcsönös jóakarat és szíveség tettein keresztül a béke és egymás elismerésének jó szellemét fejleszthetik ki.” Gombocz István egész munkássága során fáradhatatlanul tevékenykedett a béke és az egymás elismerésének jó szellemében való együttműködés kifejlesztésén, ápolásán. S miközben hű volt az eredeti eszméhez, munkája során a feladatok, célok megvalósításában bámulatos előrelátással alkalmazta a mai értelemben vett legkorszerűbb könyvtári menedzsment politikát. Így vált a könyvtáros szakma meghatározó, jeles személyiségévé, kinek neve örökre összefonódott a nemzetközi kiadványcsere ügyével.

Vekardi Judit

NYUGDÍJASAINKRÓL

Beszélgetés Busa Margit irodalomtörténésszel

– *Kedves Margitka, fél év alatt két vas-tag kötete jelent meg: 1995 decemberében Kazinczy Ferenc utazásai 1773–1831., és 1996 júliusában a Magyar sajtóbibliográfia 1850. Hogyan győzte erővel, idővel ezt a teljesítményt?*

– A két kötet hosszú évek munkájának a gyümölcse. Azért dolgoztam elég könnyen, mert Kazinczy Ferenc és a sajtóbibliográfia szívemben, lelkemben kettős szeretet, és a szeretettel végzett munka legyőzi a fáradságot. Ugyanis élvezem, ahogyan Kazinczy írásai az ő saját rajzaival és a korabeli metszetekkel, irodalomtörténeti adatokkal kiegészülnek. Továbbá ahogyan sajtóbibliográfiám adatai egy-egy periodikum teljes megjelenési „életét” bemutatják, kiegészülnek a hírlapok és folyóiratok mellékleteivel, felszínre kerül sok olyan arckép, térkép, látkép, művészettörténeti érték stb., amelyek eddig ismeretlenül lappangtak az évfolyamok oldalainak renetegében. Lelőhelyjegyzékükből látjuk, hogy egy-egy periodikum hány könyvtárban található, illetve a sok könyvtár állományából következtetve ritkaságnak tekinthetjük-e, vagy sok könyvtárban előforduló kiadványnak.

– *Tulajdonképpen mióta könyvtáros Margitka?*

– Már egyetemi éveim alatt is a Magyar Irodalomtörténeti Tanszék könyvtárosa voltam 1942-től 1945-ig, ha ehhez az Országos Széchényi Könyvtárban eltöltött közel harminc évi (1945–1973) szolgálatomat hozzászámítom, valamint azt is, amit most már mint nyugdíjas „magánzó”-ként csak mint kutató dolgozom különböző könyvtárakban. Így tehát mondhatom, hogy ötvennégy éve vagyok könyvtárosi szolgálatban. Több mint félszázad, nagy idő, és még szeretném remélni, hogy a jó Isten ad még nekem néhány könyvtárban végzett munkával eltölthető boldog évet, hogy azt a sok-sok, egy életen át összegyűjtött adatomat feldolgozzam.

– *Hallhatnánk arról valamit, hogy milyen sikere volt Kazinczy utazásai című könyvének?*

– Az elmúlt pár hónap alatt tizenöt ismertetés jelent meg könyvemről. A recenziók hangsúlyozzák, hogy eddig ismeretlen Kazinczy-művel

lettünk gazdagabbak, mert így egységbe foglalva, csak az utazások élményével nem ismertük Kazinczyt, az utazót. Értékeltek, hogy a kötetet eddig ismeretlen kéziratok, a Kazinczy évelben általa írt és napjainkig folyóiratokban megbújt írások, a 23 kötetes levelezésből kiemelt barátoknak a levelezés közvetlen hangján írt útbeszámolók teszik ki a jegyzetekkel együtt a csaknem 600 oldalt. Különösen látványos Kazinczy írásai között élménybeszámolója és rajza a magyar Koronáról. Javaslatára Csokonai mellszobrának elhelyezéséről, hogy a fényt és árnyéket jobb megvilágításban kapja. A pécell Rádaykastély homlokzatának rajza. Templomok ülésrendje, paloták, kertek alaprajza. Ismeretlen fotó a házassági anyakönyvi kivonatról, amelyben az életkor bejegyzése téves; Kazinczy 1804-ben nem 42 éves, hanem 45, Sophie nem 26 éves, hanem 25. Valamennyi fontos adat fel sem sorolható. Annyi izgalmas esemény közül melyiket emeljük ki? Például Kazinczy utazása fogsága idején ismeretlen rajzaival. A Tudós Társaság gyűlései, megalakulása. Érdekes megfigyelni, hogy az ismertetőik közül ki mit látott a kötetből különösen kiemelni érdemesnek. Itt is megköszönve az ismertetéseket, van egy gondolat, ami elkerülte az ismertetőik figyelmét; tanuljuk meg Kazinczytól egymást megbecsülni, egymással barátkozni. Mozgalmas, nyüzsgő életben forgódtunk Kazinczy és barátai társaságában, de figyeljük meg a kapcsolatokat. Kazinczy Kis János evangélikus szuperintendenssel 38 évig megszakítás nélkül levelezett, látogatták egymást. Szemere Pál és Kazinczy között 26 év korkülönbség volt – ha élhetek bibliai hasonlattal – Kazinczynak az volt Szemere Pál, aki Jézusnak a „szeretett tanítvány”, János. És íme háromféle vallásfelekezet, egyazon együtt érző baráti szeretettel valláskülönbség gondolatát sem ismerve. Guzmics Izidor, akit meglátogatni útrakelt Pannonhalmára, Kazinczy igaz barátja, megálmodhatta az egységes, egyetemes, egyetlen vallást, az úgynevezett Uniós törekvésről, kötetei jelentek meg ennek életre hívására. A nyelvújítási harc zavarta meg a baráti ölelkezéseket, ellentéteket támasztott, feldúlta a lelki egyensúlyt, a harmóniát.

– *Hány évet ölel fel ez az eseménydús nyüzsgés?*

– Számokkal kifejezve csaknem 60 év, a 18. század utolsó és a 19. század első évtizedei.

– *Mikor valósulhat meg Kazinczy kritikai kiadása?*

– Csak anyagi lehetőség kellene hozzá. A feldolgozás segítségére lehet az összeállításom, a Kazinczy Ferenc bibliográfia. Az első kötet 1775–1980. évben megjelent Kazinczy-irodalmat tartalmazza, ez Miskolcon jelent meg 1981-ben, 337 oldal. A második kötet 1980–1990-ig sorolja fel Kazinczy műveit és a rávonatkozó irodalmat. Sátoraljaújhelyen 1991-ben jelent meg, 120 oldal. 1991-től a „Széphalom”, a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve közli a megjelent Kazinczy irodalmát.

– *Úgy tudom, Margitka feldolgozásával kiadásra várnak Kazinczy más művei is.*

– Igen, kiadásra vár az Erdélyi levelek, utoljára a teljes kiadás 1944-ben, *Jancsó Elemér* feldolgozásával Kolozsvárott jelent meg. *Kazinczy* baráti levelezése kiadásának fontosságáról szoltam 1994-ben, felsoroltam az általam felkutatott 179, kötetben még meg nem jelent baráti levelezést az „Irodalomtörténeti Közlemények”-ben 1992-ben. Jegyzetekkel ennyi elég egy teljes kötetre, lehetne a levelezés-sorozat 24. kötete. – Lehetne. –

– *Ez tehát az egyik szeretett munkája, kérem, beszéljen a sajtóbibliográfiáról, mint a másik, de nem második szeretett munkájáról.*

– Hasznosan éltem-e, sokszor elgondolkodtat. Remélem. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciójának novemberben tartott ülésén beszámoltam arról, hogy megjelent a magyar sajtóbibliográfia 1850–1867. évben kiadott periodikumainak összeállítása. Ez folytatása az 1705–1849. évben megjelent hírlapok és folyóiratok adatainak. Ez tíz éve jelent meg,

1986-ban. A folytatás azonos szerkezeti felépítésű az előzményével, de látszatra különbözik az elsőtől azzal, hogy annak terjedelme 1137 oldal volt, az utóbbi pedig csupán 474 oldal, a tételek száma viszont az előzményben 470, a folytatásban már 607 tétel. A növekedés azzal magyarázható, hogy a Bach-korszakban több rövid életű periodikum jelent meg.

Nagy kár, hogy sokkal kevesebb a jelenlegi kiadványban a lelőhelyek száma. Korábban, az előző korszak összeállításánál mintegy száz könyvtár adatai vannak felsorolva, még a szomszéd országok egyes könyvtárainak vonatkozó anyagát is átnéztem és feltüntettem. A mostani kötetnél anyagi okok miatt csak Budapest és környékének anyagát vehettem kézbe. A hivatalos felkérés ellenére sem készítettek saját állományukról lelőhelynyilvántartást egyes könyvtárak, például a Pápai Kollégium és a Sárospataki Nagykönyvtár. Ez nagy kárnak minősíthető. Minden könyvtár hasznát vette volna egy pontos kimutatásnak. Vannak olyan könyvtárak, ahonnan kaptam adatot, de csak az évszámokat jelölték meg, fontos lett volna azt is feltüntetni, hogy egy-egy évfolyam teljes-e, vagy azon belül hány szám van meg az állományukban, ez hiányzik. Az is hiányosságnak minősíthető, hogy csak nagyon kevés évfolyamnál tüntették fel a mellékleteket. Hogy ezeknek a térképeknek, látképeknek, arcképeknek a nyilvántartása milyen fontos, gondolom azt nem kell részletezni, ugyanis ilyen feltárásuk ezeknek még nem volt. Ezúton is köszönetet mondok azon könyvtárak vezetőinek és kollégáknak, akiktől kaptam az adatokat.

– *Köszönöm a beszélgetést.*

*Riporter:
Batári Gyula*

TÁJÉKOZÓDÁS

Kovács Máté emlékülés Debrecen, 1996. október 28–29.

Debrecenben egyetemi hallgató koromban voltam először, amikor a Könyvtártudományi Tanszék tanulmányi kirándulást szervezett, ahová bennünket és a felettünk járó könyvtár szakos évfolyamot vitte el. De már nem emlékszem, hogy ez melyik évben volt, mert ugyanígy voltunk mi Egerben és Miskolcon, Győrben és Szegeden, Szombathelyen és Magyarország összes jelentős városában, ahol olyan különleges dolgokat láttunk, mint az egri líceum könyvtárát, a Pannonhalmi Apátság könyvtárát, a Halotti Beszédet eredetiben és mindent, amit egy fogékony fiatal ember soha életében el nem felejt. Még azt is tudtam, hogyan csapolták a vasat Diósgyőrben és hogyan Dunaújvárosban. Ha az ország valamelyik jelentős városába utazom, mind a mai napig eszembe jut, hogy „akkor voltam itt először”.

Ezeket az utakat Kovács Máté szervezte meg számunkra, óriási ismeretségi körét és tekintélyét felhasználva, mert már akkor úgy gondolta, hogy a tájékozottság a jövő értelmisége számára a legfontosabb, amit az egyetem nyújthat.

Mi sokáig úgy véltük, hogy mi voltunk a kedvenc évfolyama és tulajdonképpen még most is ebben a hitben ringatjuk magunkat, hiszen ő is velünk együtt, 1956 forrongó őszén kezdte el egyetemi pályafutását. Csak valamelyik találkozáson derült ki, hogy többen is kedvenc évfolyamnak tartják magukat, hiszen mindig, mindenkivel az egyedi foglalkozás, az egyén megismerése, a legmegfelelőbb érdeklődési kör közös kimunkálása volt rá jellemző. Ezért nem véletlen, hogy halála óta nem ez a debreceni ülés volt az első – születésének kilencvenedik évfordulója alkalmából – amit emlékére rendeztek. Mint Poprády Géza főigazgató mondta köszöntőjében, Csehovot kissé átformálva, „mindnyájan Kovács Máté köpenyéből bújtunk ki”. Hiszen vagy tanítványai voltunk, vagy ma már a tanítványok tanítványai veszik át a stafétabotot tőlünk.

Az egész emlékülésre valami csendes meghatottság volt a jellemző, olyan, ami manapság nagyon ritka. Kovács Máténak sikerült megállí-

tani ezt a rohanó, egymást taposó időt erre a két napra és jó volt visszaemlékezni rá és hajdani magunkra.

A plenáris ülésen a köszöntők után négy előadás hangzott el. Az első Kertész Gyulától, aki Kovács Máté kéziratos hagyatékának gondozója az Országos Széchényi Könyvtárban. Elmondta, hogy munkájának nehézsége abban rejlik, hogy a könyvtárügy tudós mestere oly sokoldalú volt és párhuzamosan olyan sok témával foglalkozott, hogy ezek rendezése igencsak megfeszített munkát kíván.

Utána Bényei Miklós Kovács Máté életének 1945–1949 közötti szakaszát ismertette. Ez a téma azért nagyon érdekes, mert míg könyvtárigazgatói és egyetemi tanári munkásságával már többen foglalkoztak, a parasztpárti politikust és országgyűlési képviselőt, majd a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban betöltött államtitkári munkásságát eddig elhanyagolták. Így Bényei Miklós előadása valóban hézagpótló volt.

Igen elmélyült és tudományos előadást hallottunk Fülöp Gézától, Kovács Máté könyvtár-elméleti koncepciójáról. A bibliológia elméletét nyugati példákra támaszkodva a hatvanas években kezdte kidolgozni Kovács Máté. Fülöp Géza igen nívós, tartalmas előadásában az előd nyomdokain haladva fejtette ki a mára már komoly sikereket elért tudományágazatot.

Majd végül, hogy az ismertett kör teljes legyen, Korompai Gáborné számolt be arról, hogy 1949 után, amikor Kovács Máté a KLTE Könyvtára élére került, hogyan sikerült rövid időn belül felfejleszteni a debreceni Egyetemi Könyvtár az ország második vezető könyvtárává. Az előadó visszaemlékezésében szinte szabadkozott azért, hogy míg az ország a háború utáni legnehezebb éveket élte meg az ötvenes évek első felében, az ő könyvtárunk ebben az időszakban indult el a fejlődésnek azon az útján, melynek hatása máig is érezhető. Elmondta, hogy Kovács Máté mindig az okos kompromisszumok embere volt, s így elgondolásait ha egyik módon nem is, de más úton mindig sikerült megvalósítania.

A beszédek után a jelenlévők Kovács Ilonát köszöntötték, aki bejelentette, hogy a Kovács család alapítványt hoz létre Kovács Máté emlékére, melyből évente egy könyvtárszakos hallgatót szeretnének segíteni.

Sajnos, az időjárás nem volt kegyes az ünnepi gyülekezethez, egész nap szakadt az eső. Így nagy lelkierőbe került, hogy az Egyetem gyönyörű és barátságos épületét elhagyjuk és a sötét estében elmenjünk a Déri Múzeumba. De minden sötétségért, esőért, fáradtságért kárpótol bennünket a látvány, amit az először együtt kiállított Munkácsy-trilógia nyújtott nekünk. Mondanom sem kell, hogy az Ecce homo-t is akkor láttam először, amikor egyetemista koromban voltam Debrecenben. Szöllősyné Kürti Katalin művészettörténelmi elhivatottságával, teljes lelkesedéssel ismertette meg velünk a három Munkácsy kép, a Krisztus Pilátus előtt, a Golgota és az Ecce homo kalandos történetét és azt a csodálatos utat, melyet a festmények megtettek, hogy itt és most végre együtt legyenek kiállítva. A terem jó hűvösen légkondicionált, mi többékevésbé bőrig áztunk az úton, de ezt egyikünk sem érezte, csak azt a forró lelkesedést, ami vezetőnkől süttött felénk.

Mire visszaérkeztünk a Egyetemre, már terített asztal várta a baráti találkozó megkezdését. A vacsorán a KLTE informatika–könyvtár szakos hallgatói is részt vettek. Itt derült ki, hogy amikor 1990-ben hosszú szünet után a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem meghirdette a könyvtár szak indulását, először természetesen a Bölcsészettudományi Kar keretében képzelték ezt el. A felvételi vizsgák megkezdése előtt három nappal azonban kiderült, hogy a Bölcsészkar nem vállalja a könyvtár szak megindítását. A szorult helyzetben a Természettudományi Kar dékánja úgy döntött, hogy befogadja a könyvtárosokat. Így azóta Debrecenben informatika–könyvtár szakos hallgatókat képeznek, mely a mai világban hézagpótló szerepet tölt be. Hiszen ezek a hallgatók, innen kikerülve már kész informatikus szakemberek, akik akár a könyvtárak, akár a művelődés bármely területén informatikatudásukat könnyedén tudják kamatoztatni.

A vacsorát velünk együtt elköltő hallgatók vidám, ironikus kis műsort rendeztek a könyvtárakról, a könyvtárosokról és a szolgáltatásokról. Gyakorló könyvtárosok sok hasonló élményről tudnának beszámolni. Majd az egyetemisták felszólították a hallgatóságot, hogy ők is szeretnének mindannyiunkkal megismerkedni, abból a praktikus célból kiindulva, hogy megtudják, később kihez fordulhatnak segítségért elhelyezkedés ügyében. Ezért a tisztelt emlékülés minden jelenlévő résztvevője egyenként felállva bemutatkozott. Az ötlet nagyon szellemes volt, így még egymást is jobban megismerhettük.

Ugyan az egyetemisták az egész társaságot meghívták az ott működő díszkóba, az idősebbek nagyobb része a hosszú és fárasztó nap után nem élt ezzel a lehetőséggel.

Másnap az ülészak szekciókra bomlott. Bár nagyon érdekelték volna a könyvtárosképzés speciális problémái, vagy a könyvtárügy és bibliográfia modern értékelése, a nosztalgiaszekció mellett döntöttem, melyben dr. Tóth Gyula, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola könyvtár tanszékének vezetője elnökletével Kovács Mátéra emlékeztünk. Pogány György előadása azokról a nehézségekről szólt, melyek miatt nem lehetett a Magyar Bibliofil Társaságot fenntartani a 60-as években. Az akkor uralkodó rendszer valami gyanúsat talált abban, hogy időközönként egyes emberek összegyűlnek és a szép könyvekről beszélgetnek. Ezért – bár Kovács Máté itt is bevetette szervezőképességét és kompromisszumkészségét – a Társaságot végül is 1966-ban betiltották.

Sípos Melinda, a Szombathelyi Tanárképző Főiskola hallgatója egy kollokviumra írt dolgozatát olvasta fel „Kovács Máté a prágai és berlini konferencián” címmel. Újból megtapasztalhattuk, hogy személyes élményeink hogyan válnak történelemmé és szemináriumi dolgozattá.

Végül négy személyes beszámoló következett Futala Tibortól, Engel Páltól, Boda Miklóstól és Arnóth Károlytól. Mind a négy előadó egy-egy szeletet ragadott ki Kovács Máté egyéniségéből és abból a hatásból, mely egy életre szólóan őket érte. Az utolsó előadó utolsó szavával lehetne ezt leginkább jellemezni: „Köszönöm”.

Berczik Imréné

Megkésett recenzió

Murányi Róbert Árpád: Thematisches Verzeichnis der Musiksammlung von Bartfeld (Bártfa)
In: Deutsche Musik Im Osten 2.
1991. Gudrun Schröder Verlag, Bonn

Amikor Szabolcsi Bence, Immár csaknem hét évtizede, a régi magyar zenetörténet kutatója előtt álló utat olyan vándoréhoz hasonlította, aki az elvonult folyam vizéből már csak apró tavacsákra bukkan,¹ aligha volt sejthető a lassan, lépésenként kibontakozó hajdani táj káprázatos gazdagsága. Szabolcsi kiapadhatatlan energiával végzett filológiai gyűjtőmunkája számos területen bizonyult úttörőnek. Időközben a magyar zenetörténet klasszikus kötetivé vált munkái ma is minden további kutatás alapját képezik.

Jó néhány terület és téma azonban csak az utóbbi évtizedekben került a kutatás homlokterébe. Ezek közé tartozik a magyar barokk zene, amely időszakra részben, az ún. Bártfai Gyűjtemény létrejötte is esik. A kor kutatója ma is, nap mint nap szembesül azzal a problémával, amit Szabolcsi költői hasonlatával érzékeltetett. Az elszigetelt adatok összegyűjtésén, a homályba burkolt jelenségek és alig észrevehető összefüggések feltárásán dolgozik évtizedek óta, máig tartó fáradhatatlan filológiai kutatómunkával Murányi Róbert Árpád, aki 1973-tól, huszonkét éven át volt az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának tudományos munkatársa, egy ideig megbízott vezetője is. 1986-ban doktorált a Humboldt Egyetemen, Die Bartfelder Sammlung in ihrer Zeit c. disszertációjával. Kutatásai eredményeként jöhetett létre az a tematikus műjegyzék, amely 1991-ben jelent meg német kiadónál, német sorozat második köteteként, s amelyről a hazai szakma – sajnálatos módon – mindeddig alig vett tudomást.

A Bártfai Gyűjtemény tartalmát ismertető, e tekintetben legelső teljes és hozzáférhető munka, részben a hasonló nyugati gyűjteményekről készült műjegyzékek rendszerét követi, figyelembe véve a modern forráskutatás igényeit is. A több évtizedes kutatómunkát lezáró kötet végre kijelölheti a magyar és német zenetörténet szempontjából egyaránt igen fontos Bártfai Gyűjtemény végleges helyét a kor hasonló jelentős európai gyűjteményei között.

A zenei anyag történetét Bártfa, valamint más szépségi városok művelődéstörténeti vonatkozásait és zeneéletét ismertető bevezető tanulmány, részben a szerző által már korábban

publikált cikkek és tanulmányok összegzésének tekinthető.² Ezt a gyűjtemény egyes köteteit érintő részletes leírás követi, amely ilyen formában eddig szintén nem volt hozzáférhető. Végül, csaknem 450 oldalnyi terjedelemben kaptak helyet a katalógusok, amelyek nélkülözhetetlenek lesznek a további kutatások számára. A könyv kivitelezése, a papírmínőség kapcsán hosszasan lehetne dicsérni a német gondosságot és alaposágot. Természetesen mindehhez eredendően más anyagi lehetőségek állnak rendelkezésre, mint egy hasonló hazai kiadvány esetében.

A Bártfai Gyűjtemény zenei része jelenleg az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található. Eredetileg, más könyvekkel együtt, a bártfai Szent Egyed plébániatemplom könyvtárában kapott helyet. Létezéséről legelőször a budapesti Ábel Jenő adott hírt 1885-ben, a templom restaurálásakor, megírva a könyvtár történetét. Ábel, zenei szakember nem lévén, nem tudott pontos leírást adni a kottákról, amelyek akkor épp esővíztől áztak. A könyvtár teljes anyaga, templomi kegytárgyakkal és berendezésekkel együtt 1914-ben, vásárlás útján került a Nemzeti Múzeum tulajdonába. A kottatárat az akkor már nemzetközi hírű zenetudós, Gombosi Ottó rendszerezte a húszas évek végén, megállapítva, hogy néhány kötet a legkisebb érintésre is jóvátehetetlen kárt szenved. Ezeket csak a restaurálások befejeztével, a hetvenes évek elején lehetett kézbe venni. A gyűjteménnyel kapcsolatos kutatómunka legnagyobb részét Murányi Róbert Árpád végezte el, mindekelőtt az azonosítást, amelyről a kívülállónak sejtelve sem lehetett, mennyi ráfordított idővel, energiával jár, s a segédtudományok milyen sokrétű és összehangolt alkalmazását igényli. A kéziratos rész 2610 zeneművet tartalmaz (az azonosíthatatlan töredékekkel együtt ez a szám jóval magasabb), ezeknél szerzőmegjelölés mindössze néhány száz esetben olvasható. Az azonosító munka folytán ez az arány mára, mondhatni, megfordult.

A gyűjtemény létrejötte az 1500-as évek közepétől a XVII. század végéig tartó időszakra, Bártfa virágkorára tehető. A város gazdasági helyzete igen kedvező volt, mivel a Keleti-tengert a Fekete-tengerrel összekötő kereskedelmi útvonal mentén feküdt. A polgárok az evangélikus hitet követték, és gyakran tanultak német egyetemeken, leginkább a wittenbergin. Önmagukat büszkén „Bártfai Köztársaság”-ként emlegették,

és a városatyák – némiképp a kor divatjának hódolva – római köntösben jártak a városházára. A bártfai evangelizáció és a kulturális fellendülés kulcsszemélyisége Leonart Stöckel (1510–1560), a város szülőtte volt. Stöckel Wittenbergben személyes kapcsolatba került Lutherrel és Melanchtonnal, ami hazatérése után sem szakadt meg. 1539-ben átvette szülővárosa iskolájának vezetését. Működése nem csupán a színvonalas oktatást biztosította, hanem közvetlen hatással volt a Szent Egyed templom európai szintű zenei gyakorlatára is. Pedagógiai munkássága mellett jelentős teológiai és irodalmi tevékenységet fejtett ki. Ő írta az első nagyobb terjedelmű, magyarországi német irodalmi művet, a Susanna története című protestáns iskoladramát. Stöckel jelentőségéről az is tanúskodik, hogy bártfai működésének századik évfordulóján nagyszabású ünnepséget rendezett a város.

Feltételezhető, hogy a zenei gyűjtemény legrégebb kötetei még Stöckel idején kerültek Bártfára. A nyomtatványok egy részét a Wittenbergben tanuló diákok hozhatták magukkal. Ezt nemcsak a nagyszámú wittenbergi nyomtatvány léte teszi valószínűvé, hanem az egyikben található bejegyzés is. Más kötetek bejegyzései szerint egy kézirat Nagyórról, egy nyomtatvány Szepesváraljáról, három nyomtatvány Schneebergből került Bártfára. Arra is akad példa, hogy a kopista feltüntette a másolás helyét és idejét (Nürnberg, 1610), más kéziratoknál egyértelműen felvidéki eredetre következtethetünk. Így például három kötetben is előfordulnak bibliai cseh szövegáláhelyezésű darabok, ami jelentős szlovák lakosság, ill. önálló gyülekezet létére utal (a bártfai német nyelvű volt). Szintén felvidéki kapcsolatokról árulkodnak egyes kéziratok köteteknél az ezekben található felső-magyarországi komponisták művei. Néhány hangszeres darab sajátosságai ugyancsak magyarországi, elsősorban felvidéki eredetre engednek következtetni. Még lengyel nyelvű bejegyzés is előfordul. Számos XVII. századi szólamkönyvet azonban Bártfán másoltak, ezekre még visszatérünk.

A gyűjtemény, a rendszerezést és restaurálást követően, jelenleg 33 kézirat (jelzetek: Ms.mus. Bártfa 1–13., 15–34.) és 20 nyomtatott (Mus. pr. Bártfa 1–20.) egységből áll. A legmagasabb jelzetű kéziratok töredékek. Mivel gyakran több nyomtatványt is egybekötöttek, a tényleges, önállóan megjelent nyomtatványok száma 57. A korabeli gyakorlatnak megfelelően, a nyomtatott kötetek üres lapjaira is másoltak műveket, illetve azokat sokszor eleve ebből a célból kötötték be.

A két legrégebb kézirat kötet³ német protestáns területekről, valószínű, hogy egyenesen Wittenbergből származik. Keletkezésüket a német irodalom az 1550-es évek első felére teszi. A két kötet bizonyos szempontból a gyűjtemény legjelentősebb részét képezi. A korabeli, rangos németalföldi repertoáron kívül témérdek, kora reformációs kismester művét tartalmazza, amelyek gyakran semmilyen más gyűjteményben nem találhatóak meg. Ezek közé tartozik egy Epitaphium Luther halálára 1546-ból, Johannes Reutsch tollából. Az ötszólamú moletta az Idei Luther-évfordulón különösen érdekes lehetne, de mivel csak két szólama maradt ránk, előadhatatlan. Mindkét kötetben csakúgy, mint a gyűjtemény más részeiben, szép számban kaptak helyet kompozíciók a kor legjelentősebb német mesterei, köztük Ludwig Senfl, Heinrich Finck, Thomas Stoltzer tollából, esetenként szintén egyetlen ismert lelőhelyként. Stoltzer magyarországi vonatkozása, hogy 1522-től II. Lajos udvari komponistája volt, a mohácsi csatát követően nincs róla adat.

A Bártfai Gyűjtemény legrégebb nyomtatványja 1537-ből, Nürnbergből való. A többi, XVI. századi nyomtatott kötet többsége is Németországból, Georg Rhaw wittenbergi műhelyéből, Nürnbergből, Drezdából, Magdeburgból, Jenából és Frankfurtból származik. A számban legkevesebb németalföldi kiadvány Susato antwerpeni és Phalése leuveni műhelyéből került ki, utóbbiak a világi zenét képviselik. Waissel 1573-as lantkönyve pedig a gyűjtemény egyetlen tanulmányi kiadványa. A Bártfai Gyűjtemény XVI. századi nyomtatványai tehát gazdag és rangos repertoárt őriztek meg a kor élvonalbeli terméséből. Külön kell még szólnunk Rodestoggus, Bicina Sacra c. kötetéről (Nürnberg, 1551), amelynek a Bártfai Gyűjteményen kívül semmilyen más lelőhelye nem ismert.

A XVII. századból lényegesen kevesebb nyomtatvány maradt ránk a gyűjteményben, a kéziratok kötetek száma pedig megnövekedett az előző századbeliekhez képest. Mindezt elsősorban a harmincéves háború következményeként magyarázhatjuk, amely nemcsak az észak-déli irányú kereskedelmi útvonalat vágta el (megfosztva ezzel Bártfát jelentős vámjövödelmétől), hanem a kulturális kapcsolatok jelentékeny szálait is. Az 1618–1648 közötti időszakból mindössze egyetlen kiadvány maradt fenn a gyűjteményben, annak legfiatalabb nyomtatott köteteként, a Sopronban működő osztrák komponista, Andreas Rauch Currus triumphalis-a (Bécs, 1648).

A XVII. század kezdetétől jelennek meg a Bártfai Gyűjteményben Magyarországon, első-

sorban a Felvidéken működő komponisták művel. Közülük időrendben Andreas Neomann az első, aki 1606–8 között volt orgonista Bártfán. Három, nyolcszólamú motettája és egy hatszólamú miséje maradt fenn, sajnos töredékesen. Ezeket Neomann a mintegy száz évvel korábban működött franko–flamand zeneszerző-iskola stílusában komponálta. A korabeli, magyarországi szerzők közül legátfogóbb képet Zacharias Zarewutius, bártfai orgonista munkásságáról adja a gyűjtemény. Művel, hasonlóan Neomannéhoz, csak itt maradtak fenn. Zarewutius 1624-től haláláig, 1667-ig működött Bártfán. E csaknem négy és fél évtizednyi idő alatt, zeneszerzői munkásságán kívül igen jelentős másolói tevékenységet fejtett ki, kézírását legalább 15 bártfai kötet őrzi. Zarewutius összesen 19 műve maradt fenn, ebből 9 hiánytalanul, 9 töredékesen, valamint egy átdolgozás.⁴ Kedvelte a nyolcszólamú, kétkórusos technikát, amelyre a velencei iskola mestereinek (t.k. G. Gabrieli) és a szintén velencei minták nyomán alkotó német protestáns zeneszerzők (Scheidt, Scheln, Schütz, Vulpinus és mások) művei lehettek inspiráló hatással. Ránk maradt életművének gerincét liturgikus kompozíciók alkotják, ezek sorozatába időnként beékelődik egy-egy világi darab. Műfaji szempontból az életmű három fő területre oszlik, részint a későreneszánsz, részint a kora barokk repertoár örökségeként. Előbbihez tartoznak miséi és motettái, utóbbihoz a protestáns egyházi koncertek. Kifejezőmódjában a századforduló ill. a kora XVII. század protestáns élményvilágát örökölte. Így tehát Zarewutius összességében 50–60, esetenként még több évvel régebbi európai zenel nyelvet beszélt. Zarewutius, annak ellenére, hogy nem tartozott kora meghatározó, de még ismert komponistái közé sem, értékes és maradandó életművet hagyott hátra, az átvett minták sematikus alkalmazásától eljutva a magasztos, személyes átlényegülésig.

Más felvidéki komponisták, így az 1649-től Lőcsén dolgozó Samuel Marckfelner és az 1630-tól Szepesváralján működő Johann Schimbraczky művei is helyet kaptak a Bártfai Gyűjteményben. Mindketten elsősorban a XVI. század konzervatív vokálpollfóniáját művelték. Nem túlzás tehát a XVII. századi szepességi komponisták esetében önálló, szepességi stílusról beszélünk, amely lényegét tekintve 50–60, de olykor 100 évvel korábbi európai zenel köznyelv nyomdokain halad, teret engedve időnként néhány újszerű megoldásnak is. A terület földrajzi zártsága következtében megakadt az a kulturális vérkeringés, amely révén az új stílus, a monó-

dia jegyében fogant itáliai művek – németországi közvetítés útján – eljuthattak volna a Felvidékre. A század közepe után az Idősödő szerzők már nem, vagy csak részben mutatkoznak fogékonyak az újítások iránt.

Arról, hogy végül a barokk törekvések is eljutottak a XVII. század folyamán a Szepességbe, négy kézíratos bártfai kötet tanúskodik. Kettőben is helyet kaptak a Pozsonyban működő Samuel Capricornus művel. A más forrásból nem ismert Missa Bathalia, hangutánzó effektusai révén a korban divatos battaglia-zenék csoportjához tartozik. Feltételezhető, hogy a legfiatalabb kötetek némelyike már az ellenreformáció idején került Bártfára. A különböző hadi események ill. kihatásaik mellett főként az 1660-as évektől, fél évszázadon át, hullámokban visszatérő pestis vetett véget a bártfai kultúra virágzásának.

A Bártfai Gyűjtemény egyetemes zenetörténeti jelentősége, hogy a korai német lutheránus egyházzene fontos kézíratos forrása, részben olyan műveké, amelyek más gyűjteményekből nem ismertek.

Mindemellett képet ad egy délnémet, közvetlenül lutheri mintákat követő liturgikus zenei szokásrendről és repertoárról. A gyűjtemény későbbi részei is tartalmaznak egyedülálló különlegességeket.

A Bártfai Gyűjtemény magyar zenetörténeti jelentősége, hogy egyedülállóan sokrétű betekintést enged a török által meg nem szállt területek gazdag kóruskultúrájába, szokások és repertoárok szempontjából egyaránt. Képet ad a korszak polgári zenei gyakorlatáról, beleértve a szepességi zeneszerzők munkásságát. Mindez része annak a magyarországi barokk zenekultúrának, amely a kor viharos, zilált állapotai mellett is virágzott, és még sok tekintetben megismerésre vár.

Sziklavári Károly

Jegyzetek

1. Szabolcsi: A XVII. század magyar főúri zenéje (1928)
2. Csak a teljesség kedvéért emlíjük meg a terjedelmi korlátok sajnálatos voltát, ami miatt viszonylag kevés hely maradt a vizsgálat egyes részterületeinek. Így például a liturgiai vonatkozásoknak, amelyeknek a szerző korábban önálló tanulmányt szentelt (Murányi: A lutheri liturgia a Bártfai Gyűjtemény tükrében, in: Theológiai Szemle, XXII. (1979), 4.
3. Néhány töredék elképzelhető, hogy régebbi.
4. Z. Zarewutius művei a Musicalia Danubiana sorozat 8. kötetében (1987), az MTA Zenetudományi Intézet gondozásában, Ferenczi Ilona és Murányi Róbert Árpád közreadásában jelentek meg.

SAJTÓFIGYELŐ

Angol tudományos könyvek bemutatója

A kiállított kötetek megvehetők

Négy vezető angol tudományos kiadó, a *Blackwell Academic*, a *Macmillan*, a *Routledge* és az *University College London Press* hat-százötven kötetből nyílt meg kiállítás kedden az *Országos Széchényi Könyvtárban*. A bemutató rendezőjének, a könyvek exportjával és importjával foglalkozó *Prospero Könyvei Budapest Kft.-nek* tavasszal már volt hasonló vállalkozása, akkor amerikai kiadók tudományos kötetet kínáltak a hazai vásárlóknak. Most angol kiadók *nyelvészeti, irodalomtudományi, pszichológiai és pszichoanalitikai, kultúrtörténeti és ókortudományos munkáit* láthatják és vásárolhatják, rendelhetik meg az érdeklődők.

A Prospero ezerkétszáz külföldi kiadóval áll kapcsolatban. Javarást olyan könyvek kereskedelmével foglalkozik, amelyek nagy része

várhatóan nem kerül magyarul forgalomba. Először a könyvtárak tartoznak vevőkörébe, de magánszemélyek is rendelhetnek általuk külföldi kiadványokat.

A könyvcsemegék között található a kis angol *Grove Kiadó* zenei enciklopédiája, a *The New Grove Dictionary Heritage* című kiadvány, amely kritikai kiadásban közöl gazdag válogatást a XVIII. századi angol irodalomból. (Ára száztizenkilencezer forint.) Mint megtudtuk, tanulmányokhoz már két-hármezer forintért hozzá lehet jutni, az eredeti művek azonban nagyon drágák, áruk tízezer forint körül kezdődik.

A kiállításra, mely október 12-ig tart nyitva, csupán egy-két példány érkezett a kötetekből, ám a rendezők segítségével lehetőség nyílik az utánrendelésre is.

Magyar Nemzet, 1996. okt. 2.

* * *

A Képes Krónika

Nevezetes, az utóbbi években CD-n kiadott kultúrértékeink közé került a Képes Krónika is, mégpedig gazdag körítéssel: a többi között *Anonymus Gesta Hungarorumja*, *Kézai Simon* A magyarokról című műve és jegyzetek, forrásmunkák is csatlakoznak hozzá. Kezdő oldalán elérhető az Árpád-házi királyok családfája, a jegyzetek és a Médiatár, az utóbbiban megtekinthető a magyar királyi korona, metszetek, Árpád-házi érmék; olvasható *Arany János* Rege a csodaszarvasról című műve, tanulmányok. Mindezek hivatkozásokkal érhetőek el a megfelelő pontokon, a Képes Krónika olvasása közben például a latin nyelvű eredetit kísérő képekre, miniatúrákra és iniciáléokra kattintva elolvashatók a leírások. A számítástechnikai kiadványok közös előnyei a CD-nél is érvényesülnek, sok

funkció segíti az olvasást. Ilyenek a különféle keresési lehetőségek, például minden, a CD-n levő szövegben való szöveges keresés; könyvjelzőt helyezhetünk el a könyvekben, visszapörgethetjük vizsgálódásunk útvonaltát, és természetesen szabadon lapozhatunk. Különlegesen hasznos anyagot tartalmaz a kiadvány, amelyet nemzeti történelmünk tanulásában-oktatásában a száraz tananyagnál sokkal élvezetesebben lehet használni.

Animációkkal ellátott, multimédiás kiadvány a Cyberstone Entertainment kiadó munkája, használatához legalább kétszeres sebességű CD-olvasóval felszerelt (négyeszeres sebességűre optimalizáltak), hangkártyával ellátott, Windows-os személyi számítógép szükséges. Tíz megabájtnyi helyet foglalnak el a CD használatát segítő ál-

lományok a merevlemezen. Apró kényelmetlenség, hogy csak 640x480-as képernyőn működik a Képes Krónika programja hibátlanul, és esetenként ablakainak viselkedése dőcögős. E problémák azonban eltörpülnek a kiadvány értékéhez képest.

A kiadvány fő védnöke az *Országos Széchényi Könyvtár*, szakmai támogatója a hon-

foglalás 1100. évfordulójának emlékbizottsága, szponzora pedig a Microsoft Magyarország. A Képes Krónikát *Geréb László* fordította, a jegyzeteket *Mezey László* készítette (Magyar Hellkon, 1971), a szöveget *Papp Zoltán*, a verseket *Neszmélyi Magda* mondja el.

Magyar Hírlap, 1996. szept. 24.

* * *

Kérdezzen! Válaszolunk

Könnyű László hagyatéka özvegye ajándékként a Széchényi Könyvtár Kézirattárába került. Patonai Adrienne a Szülőföldünk rádióadásban beszélgetett Könyű László pályájáról Kovács Ilonával, ki a hagyatékot St. Louis-ban feldolgozta, és a hazahozatalra előkészítette.

Dr. Kovács Ilona: Nevét kevesen ismerik Magyarországon, de az amerikai magyar emigrációban fontos szerepet töltött be: irodalmi szervező, író, fordító és kulturális közvetítő volt. 1914-ben született Tamásiban. Tanárként működött Magyarországon 1944-ig, amikor is a háború kisodorta Ausztriába. Az 50-es években került ki az Egyesült Államokba. Élete a dokumentumok özönét termelte, amely egyrészt érdekes forrás az irodalomszervezői életmodell rekonstrukciójára, másrészt kiadóként is működött: az *American Hungarian Review* kiadója volt. A lapal irodalmi fórumként a szerteszét sodródott magyar személyiségek számára adott lehetőséget. Könyű László a magyar irodalom közvetítője volt. Részben ő fordított magyar irodalmat angolra, részben a magyar irodalmi műveknek olyan fordítókat talált, akik méltó módon tolmácsolták.

Patonai Adrienne: Könyű László végül is Saint Louis-ban telepedett le és hogy mennyire bekapcsolódott az ottani életbe, arra bizonyított, hogy például egy Kossuth-emléktábla leleplezését is megszervezte.

Dr. K. I.: Bárhova is érkezett, az első pillanattól kezdve felismerte a feladatot. Saint Louisban a Magyar Ház gondnokaként kezdett dolgozni. Ott Könyű László járva a várost, megtalálta a Kossuth Avenue nevű utcát. Utánanézett,

hogyan és mikor nevezték el. Mint kiderült, Kossuth 1851-es látogatása nyomán. És ő megszervezte, hogy emlékművet állítsanak fel a Kossuth Avenue forgalmasabb csomópontján, hogy tájékoztassák az ott élő mai amerikaiakat: ki is volt Kossuth Lajos, milyen alkalomból járt ott. Gyimesi Kásás Ernővel közösen szerkesztették meg a külföldi magyar képzőművészek lexikonát. Az amerikai magyar képzőművészek támogatását, az ott élő magyar képzőművészeti alkotások számbavételét is szívén viselte. Szép gyűjtemény is maradt hagyatékában. Ennek a hagyatéknek legérdekesebb része a lexikonhoz szükséges adatgyűjtés levelezése. Ezek sokszor olyan személyes vallomások a művészektől, amelyek a lexikonban nem kerültek nyilvánosságra, de amikor az ember a leveleket kézbe veszi életek, sorsok elevenednek meg szeme előtt.

R.: Könyű László hagyatékának kapcsán Ön azt is említette, hogy sokszor nem is tudjuk, egy-egy hagyaték milyen értékes lehet a nemzet számára. A családtagok ezt nem gondolják át, s így eltűnik sok, nagyon értékes dokumentum.

Dr. K. I.: Valóban. Itt a család nagy szereppel gondozta az anyagot. Gyakoribb azonban, hogy az emigráció története szempontjából nagyon érdekes életmodellek hagyatékai, az őket körülvevő dokumentumok sajnos nem kerülnek közgyűjteménybe, s így elvesznek a történeti kutatás számára. Ezért különösen is hangsúlyozni szeretném, hogy valamennyi anyag, levelezés, dokumentum, cikkgyűjtemény rendkívül fontos a témával foglalkozó kutatók számára.

Szülőföldünk, 1996. 4. szám

Könyvek tára mellett számítógép

Hétfőtől huszonötödik alkalommal rendezik meg Tatabányán, Komáromban és Tatán a Komárom-Esztergom megyei könyvtári napokat. Az eseménysorozatra országosan ismert szakembereket is várnak. Az idei mottó: „Miért nem (csak) könyvtár a könyvtár...?” Milyen szolgáltatások várhatók ma el a könyvtáraktól?

– Egy másik esemény a jubileum mellett, hogy 10. évkönyvét adja ki a megyei könyvtár – mondja dr. Monostori Imre az intézmény igazgatója.

– **Hogyan tudnak lépést tartani az igényekkel?**

– A könyvtár megőrző és szolgáltató volt. Előbb könyvek tára, később hangzóanyagok, sajtókladványok tára is. A megőrző szerep lényeges, de ezen túl dokumentumtár és információ központ vagyunk.

– **A dokumentumtárhoz hozzá kell férni.**

– Természetesen, s ezért mind nagyobb szerepe van a számítógépes rendszernek. Az Országos Széchényi Könyvtár katalógusából

bármely címlista már most kimásolható nálunk. Sok nagy könyvtár katalógusában kutakodhatunk.

– **Önálló kutatási lehetőségeké a jövő?**

– Feltétlenül. Formálódik egy szorosabb együttműködési rendszer a Modern Üzleti Tudományok Főiskolájával s a vállalkozásfejlesztési alapítvánnyal. Az új számítógépes szakrészleget most adjuk át.

A könyvtári napok keretében hétfőn délelőttől egész napos program lesz a tatabányai megyei könyvtárban. Átadják az új, számítógépes szakrészleget. Kiemelkedik délután ötkor dr. Jelenits István professzor előadása Pillinszky Jánosról.

Szerdán Komáromban, a városi könyvtárban délelőtt fél 10-től előadások hangzanak el, Internet-bemutatót tartanak, s tanácskoznak a megye könyvtárosai. Csütörtökön a tatal városi könyvtárban Nagy Ferenc és Maliszka Károlyné tart előadást.

K. P.

24 óra, 1996. okt. 12.

Három órát ülünk a képernyő előtt

A betűk jelentősége

Az Alfabetizációs Világnap (szeptember 8.) alkalmából ünnepi ülést tartott a Nemzetközi Olvasótársaság keretében öt éve alakult Magyar Olvasótársaság (Hunra) az Országos Széchényi Könyvtárban. A rendezvény kapcsán Nagy Attilát, a szervezet alelnökét kérdeztük a szövetség elméleti és gyakorlati tevékenységéről.

– Az UNESCO kezdeményezésére alakult Nemzetközi Olvasótársaság elsődleges célja az analfabetizmus, illetve a fél-analfabetizmus kezelése. A világ különböző régióiban eltérő problémákról van szó. A harmadik világban a lakosság jelentős része iskolázatlan, míg a fejlett európai és észak-amerikai társadalmakban inkább a televíziózás térhódítása jelent gondot. Hazánkban a felnőtt lakosság átlagosan három órát ül a képernyő előtt, míg a napi olvasásra fordított idő át-

lagosan 15–20 perc. Célunk felhívni a pedagógusok, a könyvtárak és a szülők figyelmét a fél-analfabetizmus veszélyére. Ma már bizonyított tény, hogy ha a szülők a tévé előtt ülnek, nem beszélnek a könyvek, betűk jelentőségéről, és nem képesek valamilyen formában az emberiség kulturális hagyományait átörökíteni, akkor a felnövekvő társadalomban a szakképzetlenség és a deviancia felerősödhet. A most meghirdetett rajzpályázatunkra, amelyre a gyerekeknek olvasmányélmények ihlette rajzokat kellett beadni, mintegy hétezer pályamunka érkezett. A rajzokból kiderült, hogy a magyar olvasáskultúrán belül a szépirodalom, a mese, a regény a gyerekeknel is kicsit visszaszorulóban van az állatokról, autókról szóló non-fiction irodalommal szemben.

Esti Hírlap, 1996. szept. 9.

SZERKESZTŐSÉGI ROVAT

Helyreigazítás

Az OSZK Híradó 1996. 3–4. számában, a 19. lap alján Somkuti Gabriella kiállítást megnyitó beszédéből egy sor sajnálatos módon kimaradt. A mondat helyesen így hangzik:

Rekonstruálni kívántuk a könyvtár régi bútorai és berendezési tárgyai, valamint korabeli fényképek és írásos dokumentumok segítségével a régi múzeumi könyvtárat.

Emlékezés Tipray Tivadarra cikknél található kép Gombocz Istvánt ábrázolja. A kép az 50–51. oldalon található, a 75 éve született Gombocz István c. cikkhez tartozik. Elnézést kérünk.

OSZK HÍRADÓ

Az Országos Széchényi Könyvtár lapja
XXXIX. évfolyam – 1996. 9–10. szám

Főszerkesztő: Batári Gyula

A szerkesztőbizottság tagjai: Berke Barnabásné, Ottovay László,
Poprády Géza, Rády Ferenc, Rózsa Mária, Seres Tibor, Somkuti Gabriella, Somogyi Pálné,

Műszaki szerkesztő: Rosta Lajosné

A szerkesztőség címe: Budapest, Budavári Palota F épület Postacím: 1827 Budapest

Készült az OSZK Nyomdaüzemében, 500 példányban, 8 A/5 ív terjedelemben

Felelős vezető: Burány Tamás

Munkaszám: 96.373

ISSN 0324-2064

